SLOVENSKÁ REČ

časopis Ústavu slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied
pre výskum a kultúru slovenského jazyka

Hlavný redaktor: univ. prof. dr. Eugen Jóna

Výkonný redaktor: dr. Ladislav Dvonč

Redakčná rada: univ. doc. dr. V. Blanár, dr. L. Dvonč, dr. G. Horák, dr. J. Horecký, univ. prof. dr. E. Jóna, univ. prof. dr. E. Pauliny, dr. Š. Peciar, univ. doc. dr. J. Ružička, univ. prof. dr. J. Stanislav

Redakcia: Bratislava, Klemensova 27

OBSAH

Horák G., Jazyková kultúra od roku 1945 — — — — — — — — — 321
Kočiš F., Vetná perióda — — — — — — — — — — — — — — 338
Hayeková M., Niekoľko poznámok k jazykovým prostriedkom Ľudmily Podjavorinskej — — — — — — — — — — — — — — — — 344

Diskusie

Ružička J., Ako treba skloňovať vlastné meno *Goa?* — — — — — — 353
Ďurovič Ľ., O kritériá spisovnosti — — — — — — — — — — — 356
Red., Slovo *šútorica* a kritériá spisovnosti — — — — — — — — — — 357
Dvonč L., O obyvateľskom mene od slova *Chile* — — — — — — — — 359

Zprávy a posudky

Dialektologická konferencia v Bratislave. Š. Vragaš — — — — — — — 361
E. Pauliny, Krátka gramatika slovenská. J. Ružička — — — — — — — 363
Studia Slavica V, 1959. M. Hayeková — — — — — — — — — — 376

Rozličnosti

Sokel. E. Jóna — — — — — — — — — — — — — — — — 377
O priezviskách zakončených na *-ch* v slovenčine. E. Tvrdoň — — — — — 377
Rod podstatného mena klenoty. F. Miko — — — — — — — — — — 378
O slovách hora, les, vrch a ich odvodeninách E. Smiešková — — — — — 380

Odpovede na listy

Dokumentátor a dokumentarista. E. Jóna — — — — — — — — — — 382
„Biely Dom", či Biely dom? L. Dvonč — — — — — — — — — — 382
Ešte raz poliklinika (nie „polyklinika"). A. Keder — — — — — — — — 383
Dispečer. A. Keder — — — — — — — — — — — — — — — — 384
Oprava — — — — — — — — — — — — — — — — — — 384
Index k 25. ročníku Slovenskej reči. O. Kajanová — — — — — — — — 385

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK 25 1960 ČÍSLO 6

JAZYKOVÁ KULTÚRA OD ROKU 1945

Gejza Horák

Pätnásť rokov ľudovodemokratickej Československej republiky je vhodná príležitosť zamyslieť sa aj nad tým, čo sme od roku 1945 vykonali a dosiahli v okruhu jazykovej kultúry. Pôjde nám o podujatia, ktoré mali za cieľ zvýšiť jazykovú úroveň najrozličnejších písaných i hovorených jazykových prejavov verejného rázu a na druhej strane zasa o výsledky, ktoré sa týmito podujatiami dosiahli. Pojem jazykovej kultúry sa môže chápať veľmi široko. Niekedy sa doňho zahrnuje aj teória o príslušnom jazyku, vypracovaná na základe výskumu, ba i kultivovanosť samotného jazyka. My máme tu na zreteli jazykovú kultúru v užšom zmysle. Zahrnujeme do nej len podujatia na zoznamovanie s normou slovenského spisovného jazyka, čiže jazykovú výchovu v širokom zmysle a výsledky tohto náučno-výchovného pôsobenia, čiže celkovú úroveň, v akej používatelia slovenčiny ovládajú normu nášho spisovného jazyka, i mieru, do akej využívajú možnosti, ktoré im v reči poskytuje. Pravdaže, jazykovo-výchovná práca sa opiera o teoretický výskum jazyka, no priamo o ten nám teraz nepôjde.

Práca v okruhu jazykovej kultúry závisí v značnej miere od jazykovej politiky. V období od oslobodenia bola jazyková politika neobyčajne žičlivá popularizovaniu spisovného jazyka, rozširovaniu a prehlbovaniu jeho znalosti. Stalo sa tak preto, že v ľudovej demokracii sa na všetky stupne vedenia štátnej správy dostáva robotnícka trieda. Jej príslušníci sa usilovne vzdelávajú, aby dohonili, čo im nepriaznivé okolnosti minulých čias neposkytli; pritom ako pomôcka im slúži spisovný jazyk — brána k vzdelaniu. V dôsledku devízy, že ľud je nositeľom všetkej moci v štáte, proces ľudovýchovy sa rozrastá na doteraz nezvyčajnú mieru. Ľudovýchovné inštitúcie: tlač, osvetové prednášky, rozhlas, film, divadlo a v poslednom období aj televízia sa dostávajú ku každému občanovi, každého majú na zreteli a obohacujú jeho vedomosti. Pritom v každej z uvedených inštitúcií sa postupne uvedomuje dôležitosť jazyka ako prostriedku a umožňovateľa ľudovýchovnej práce.

Najdôležitejšou udalosťou, ktorá dôrazne ukázala význam jazyka pre

život a rozvoj spoločnosti, bola diskusia o podstate jazyka v moskovskej Pravde v roku 1950 a v nej najmä príspevok Jozefa V. Stalina. Slovo vedúceho ideológa proletariátu veľmi kladne ovplyvnilo jazykovú politiku aj v našom štáte; obrátilo pozornosť na rečové problémy, prehĺbilo vnímavosť pre ne a otvorilo jazykovedcom široké možnosti práce v okruhu jazykovej kultúry. Stalinovo vystúpenie v moskovskej diskusii a publikovanie jeho príspevkov odôvodnene pokladáme za najdôležitejšieho činiteľa, ktorý určil smer jazykovej politiky u nás. Je ono zároveň aj najdôležitejším vonkajším popudom pre prácu v okruhu jazykovej kultúry.

Najvýznamnejším podujatím, ktoré sa priamo dotýka jazykovej kultúry, bolo po oslobodení vydanie nových Pravidiel slovenského pravopisu. Rozsiahla verejná diskusia, príprava na vydanie nových Pravidiel, bola významným podujatím, ku ktorému v našich kultúrnych dejinách ťažko postaviť niečo podobné. Diskusia zoznámila našu verejnosť so základnými pojmami súvisiacimi s chystanou pravopisnou úpravou a vysvetlila potrebu pravopisnej úpravy. V diskusii vyslovili náhľad na pravopisnú úpravu občania všetkých povolaní a rozličných vekových stupňov, a to k jednotlivým zmenám i k úprave ako celku.

Navrhovaná úprava slovenského pravopisu, ktorú celoslovenská verejná diskusia v plnom rozsahu potvrdila, znamená priblíženie písanej podoby slovenčiny k jej podobe zvukovej a významné uľahčenie nášho pravopisu, a to práve v tých bodoch, ktoré robili najviac ťažkostí. Dnes po istom časovom odstupe možno povedať, že úprava slovenského pravopisu sa výborne ujala, a to preto, lebo bola dôkladne premyslená, primeraná dnešnému stavu nášho jazyka, a preto, že na ňu bola naša verejnosť dobre pripravená článkami v odborných časopisoch, v dennej tlači, poznámkami v rozhlase, vo verejných prednáškach i diskusiách na mnohých pracoviskách.

Posledná úspešná úprava slovenského pravopisu má ďalekosiahly význam pre prácu v okruhu jazykovej kultúry, a to preto, lebo významne zlepšila jej podmienky vo vedomí všetkých používateľov spisovnej slovenčiny. Používateľ spisovnej slovenčiny po úprave slovenského pravopisu nadobudol väčšiu sebaistotu pri písaní a tak sa stal vnímavejším a ochotnejším pre jazykové poučenie, ktoré mu prinášame. Veľká výhoda a podpora pravopisnej úpravy pre jazykovú kultúru je v tom, že vo všetkých troch jej základných bodoch správna výslovnosť napomáha správne písanie a zasa správne písanie (čítanie) podporuje správnu výslovnosť.

Keď hovoríme o jazykovej kultúre, treba si na prvom mieste povšimnúť základnú a najdôležitejšiu výchovnú a vzdelávaciu inštitúciu — š k o l u. Budeme ju teraz spomínať v súvislosti s novými Pravidlami slovenského pravopisu. Keď sa totiž završovala príprava na vydanie nových Pravidiel

(r. 1952—1953), bolo treba urýchlene vypracovať nové školské učebnice. Do práce na zostavovaní učebníc slovenského jazyka bolo treba zapojiť vedeckých pracovníkov z Ústavu slovenského jazyka, pretože boli v okruhu chystaných pravopisných úprav najviac informovaní. Tak sa stalo, že na tvorbe nových učebníc slovenského jazyka sa zúčastňovali najmä vedeckí pracovníci. Učebnice, ktoré z ich rúk vyšli, boli zväčša náročné, a to svojím obsahom i rozsahom a prekračovali hranice učebných osnov. Úsilie dať našim žiakom v nových učebniciach čo najviac poučenia o jazyku a jeho prvkoch sa stretlo, keď sa do tvorby učebníc zapojili učitelia slovenského jazyka, teda praktici, ktorí dôraznejšie uplatňovali zreteľ na učebné osnovy, metodický postup a primeranosť podávaného učiva rozumovým schopnostiam žiakov. (V istých prípadoch sa šlo tak ďaleko, že autorom učebnice sa stal napokon len praktik.)

V nových učebniciach po úprave slovenského pravopisu sa venuje oveľa viac miesta správnej výslovnosti; toto možno zistiť aj v ďalších vydaniach učebníc a potom i v učebniciach, ktoré vypracovali ďalšie autorské kolektívy. Takto sa správna výslovnosť postupne dostáva na také miesto v jazykovej výchove, aké jej právom patrí. Pravopis sa správne chápe ako v značnej miere závislý od výslovnosti. Žiak si uvedomuje, že chyba vo výslovnosti nie je o nič menšia ako chyba v písaní, ba často ešte závažnejšia, lebo môže spôsobiť nesprávne písanie.

Výslovnosti sa v tomto období venovalo hodne pozornosti aj v odborných, metodických a pedagogických časopisoch. Odbornú i metodickú pripravenosť učiteľa slovenského jazyka dopĺňali do septembra r. 1955 odborné jazykovedné časopisy a najmä Slovenská reč.[1]

Zodpovedný redaktor Slovenskej reči Štefan Peciar v úvodnom článku 17. ročníka (1951—52) *Pred novými úlohami* upozorňuje na potrebu osobitného časopisu, ktorý by sa zapodieval problémami jazykovej výchovy na školách. Píše: „Otázkami metodiky sa u nás temer nikto nezaoberá. Pociťuje sa naliehavá potreba osobitného školského časopisu, ktorý by bol venovaný otázkam metodiky vyučovania materinského jazyka a literatúry." Takýto časopis vznikol až v školskom roku 1955/56. Vychádza podnes s názvom Slovenský jazyk a literatúra v škole pod vedením pracovníkov Výskumného ústavu pedagogického v Bratislave. Tento školský mesačník je určený učiteľom slovenského jazyka, študentom pedagogických škôl a školským pracovníkom a jeho poslaním je prehlbovanie jazykovej kultúry v škole.

[1] Pozri napr. články G. Horáka: *Metodické poznámky k vyučovaniu slovenčiny*, SR XVI, 1950—51, 142—146, 287—290; *Výklad významu slov a rozvíjanie myslenia žiakov*, SR XVIII, 1952—53, 105—110; *Učiteľova reč*, SR XVIII, 1—10; *Rozširujme a spresňujme slovnú zásobu žiakov*, SR XIX, 1954, 129—135 a článok V. Uhlára, *Pravidlá slovenskej spisovnej výslovnosti*, SR XIX, 201—211.

V úvodnom článku Ernest Sýkora, vychádzajúc zo štátoprávneho postavenia slovenského jazyka v ľudovodemokratickom Československu, hovorí: „V ľudovodemokratickej Československej republike má náš materinský jazyk slobodné a neobmedzené možnosti najvšestrannejšieho rozvoja." Autor článku, vtedajší vedúci školskej správy na Slovensku, zdôrazňuje základné postavenie slovenského jazyka ako vyučovacieho predmetu na školách. Správne vyzdvihuje, že prehlbovanie jazykovej kultúry je jedna z najdôležitejších podmienok zvýšenia kultúry ľudu.

V časopise sa venuje veľká pozornosť správnej výslovnosti.[2] Niekoľko článkov sa zapodieva aj umeleckým prednesom. Z jazykovedcov upozorňuje naň J. Stanislav. Vyslovuje požiadavku, aby školy mali medzi svojimi pomôckami ukážky krásneho prednesu na gramofónových platniach. Umelecký prednes najmä v súvislosti s celoslovenskými žiackymi recitačnými pretekmi si všímajú aj iné články.[3]

Z ostatných zložiek jazykovej výchovy upozorňujeme na sloh a s ním úzko späté rozvíjanie slovnej zásoby. Tohto okruhu sa týkajú články E. Paulinyho,[4] článok J. Čečetku[5] a článok F. Miku.[6] Článok je praktickým návodom, ako postupovať pri vysvetľovaní slov. Ukážka používa materiál z rozprávky Chlapčekovo leto. Dôležitosť jazykového rozboru umeleckých diel pre jazykovú kultúru vyjadruje výstižne E. Pauliny takto: „... rozbor umeleckého diela nie je samoúčelným estétskym mudrovaním. Je to vlastne overovanie doteraz získaných poznatkov o jazyku z iného hľadiska." — J. Čečetka v zmysle pedagogických zásad Komenského žiada, aby rozvoj reči postupoval s rozvojom poznávania vecí. Správne zdôrazňuje: „Problém vecí a slov je spoločný problém učiteľov všetkých odborov na škole". Splna treba súhlasiť aj s výrokom, ktorý určuje humánne poslanie jazykovej kultúry, že totiž prácu v oblasti jazykovej kultúry treba viesť tak, „aby kultúra reči stala sa zároveň kultúrou umu, aby aj ona znamenala poľudšťovanie človeka."

Správne čitateľské návyky, ktoré výdatne pomáhajú rozviť slohové schopnosti žiaka, má na zreteli požiadavka, aby žiaci mali čitateľské den-

---

[2] Napr. J. Štolc, *Spisovná výslovnosť a škola*, I, 1956, 132—136; V. Uhlár, *Slovenské ä a dedinská výslovnosť*, III, 61—62.

[3] J. Stanislav, *Reč učiteľov a žiakov*, II, 225—229; J. Sedlák, *Umelecký prednes poézie a prózy ako zložka vyučovania literatúry*, I, 46—50; V. Uhlár, *K výsledkom Hviezdoslavovho Kubína*, II, 371—374; od toho istého autora *Hviezdoslavov Kubín 1957*, III, 25—26; V. Bálinthová, *O umeleckom prednese prózy po III. Hviezdoslavovom Kubíne*, II, 400—405; P. Mazák, *Umelecký prednes poézie a jeho nácvik v škole*, III, 18—21.

[4] *Základy slohovej výchovy v škole*, I, 14—17; *Diela umeleckej literatúry ako prameň jazykovej kultúry*, II, 168—170; *O Kalinčiakovej Reštavrácii*, II, 329—334.

[5] *Komenský a kultúra reči*, III, 85—87.

[6] *Odhaľujme výrazové bohatstvo našej reči*, IV, 260—265.

níky.[7] Do nich si má mladý čitateľ zapisovať dojmy vyvolané pri čítaní príslušného slovesného celku: čo sa mu v ňom páčilo, aké myšlienky a úmysly slovesný celok vyvolal; vpisovať slová, slovné spojenia a výrazy, o ktoré si obohatil svoj slovník, a okrem toho aj celé závažné úryvky slovesných diel. Myšlienku čitateľských denníkov treba vítať a uvádzať všade do praxe ako protiváhu zlozvyku, ktorý sa zakorenil na mnohých našich školách, že totiž jediným preverením, či si žiak prečítal príslušnú knihu, je napísanie suchého obsahu diela. Kým požiadavka, aby žiak vedel povedať a napísať obsah, veľa ráz spovrchňuje čítanie, čitateľský denník učí čítať dôkladne, rozvíja reč a všeobecné schopnosti žiaka, učí vracať sa ku knihe a prečítať si ju aj niekoľko ráz. Ani nemožno dosť zdôrazniť, čo pre jazykovú kultúru mladých ľudí znamená správne organizované čítanie dobrej literatúry. Čitateľský denník niekoľkonásobne prevyšuje obsahový zošit, do ktorého sa veľmi často bezducho odpisuje z najrozličnejších prameňov.

Záujem o knihu nevšedne pozdvihne stretnutie so spisovateľom. Upozorňuje naň článok spisovateľa J. H o r á k a.[8] Pre žiakov má byť stretnutie so spisovateľom slávnostnou príležitosťou a v plnom zmysle slova sviatkom. Takéto stretnutia nebývajú každý deň a potrebuje ich rovnako naša mládež, spisovatelia, ale aj naša budúca literatúra. Veď pri takýchto stretnutiach spisovateľ sa dáva nielen spoznať ako jeden z prvých nositeľov pokroku spoločnosti, ako starší priateľ v najkrajšom slova zmysle — lež hľadá vlastne aj svojich nástupcov, mladších kolegov.

Časopis Slovenský jazyk a literatúra v škole si povšimol aj úroveň jazykovej výchovy na odborných a učňovských školách, kde jazyková kultúra bola a čiastočne zostáva i dnes neuspokojivá. Je to nedostatok, ktorého odraz nachádzame v odbornej literatúre.[9]

Príčiny nízkej úrovne jazykovej kultúry žiakov odborných škôl vidia autori najmä v nevšímavosti učiteľov — neslovenčinárov. Okrem toho treba zlepšiť aj prácu učiteľov slovenského jazyka.

Náš školský metodický časopis si povšimol aj slang, jav, ktorý je pre mestskú mládež typický a ktorý robí mnohým učiteľom, ale najmä rodičom, dosť starostí. Píše o ňom M. Š a l i n g o v á v diskusnom článku *Čo so žiackym slangom?* Autorka naznačuje, že slang sa rodí z hry s jazykom,

---

[7] L. D e d i n s k á, *Čitateľské denníky — pomoc učiteľovi i žiakovi.*

[8] *Spisovateľ medzi mladými čitateľmi,* II, 212—214.

[9] V. U h l á r, *O slovenčine a slovenčinároch na odborných školách,* II, 441—442 — autor odmieta výrok, ktorý počuť od učiteľov-neslovenčinárov „Zo slovenčiny nevyžiješ"; J. M a d e r, *Viac pozornosti materinskému jazyku na odborných školách,* III, 23—25; E. G o m b a l a, *K niektorým problémom vyučovania slovenského jazyka na učňovských školách a odborných učilištiach,* V, 294—296.

že to nie je jav medzi mladými ľuďmi neprirodzený, nezdravý a škodlivý, ak sa jeho funkcia a okruh používania obmedzí na žiacky kolektív pri kamarátskych stretnutiach.

V súvislosti s časopisom Slovenský jazyk a literatúra v škole, ktorý má na starosti jazykovú kultúru v škole, treba uvažovať aj o predškolskom veku a inštitúciách, ktoré združujú deti predškolského veku. Na druhej strane z hľadiska jazykovej kultúry treba mať na pamäti aj rodinu, v ktorej dieťa žije. Ani tento úsek života detí nie je u nás bez časopisu. Práci s deťmi v materských školách slúži časopis Materská škola a spolupráci s rodinou sa venuje časopis Rodina a škola. Aj v týchto časopisoch sa z času na čas venuje pozornosť rozvoju detskej reči, jazykovej kultúre učiteľa a reči v rodine.[10]

Niektorý z týchto časopisov (azda časopis Rodina a škola) by si mal povšimnúť aj naše detské ihriská. Zo skúsenosti totiž vieme, že dozorkyne detských ihrísk dobrú radu v okruhu správnej reči veľmi potrebujú. Aj na detskom ihrisku sa má dieťa kladne rozvíjať, a to aj v okruhu reči. Nesmieme dopustiť, aby sa nám deti na ihriskách odúčali správne hovoriť. Dozorkyne a dozorcovia na detských ihriskách majú byť ľudia zdraví, veselí, dobrí a bezchybne hovoriaci.

Zásady, ktorými sa spravovala práca v okruhu jazykovej kultúry na Slovensku za pätnásť rokov trvania ľudovodemokratického Československa, vyslovili poprední slovenskí jazykovedci v programových článkoch na stránkach našich jazykovedných časopisov.

V časopise Slovo a tvar, ktorý vychádzal od roku 1947 do roku 1950 (4 ročníky) a bol orgánom Bratislavského lingvistického krúžku, je úvodný článok E. Paulinyho *Namiesto úvodu slovo o slovenskom purizme.* V ňom sa poukazuje na to, že v dôsledku účinkovania puristov si priemerný slovenský inteligent navykol na to, že mu vždy bude niekto radiť „Toto je nesprávne, toto nesmieš, a toto je správne". Trpné prijímanie puristických príkazov a zákazov spôsobilo, že slovenský inteligent sa prestal pokladať za aktívneho spolutvorcu spisovného úzu. Autor článku pokladá tento stav za nezdravý, ba priam škodlivý a pre budúcnosť načrtáva takúto cestu: „Sme presvedčení, že slovenská inteligencia pri pestovaní svojho spisovného jazyka nepotrebuje autoritatívne vedenie, ale nevy-

[10] Pozri napr. G. Horák, *Reč učiteľky na materskej škole,* Materská škola I, 1954, 148—156; M. Ferenčíková, *Obohacovanie detského slovníka v letnom styku s prírodou,* MŠ III, 1956, 195—197; K. Janíčková, *Ako rozvíjam reč detí,* MŠ III, 200—203; E. Bertigová, *Nárečové prvky v detskej reči,* MŠ III, 330—332; M. Ferenčíková, *Umelecké čítanie a rozprávanie prozaických prác,* MŠ VII, 1960, 67—71; M. Nahálková, *Reč učiteľky a jej vplyv na formovanie reči detí,* MŠ VII, 72—77; E. Bystrá, *Ako obohacovať slovnú zásobu detí,* MŠ VII, 77—81. — V časopise Rodina a škola pozri J. Sedlák, *Ako môže rodina prispieť k zvýšeniu jazykovej kultúry,* 1959, 75—80.

hnutne potrebuje ukazovateľov cesty. Je potrebné skôr ukazovať správne cesty ako zakazovať nesprávne, skôr analyzovať dobré vzory ako odsudzovať anomálie. Slovenský inteligent má vedieť svoj jazyk používať správne a nielen vedieť neužívať ho zle. ... chceme, aby si slovenský inteligent uvedomil, že i sám je spolutvorcom toho, čo sa nazýva „pekná, čistá a ľubozvučná slovenčina" (Slovo a tvar I, 1947, 3). Pauliny sa odmietavo postavil najmä k okolnosti, že puristi svoje tézy nedokazovali, lež podávali ako hotové pravdy, ktoré má prijímať a dodržiavať každý, kto vyznáva tézu o samobytnosti slovenského národa.[11]

E. Pauliny si povšimol problémy jazykovej kultúry aj v širšie osnovanom článku.[12] Vyčituje škole, že nedbá v dostatočnej miere o to, aby sa na hodinách slovenčiny rozširovala slovná zásoba žiakov. Žiada s rozvíjaním pojmovej zásoby žiakov sústavne rozvíjať aj ich slovnú zásobu a frazeológiu. Má sa to diať na hodinách všetkých predmetov a na hodinách slovenčiny sa majú vedomosti žiakov zladiť a podopĺňať.

Pauliny sa kriticky vyslovuje k náplni časopisu Slovenská reč.[12] Píše: „Ak má Slovenská reč rozširovať kultúru spisovného jazyka medzi najširšie vrstvy, vtedy nesmie ostať časopisom akademického rázu, ktorý vo forme štúdií predkladá analýzy formálnej správnosti rozličných otázok pravopisných a gramatických." V tom istom zacielení ako poznámku na adresu školy vyslovuje Pauliny aj požiadavku na Slovensku reč. Žiada od nej, aby rozširovala a vysvetľovala slovnú zásobu čitateľov, a to aj pomocou názorných zobrazení. Vychádzajúc zo skutočnosti, že noviny sú pre väčšinu našich občanov jediným spisovným textom, ktorý sa im sústavne dostáva do rúk, na adresu novinárov dôrazne pripomína: „Novinár má zodpovednosť nielen za utváranie verejnej mienky, ale má zodpovednosť aj za kultivovanie spisovného jazyka. ... novinár je aj jazykovým učiteľom národa. Každý učiteľ musí ovládať predmet, ktorý učí. Novinár musí dokonale ovládať spisovný jazyk." Od rozhlasu autor žiada, aby sa i ďalej zachovala rozhlasová relácia Jazykové okienko, ktorá môže byť spoľahlivým doplnkom pri kultivovaní spisovného jazyka a pri rozširovaní znalosti všeobecne potrebných pojmov. Pauliny napokon obracia pozornosť na potrebu rozšíriť čítanie krásnej spisby. Predpokladá, že zvýšením pojmovej zásoby nášho čitateľstva zvýši sa aj jeho chápavosť literárnych diel a tým stúpne aj jeho spoločenská aktivita a vzrastie dopyt po knihe.

Ako vidieť, Paulinyho článok *Spisovný jazyk a demokratizácia kultúry*, ktorý je pretlačením jeho prednášky, prednesenej na valnom zhromaždení Jazykovedného odboru Matice slovenskej dňa 13. novembra 1948, žiada od

[11] Porov. články V. Blanára a E. Paulinyho v zborníku *Proti prežitkom ľudáctva*, Bratislava 1954.

[12] *Spisovný jazyk a demokratizácia kultúry*, SR XIV, 1948—1949, 129—136.

práce v okruhu jazykovej kultúry predovšetkým rozširovanie slovnej a s ňou súvisiacej pojmovej zásoby.

E. Jóna, zodpovedný redaktor Slovenskej reči, v úvodnom článku 15. ročníka tohto časopisu náplň Slovenskej reči a jej zacielenie vymedzuje takto: „Ako vo všeobecnom zmysle kultúrou rozumieme činnosť i jej výsledok, tak i kultúra jazyka je predovšetkým činnosť, uberajúca sa dvojakým smerom. Vedeckou prácou, odborným lingvistickým štúdiom zisťujú sa zákony jazyka, uvedomené i neuvedomené pravidlá, ktorými sa spravujeme pri hovorení; tieto zákony sa kodifikujú, pravidlá sa ustaľujú; poskytuje sa pomoc pri tvorení nových prostriedkov a určuje sa úloha doterajších; hotové jazykové prejavy podrobujú sa kritike atď. Jazykovou výchovou, školskou a mimoškolskou, uvádzajú sa do života výsledky vedeckého skúmania jazyka. Také sú v podstate i dnes úlohy Slovenskej reči ako časopisu pre otázky jazykovej kultúry" (SR XV, 1949—1950, 1—5). Slovenská reč má mať podľa slov jej zodpovedného redaktora charakter ľudovýchovného časopisu, má sa sústrediť „na otázky jazykovej výchovy v širokom slova zmysle, kým z teoretických otázok bude si všímať podľa jednej z hlavných zásad dialektiky o nerozlučnej spojitosti teórie a praxe tie, ktoré majú priamy vzťah k praktickým jazykovým potrebám."

Jóna upozorňuje, že prácu v okruhu jazykovej kultúry obmedzuje nedostatok vedeckej slovenskej gramatiky, nového úplného slovníka a štylistiky.

Zacielenie Slovenskej reči v ročníkoch XVI—XVIII, keď splynula s časopisom Slovo a tvar, určuje podtitul „jazykovedný mesačník pre školu a prax". V tomto období sa preto na jej stránkach zjavujú aj články z okruhu metodiky jazykového vyučovania, prípravy učebných textov. Okrem toho vysvetľujú a odôvodňujú sa v nej jednotlivé body chystanej úpravy nových Pravidiel slovenského pravopisu a školských učebníc slovenského jazyka. Š. Peciar, zodpovedný redaktor Slovenskej reči, vo svojom článku *Jazyk a kultúra* konštatuje, že hlavnou výzbrojou slovenských jazykovedcov je vedecká metóda dialektického a historického materializmu. O praktických úlohách slovenskej jazykovedy Peciar píše: „Takto vyzbrojení budeme môcť našej robotníckej triede a pracujúcej inteligencii poskytnúť lepšie a dokonalejšie praktické jazykovedné pomôcky, než sú tie, ktoré sme zdedili z buržoáznej éry. Spracovaním týchto praktických pomôcok nového vydania pravopisných pravidiel, normatívneho slovníka, školských a praktických gramatík a cvičebníc splníme svoju prvú čestnú povinnosť voči robotníckej triede a platne prispejeme k veľkému dielu budovania socializmu v našej vlasti."

V tomto článku Štefan Peciar ohlasuje vznik nových inštitúcií praktic-

kej jazykovedy, a to Jazykovej poradne Jazykovedného ústavu, ktorá bude poskytovať rady v jazykových otázkach, a vznik terminologických komisií Jazykovedného ústavu (SR XVI, 1950—51, 65—69).

Závažným podujatím, ktoré dalo na dlhé obdobie smernice našej praktickej jazykovede v okruhu jazykovej kultúry, bola celoštátna konferencia o norme spisovného jazyka, konaná 24. a 25. marca 1955 v Bratislave. Jednotlivé referáty, diskusia k nim a uzávery sú uverejnené v 20. ročníku Slovenskej reči, str. 193—279.

Konferencia vychádzala z téz Pražského lingvistického krúžku, uverejnených v sborníku Čeština a jazyková kultura (Praha 1932), rozviedla ich, v istých bodoch doplnila a opravila v zmysle zásad marxistickej jazykovedy. Na konferencii boli štyri základné referáty: 1. Norma spisovného jazyka z hľadiska potrieb spoločnosti (J. Horecký, koreferáty L. Doležel a V. Blanár); 2. Norma spisovného jazyka a ľudové nárečia (E. Jóna, koreferát A. Jedlička); 3. Zisťovanie a kodifikácia normy (Š. Peciar, koreferát J. Švehlová); Uvádzanie jazykovej normy do praxe (G. Horák, koreferát F. Váhala).

Jazykovej kultúry v užšom zmysle sa priamo týka posledný referát. Poukázalo sa v ňom na to, že normu (normy) spisovného jazyka treba uvádzať do praxe široko založenou a premyslene vedenou jazykovou výchovou, a to predovšetkým v škole, ale i mimo nej. Jazyková výchova v škole má pamätať na všetky zložky jazyka, a nevenovať sa len pravopisu a v ňom „strašiaku" — ypsilonu. Z literatúry treba najväčšiu starostlivosť venovať reči literatúry pre mládež. Bolo by užitočné, keby knižky pre mládež mali vysvetľujúce slovníčky. V referáte sa zdôraznilo, že jazykovedci sa kde-tu oneskorujú so svojím poradným hlasom, a potom ťažko si dajú rady s nenáležitým jazykovým prostriedkom, ktorý sa začne vžívať. Lepšie je predísť takýmto nepríjemným situáciám; treba pohotovo poradiť všade, kde je rada jazykovedca potrebná. Túto požiadavku treba podľa mienky referenta spĺňať prostredníctvom inštitúcie jazykových poradcov, ktorí by úzko spolupracovali s Ústavom slovenského jazyka. Ďalej sa zdôrazňovala potreba systematickej jazykovednej kritiky najrozličnejších písaných i ústnych prejavov. V diskusii sa poukázalo na potrebu vyspelej jazykovej kritiky; nemožno sa uspokojiť s doterajšou elementárnou kritikou, ktorá posudzovala jazykové prejavy len z hľadiska gramatickej a lexikálnej správnosti; má sa ísť ďalej. Jazykový prejav treba posudzovať z hľadiska jeho funkčnej primeranosti.

V koreferáte sa k poslaniu rozličných jazykovedných príručiek (slovník, gramatika, pravidlá pravopisu) pripojilo upozornenie, že treba naučiť našich ľudí správne používať tieto praktické pomôcky. Ďalej sa vyslovila požiadavka, aby rubriky popularizujúce výsledky jazykovedného bádania,

a to v tlači i v rozhlase, mali dobre premyslený tematický plán, a to vždy na dlhšie obdobie.

Zo záverov, ktoré boli výsledkom diskusie, niektoré tu uvedieme v presnom znení: Pozornosť treba venovať najmä tým zložkám jazykovej normy, pre ktoré nemáme doteraz vypracované príručky. — Školská jazyková výchova má mať na zreteli všetky zložky jazykovej normy; nestačí zdôrazňovať pravopis, treba venovať pozornosť celému gramatickému systému, lexikológii a štylistike (slohu). Závažnú úlohu v školskej jazykovej výchove má príklad učiteľovej reči. V nej má byť súladne vyvážená forma a obsah. — Vo verejných ústnych prejavoch sa norma často zanedbáva. Taktne treba na tento nedostatok príležitostne upozorniť. Tým sa, pravdaže, nevylučuje ani neznemožňuje jestvovanie hovorového štýlu. — Jazyková kritika nemá posudzovať literárne diela len z hľadiska platnej kodifikácie normy. So zreteľom na vývinové tendencie v jazyku a štylistické rozvrstvenie normy má si všímať tvorivú prácu literatúry v oblasti spisovného jazyka — má odhaľovať javy novovznikajúce. — Jazykovedcom nemôže byť ľahostajné, ako sa vykonáva jazyková výchova. Práca v tejto oblasti je popri výskume druhou zložkou povinností jazykovedca; treba sa jej ujať aj so zreteľom na životnosť bádania o spisovnom jazyku (SR XX, 1955, 278).

V závere konferencie riaditeľ Ústavu slovenského jazyka Š. Peciar s výčitkou konštatoval malú účasť z tých radov, ktoré v okruhu kultúry jazyka majú postavenie základné: „Treba ľutovať, že sme dosiahli pomerne malú účasť tých inštitúcií, ktoré hrajú dôležitú úlohu v procese upevňovania normy v praxi (školy, noviny, rozhlas, divadlo, film). Povážlivá je neúčasť spisovateľov. Zdá sa, že naši spisovatelia nepokladajú otázky normy spisovného jazyka za ‚svoju vec'. To je, pravda, nesprávne" (SR XX, 1955, 279).

Podujatím so špeciálnejším zacielením bola novinárska konferencia, konaná v Bratislave 27. januára 1955. Na nej odzneli tri prednášky: J. Stanislav, *Kultúra novinárskej reči*; J. Horecký, *O jazyku novinárskych útvarov* a Š. Peciar, *Zdroje obohacovania novinárskej reči.*[13]

J. Stanislav zdôrazňuje, že každý článok v novinách má byť zostavený tak, aby aj pekne znel, lebo noviny naši ľudia, a to najmä v pracovných kolektívoch, veľmi často čítavajú nahlas. Ďalej požaduje, aby na stole každého novinára bola gramatika, aby každý deň bral do rúk jazykovedné príručky a časopisy. Zodpovednosť práce novín a vôbec zpravodajstva (i rozhlasu) v okruhu jazykovej kultúry Stanislav vidí v tom, že väčšina

[13] Prednášky sú uverejnené v Slovenskej reči (XX, 1955, 65—75).

našich ľudí číta len noviny a počúva len miestny alebo ústredný rozhlas, preto noviny a rozhlas sú pre našich robotníkov, roľníkov, družstevníkov dôležitou školou reči. Aj v tomto okruhu socialistickej kultúry treba konať dobre a zodpovedne. Stanislav so zreteľom na veľkú rozšírenosť novín pripomína: „Každá chyba v novinách proti kultúre rodného jazyka, každý zlátaný článoček s chudobným, pouličným slovníčkom ... je zlou službou verejnosti a kultúre." Zodpovednosť práce novinárov v okruhu jazykovej kultúry si vyžaduje, aby sa naši novinári usilovali o jazykové majstrovstvo. Bezchybnú a krásnu reč treba šíriť všade po všetkých našich pracoviskách.

J. Horecký vystríhal vo svojej prednáške pred jednotvárnosťou, monotónnosťou a neumelosťou našich novín, a to v slovnej zásobe i vo vetnej stavbe. V novinách sa treba približovať k reči ľudu. Horecký vyčituje, že napríklad v úvodníkoch novín niet prísloví, porekadiel a chýbajú v nich aj umelecké obrazy. Ešte aj dnes si zaslúži pozornosť Horeckého požiadavka, aby sa v každom novinovom článku dbalo na štylistickú jednotu a udržanie toho istého tónu a čistotu v rámci príslušného novinového žánru. Ani dnes nestráca platnosť upozornenie: „používať v novinách taký jazyk, také jazykové prvky, ktoré budú čo najbližšie živému slovenskému slovu."

Túto myšlienku vyzdvihuje a rozvádza aj prednáška Š. Peciara. Na prvom mieste sa žiada poznanie veci, s ktorým sa úzko viaže jej priliehavé slovné vystihnutie. Aby novinár získal veľkú vyjadrovaciu pohotovosť, má študovať ľudovú reč a hojne začierať do rečového bohatstva našich klasikov. Z reči ľudu a diel klasikov si možno osvojiť bohatstvo ľudovej frazeológie. Netreba zanedbať ani štúdium literatúry príslušného odboru, jeho správnej terminológie a napokon, a to nie na poslednom mieste, ani štúdium jazykovedných prác.

Nakrátko možno povedať, že na novinárskej konferencii sa povedalo závažné, dôrazné a pritom dobre myslené slovo, v prednáškach i v diskusii. Z materiálu konferencie naši novinári môžu hojne čerpať i dnes.

Po novinárskej konferencii sa prehĺbila spolupráca Ústavu slovenského jazyka s redakciami našej tlače, a to najmä s redakciou denníka Komunistickej strany Slovenska — Pravda. V Jazykovej poradni Ústavu slovenského jazyka, v terminologickom a slovníkovom oddelení sa robia výpisky z novín a z nich čerpajú jednotliví pracovníci materiál, keď sa stretajú na besedách s redaktormi Pravdy. Aj tejto spolupráci možno ďakovať, že reč Pravdy sa postupne dostáva na vysokú úroveň.

Pre potreby našich novinárov vydal Novinársky študijný ústav rozmnožené skriptá J. Horeckého *Jazyk v novinách*. V skúmaní jazykovej stránky novín sa pokračuje, a bolo by dobre, keby novinári dostali celú

väčšiu sústavnú príručku vychádzajúcu z jazykového materiálu dennej tlače.[14]

Ústav slovenského jazyka veľmi výdatne spolupracoval aj s rozhlasom. V prednáškach a diskusiách s redaktormi a na pracovných besedách s hlásateľmi Československého rozhlasu sa riešili všeobecnejšie i každodenné jazykové problémy hovoreného slova v rozhlase,[15] pričom sa zväčša ako východisko používal materiál relácií, ktoré už v rozhlase odzneli.

Rozhlas sprostredkoval a umožnil slovenským jazykovedcom aj priame výchovné pôsobenie na jazykové vedomie nášho ľudu. Zaradil do svojho programu pravidelné päťminútové príhovory, ktoré poúčajú prístupným štýlom o najrozličnejších jazykových otázkach a odpovedajú na listy poslucháčov zväčša v okruhu jazykovej správnosti a štylistickej priliehavosti. Túto reláciu mal v rokoch 1946—1948 na starosti a zväčša ju aj vypĺňal príspevkami pracovník Jazykovedného odboru Matice slovenskej E. J ó n a.[16] Potom po krátkej prestávke túto reláciu (ďalej pod názvom *Hovorite správne?*) v rokoch 1948 a 1949 zapĺňali členovia Bratislavského lingvistického krúžku. Od jesene roku 1952, teraz pod menom *Jazyková poradňa,* vedie túto rozhlasovú rubriku G. H o r á k, pracovník Ústavu slovenského jazyka, a prispieva do nej kolektív asi dvadsaťpäť autorov, zväčša pracovníkov ÚSJ. V jazykovej poradni dostávajú poslucháči odpovede na najrozličnejšie otázky jazykového rázu. Z tejto rozhlasovej rubriky, ktorá už trvá nepretržite takmer osem rokov, vzniká postupne tematicky bohatá, v pravom zmysle slova ľudová a ľudovýchovná relácia. Slovenskí poslucháči si rozhlasovú Jazykovú poradňu obľúbili a hojne ju počúvajú — tak, ako zasa českí poslucháči s láskou k svojej národnej reči počúvajú *Jazykový koutek.* Z príspevkov, ktoré odzneli vo vysielaní stanice Bratislava v relácii Jazyková poradňa od jesene 1952 približne do mája 1956, vznikol prvý knižný výber.[17]

Ako sme už spomenuli, v Ústave slovenského jazyka jestvuje od roku 1951 jazyková poradňa. V rámci poradne sa poskytujú rady a dávajú sa telefonické a písomné odpovede na drobnejšie jazykové otázky, súvisiace s každodenným používaním spisovnej reči. Veľká väčšina otázok prichádza prostredníctvom rozhlasu. Niektoré z nastolených jazykových problémov sa riešia v rozhlasových päťminútovkách, iné v poznámkach v rubrike *Rozličnosti* a *Odpovede na listy* v Slovenskej reči alebo sa na ne odpovedá individuálne listom. V rokoch 1956—1959 sa ročne odpovedalo priemerne

---

[14] Pozri aj J. H o r e c k ý, *O jazyku našej tlače,* SR XXIV, 1959, 65—72.
[15] Pozri G. H o r á k, *Rozhlasová reč,* SR XIX, 1954, 222—228.
[16] Pozri knižné vydanie E. J ó n a, *Spisovná slovenčina pre každého,* T. Sv. Martin 1950.
[17] *Jazyková poradňa,* Bratislava 1957. — Tohto roku vyšiel už aj druhý knižný výber.

na 400 listov a záujem o poradenskú službu Ústavu slovenského jazyka ďalej badateľne vzrastá.

Podobnú úlohu ako rozhlasová relácia Jazyková poradňa majú aj jazykovedné rubriky popularizujúceho rázu. Škoda, že niektoré z nich mali obmedzené trvanie. V obrázkovom časopise Život bola istý čas jazyková rubrika, podobne aj v Kultúrnom živote (P e c i a r); v časopise Slovenka rubrika s názvom *Poznávajme rodnú reč* trvala od roku 1953 do roku 1957 (D u j č í k o v á, H o r e c k ý); denník Ľud uverejňuje od r. 1956 podnes v sobotňajších číslach príspevky v rubrike *Kapitolky z gramatiky a štylistiky* (M i h á l); v rubrike sa upozorňuje na lexikálne, gramatické i štylistické nedostatky v našej pôvodnej a preloženej literatúre a poukazuje sa na správne jazykové prostriedky; v časopise Slovenský jazyk a literatúra v škole je rubrika *Jazykové okienko,* v ktorej sa zväčša odpovedá na otázky učiteľov (M i s t r í k); nábeh na popularizujúcu jazykovú rubriku mal i časopis Ľudová tvorivosť (tu uverejňovala v roku 1958 výslovnostné poznámky O. K a j a n o v á); v časopise Lidová armáda je od r. 1959 rubrika *Jazykový stĺpec,* v ktorom sa objasňujú vojenské odborné názvy (slovenské príspevky H o r e c k ý); podobne v časopise Československý novinár je rubrika *Správně česky a slovensky* (H o r e c k ý); Kultúrny život od 46. čísla 14. ročníka (1959) zaviedol rubriku *Čitateľ sa pýta — jazykovedec odpovedá* (H o r e c k ý); v časopise Nová literatúra 1957—1958 bola rubrika *Slovo o jazyku* (zväčša H o r á k, ďalej C h o r v á t h, S t a n i s l a v, M i h á l). — V nej sa písalo aj o reči najnovších literárnych diel; v denníku Komunistickej strany Slovenska Pravda v sobotňajších číslach je od r. 1957 rubrika *Naša jazyková poradňa,* prednedávnom prezvaná na *Stĺpček o jazyku* (O. K a j a n o v á, M. Š a l i n g o v á). Už tento výpočet, i keď neúplný, svedčí o veľkom záujme, s ktorým si slovenská verejnosť všíma jazykové problémy. Záujem o reč bol u nás vždy výrazný. V období po druhej svetovej vojne sa znásobil najmä v čase diskusie o návrhu nových Pravidiel slovenského pravopisu a trvá, ustavične prehlbovaný, podnes.[18]

Spolupráca jazykovedcov s divadlom, a to s činohrou i operou Slovenského národného divadla v Bratislave, bola zväčša nepriama.[19] Treba s uspokojením zaznamenať, že po druhej svetovej vojne sa venovala pozornosť

---

[18] K začatým a nerozvitým popularizujúcim jazykovedným rubrikám máme kritickú pripomienku. Ak si niektorý z jazykovedcov „otvorí" rubriku, je to chvályhodná a vítaná vec, no treba pri tejto práci aj vydržať. To sa podarí len tak, keď sa so zreteľom na zacielenie príslušného časopisu správne určí náplň rubriky, a pravdaže, keď autor dobre odhadne vlastné sily i možnosti svojich spolupracovníkov.

[19] J. S t a n i s l a v, *Slovenská výslovnosť,* Martin 1953; J. S t a n i s l a v, *Kultúra slovenského hovoreného slova* (s cvičeniami), Martin 1955.

aj reči spievaného textu.[20] No aj práci v tomto okruhu chýbala systematickosť a plánovitosť. V niektorých článkoch bolo viac toho „takto sa to nesmie robiť", ako kladného „takto to treba". Naši umelci, a to aj v opere, sú ochotní prijímať radu a ponaučenia, len im ich treba donášať s láskou k ich namáhavej práci a s vytrvalým úsilím napomáhať dobrú vec. Splnenie požiadavky, aby na našej reprezentačnej scéne znela krásna, umelecky vykutá slovenčina, je napokon vec úspechu každého člena kolektívu opery. Aj tu treba pomáhať, a to v kolektívnej a kolektívom kontrolovanej spolupráci. Takáto spolupráca Ústavu slovenského jazyka (G. H o r á k) s našou reprezentačnou spevohrou sa už sľubne začala. — Pravdaže, budeme pamätať aj na krajové divadlá, ktoré výdatne šíria kultúru slovenčiny mimo Bratislavy. Aj tu by mohlo doniesť kladné výsledky zdravé súťaženie medzi divadelnými súbormi.

V tejto súvislosti treba s uspokojením spomenúť, že sa začalo pokračovať vo výskume melódie slovenskej vety, v práci, ktorú sľubne začal S. P e t ř í k. V tomto okruhu (bohužiaľ bez perspektív ďalšieho rozvíjania výskumu) uverejnili príspevky M. U r b a n č o k, V. U h l á r a J. M i h á l (poslední dvaja i so zreteľom na jazykovú kultúru hovorenej reči v školách).[21] Uhlár na základe porovnania hovorenej reči v školách ukazuje, že intonačná línia viet všeobecne, ale najmä viet opytovacích, sa na škodu melodických kvalít slovenčiny zjednodušuje (všetky opytovacie vety mávajú v školskej, vlastne v školáckej reči, melódiu stúpavú, hoci táto melódia charakterizuje len zisťovacie opytovacie vety). Uhlár vzhľadom na časté nesprávne návyky v melódii detí i starších študentov správne upozorňuje: „Vidno, že zvukovej kultúre reči treba venovať väčšiu starostlivosť v teórii i praxi, aby sme melodické bohatstvo slovenčiny zveľaďovali, a nie ho znehodnocovali, lebo niet ozajstnej kultúry reči bez

---

[20] A. P r a n d a, *Dosahy sociologických skutočností v kultúre operného jazyka,* Slovo a tvar III, 1949, 5—10. — Od toho istého autora rad príspevkov: *Kultúra operného a činoherného jazyka v uplynulej sezóne,* SR XV, 1949—1950, 23—26; *O zvukovej kultúre spevoherného jazyka,* SR XIX, 1954, 211—221; *K otázke prekladov spevohernych libriet,* SR XXII, 1957, 156—167 — prvý príspevok tohto druhu u nás. — J. S t a n i s l a v napísal niekoľko príspevkov, v ktorých vychádzal z chýb vo výslovnosti na jednotlivých predstaveniach: *Reč, hudba, spev,* SR XXI, 1956, 268—293; *Slovenské slovo v speváckom umení,* SR XXIII, 1958, 3—20; *Výslovnosť a zrozumiteľnosť v speváckom umení,* SR XXIV, 1959, 8—22; *O hlasovej výchove,* SR XXV, 1960, 54—58; J. H o l ý, *O kvantite slabík v hudobných textoch,* SR XXIV, 1959, 154—157. — Treba privítať založenie fonetického laboratória na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského, ktoré bude môcť výdatne napomáhať výskum v okruhu správnej výslovnosti, a to aj vo výslovnosti spievaného textu.

[21] M. U r b a n č o k, *Príspevok k triedeniu opytovacích viet,* JŠ I, 1956, 213—226; V. U h l á r, *Melódia opytovacích viet,* SR XXI, 1956, 356—361; J. M i h á l, *Vplyv melódie na zmysel vety,* SR XXIII, 1958, 81—91; V. U h l á r, *O vetnej melódii v slovenčine,* SR XXIII, 1958, 313—347.

kultúry hovoreného slova s jej melodickým bohatstvom" (SR XXI, 361).

Spomenieme tu ešte článok A. Habovštiaka, ktorým sa upevnila požiadavka, že v spisovnej výslovnosti treba skupiny *le, li* vyslovovať s mäkkým *ľ*.[22] Habovštiak podľa dotazníka pre *Atlas slovenského jazyka* zobrazuje na mape rozsah výskytu mäkkej výslovnosti *le, li* a svoju štúdiu uzatvára normatívnou požiadavkou, ktorú realizovali aj Pravidlá slovenského pravopisu: „... v spisovnej slovenčine je v skupinách *le, li* opodstatnená výslovnosť s palatálnym *ľ*."[23]

Peknú prácu pre pozdvihnutie jazykovej kultúry v našej odbornej spisbe vykonalo terminologické oddelenie Ústavu slovenského jazyka. Práca bola organizovaná najmä v súvislosti s jednotlivými terminologickými komisiami (spolu asi 40), v ktorých kolektívy popredných odborníkov príslušného okruhu v spolupráci s jazykovým poradcom (pracovníkom oddelenia) vypracúvali terminológiu daného odboru. Z tohto kolektívneho podujatia vzniklo a vyšlo vo vydavateľstve SAV asi 20 slovníkov rozličných odborných terminológií (pozri článok J. Horeckého, SR 25, č. 4—5). Už len to, že členovia 40 komisií šíria v radoch odborníkov príslušných odborov správnu terminológiu, je skutočnosť pre jazykovú kultúru odbornej literatúry veľmi závažná. Od roku 1953 vydáva terminologické oddelenie Ústavu slovenského jazyka časopis Slovenské odborné názvoslovie. Časopis sa najmä svojou recenznou časťou pričiňuje o zvyšovanie jazykovej úrovne (terminológia i štýl) odborných publikácií. V práci terminologického oddelenia treba ďalej pokračovať, a to v záujme jazykovej kultúry, v záujme príslušných odvetví odborného výskumu i jeho aplikácie v praxi.

Pre jazykovú kultúru má veľký význam práca vydavateľstiev. Výsledky v tomto okruhu by si žiadali osobitný článok. Aj bez predbežného výskumu možno povedať, že medzi jazykovou úrovňou vydaní z prvých povojnových rokov a terajších je veľký rozdiel; to nás teší a súčasne pobáda k ďalšej vytrvalej práci.

I s rozličnými vydavateľstvami Ústav slovenského jazyka užitočne spolupracoval. Nemožno pochybovať o tom, že jazyková stránka vydaní jednotlivých vydavateľstiev závisí od jazykovej kultúry a pripravenosti ich redaktorov. Z tohto hľadiska treba chváliť vedenie Slovenského vydavateľstva krásnej literatúry, že sa v ňom udomácnili pravidelné besedy s jazykovedcami, na ktorých sa preberajú najrozličnejšie problémy edičnej jazykovej praxe. Pracovníci tohto vydavateľstva pristupujú k svojej práci zodpovedne i tvorivo. Užitočne sa rozvíjala spolupráca Slovenského vy-

[22] *O výslovnosti skupín le, li*, SR XVIII, 225—234.

[23] Porov. aj V. Uhlár, *Upevnenie a rozšírenie ľ v spisovnej slovenčine*, SR XXIII, 1958, 90—102.

davateľstva technickej literatúry a Slovenského vydavateľstva pôdohospodárskej literatúry s terminologickým oddelením Ústavu slovenského jazyka. V poslednom čase nadviazal Ústav slovenského jazyka spoluprácu trvalejšieho rázu s pracovníkmi vydavateľstva Slovenský spisovateľ. Spolupráca sa začína sľubne rozvíjať na osoh obidvoch inštitúcií. Pravdaže, spolupráca tu bola aj doteraz, lenže nie systematická a dôkladnejšie plánovaná. Pracovníci Ústavu slovenského jazyka budú na besedách s pracovníkmi vydavateľstva Slovenský spisovateľ rozoberať reč našej najnovšej literatúry a diskutovať o možnostiach a rozsahu zásahov upravovateľa do autorovej reči.[24]

Š. Peciar v článku *Jazykový purizmus a apretorská prax* o úpravách textu žijúceho autora vyslovil podnes platnú zásadu: „Jazykový poradca pracuje vždy v úzkom styku a v dohode s autorom diela. Bez autorovho vedomia a súhlasu nesmie meniť autorove štylistické a výrazové prostriedky." O možnostiach tvorivého prínosu apretorov a korektorov do praktickej jazykovedy Peciar píše: „...vyskytne sa v praxi mnoho zaujímavých a často vôbec nie ľahkých otázok, ktoré možno správne rozriešiť len po dlhšej praxi a po náležitom sústredení práve na tieto otázky. Napr. otázka interpunkcie je veľmi temný bod našej dnešnej pravopisnej praxe. Tu by mali apretori pomáhať tvoriť normu." Ako vidieť, spolupráca jazykovedcov s apretormi sa chápe ako obojstranná pomoc. Apretor môže poskytnúť veľa cenného materiálu jazykovedcovi a zasa jazykovedec apretorovi dáva cenné teoretické poznatky. A treba dodať, že vlastne ani niet jazykovedca, ktorý by sám nebol aj apretorom.

V súvislosti s konferenciou o norme spisovného jazyka spomínali sme jazykovú kritiku. Treba, aby jej bolo oveľa viac, a to v okruhu pôvodnej tvorby (prózy i poézie) a takisto v okruhu prekladov. Vážna kritika jazyka prekladu si vyžaduje ťažkú a zdĺhavú prácu, veď priliehavo posúdiť reč prekladu znamená takmer znova prekladať. Ale takáto práca je znamenitou praktickou školou jazyka a je užitočná aj pre jazykovú kultúru (s podmienkou, že posudzovateľ reči prekladu svoje skúsenosti uverejní). Prekladatelia a apretori by si nemali nechávať svoje skúsenosti pre seba.[25]

Naši prekladatelia vykonali od roku 1945 kus peknej roboty. Najlepšie to dokazujú preklady z ruštiny; potvrdzujú, že dnes vieme oveľa lepšie

---

[24] Túto problematiku riešil Š. Peciar v článkoch: *Jazykový purizmus a apretorská prax*, SR XV, 1949—1950, 257—273; *O našej korektorskej praxi*, Slovo a tvar IV, 1950, 21—24. Pozri aj F. Oktavec, *Predpoklady, práca a požiadavky jazykového upravovateľa*, SR XIV, 1948—1949, 136—142.

[25] Pozri J. Mihál, *O slovenských prekladoch*, SR XX, 1955, 168—175 a *Zo slovenskej frazeológie*, SR XXIV, 1959, 257—271. Poukazy na to, ako môže prekladateľ zlepšiť svoj preklad v druhom vydaní, prináša M. Lesná v článku *K druhému vydaniu prekladov z ruštiny*, SR XXIV, 1959, 226—230.

rusky a na druhej strane, že sme dôkladnejšie vnikli aj do bohatstva slovenčiny. Kruh prekladateľov pri Sväze slovenských spisovateľov sa usilovne stará, aby sa jazykovými školeniami a vzájomnou výmenou skúseností prekladateľská práca dostala na vysokú úroveň. Dobrý preklad diela, ktoré preniklo do svetovej literatúry, znamená vždy, teda aj pre slovenčinu, závažný prínos. Prekladateľ musí hľadať a veľa ráz si vypomôcť aj vlastným tvorivým zásahom do reči — na druhej strane v pôvodnej tvorbe možno takúto tvorivú povinnosť aj obísť (a kde-tu sa vari aj obchádza). Tak potom sa môže stať, že prekladová literatúra viac tvorivo pracuje s rečou ako spisba pôvodná.

Napokon si povšimneme závažnejšie jazykovedné príručky a texty.

Po vojne vyšli tri slovenské gramatiky;[26] z nich najväčšie rozšírenie a význam pre jazykovú kultúru nadobudla posledná, kolektívna gramatika slovenčiny. Záujem o jazykovednú literatúru z okruhu súčasného spisovného jazyka dokazuje fakt, že *Slovenská gramatika* vyšla v období troch rokov v troch vydaniach s celkovým nákladom 20 600 exemplárov. To je na naše pomery číslo úctyhodné — a to najmä preto, že nejde o popularizujúcu gramatiku.

Aj Horeckého knižka *Kultúra slovenského slova* vyšla v priebehu dvoch rokov v dvoch vydaniach.[27] Tento záujem o jazykovednú literatúru je radostný a jeho účinky sa už aj v jazykovej kultúre prejavujú.

Ak dôkladne kriticky preštudujeme literatúru napísanú na Slovensku v okruhu jazykovej kultúry od oslobodenia a prezrieme podujatia, ktoré mali za cieľ zvýšenie úrovne písanej i hovorenej reči, rozširovanie a prehlbovanie jazykového povedomia nášho ľudu, zistíme, že sa tu vykonalo veľa dobrej a užitočnej roboty. V prednáškach, článkoch, v radách pre každodennú rečovú prax mali sme na pamäti obe formy a všetky funkcie spisovnej slovenčiny so zreteľom na celý náš bohatý spoločenský život, vedený úsilím vybudovať socializmus v našej vlasti. No kde-tu sme mohli vari postupovať s väčšou dôkladnosťou, premyslenejšie a najmä s dôraznejším zreteľom na zladenie, scelenie a správne proporcie všetkej praktickej jazykovednej práce i na celkové jej plánovanie a rozdelenie na pracovníkov i spolupracovníkov Ústavu slovenského jazyka.

Keď sa zamýšľame v kolektíve pracovníkov Ústavu slovenského jazyka nad vykonanou prácou, niekedy si kladieme otázku, či to, na čo sme sa

[26] J. Orlovský — L. Arany, *Gramatika jazyka slovenského*, Bratislava 1947 (bez skladby); B. Letz, *Gramatika slovenského jazyka*, Bratislava 1950; E. Pauliny — J. Ružička — J. Štolc, *Slovenská gramatika*, Martin 1953.

[27] J. Horecký, *Kultúra slovenského slova*, Martin 1956, 2. vyd. 1958. — Podobne aj A. Zauner, *Praktická príručka slovenského pravopisu a výslovnosti*, Martin 1956, 2. vyd. 1958.

podujali, ale najmä čo sme napísali, má primeraný ohlas a účinky v praxi, v reči našich ľudí. Odpoveď nie je vždy kladná. — Azda sa nestaráme dosť o to, aby to, čo sme napísali, sa dostalo k adresátovi a vyvolalo i potrebnú nápravu všade, kde je to potrebné. Tu sa budeme musieť poradiť s inštitúciami, čo majú na starosti distribúciu našich publikácií a najmä distribúciu časopisov. Dnes už nemáme Mateja Hrebendu, postúpili sme, máme Poštovú novinovú službu a veľa — oveľa viac kníh a časopisov. Kde-tu vari naši ľudia aj pozabudnú, že to, čo napíšeme, treba aj čítať. Veď nemáme len Pravidlá slovenského pravopisu, ale aj gramatiky, slovník a jazykovedné časopisy. Ako vidieť, trochu tej hrebendovskej lásky k napísanému slovu a pri jeho rozširovaní by sme aj teraz potrebovali.

Na konci minulého roku sa zjavil na knižnom trhu túžobne, doslova túžobne očakávaný prvý zväzok výkladového *Slovníka slovenského jazyka.*[28] Naša verejnosť ho privítala, číta a študuje ho. A toto odporúčame teraz vo väčšej miere ako posiaľ: štúdium jazykovednej literatúry. Rozličné jazykové poradne a rubriky, to je len doplnok, i keď potrebný a užitočný. Tie poradia, keď kde-tu nastane v reči neistota, váhanie. Ale najdôležitejšie je dôkladné štúdium základných jazykových príručiek.

Preto aj ďalej, pre budúce roky ostáva zásada: Škola je základ jazykovej kultúry; pre školy, pre našich najmladších a mladých všetko najlepšie aj v okruhu reči.

Aj ďalej budeme usilovne pracovať v okruhu jazykovej kultúry nášho ľudu, lebo si viac ako hocikedy predtým uvedomujeme, že táto práca je pri budovaní socializmu u nás výdatnou zložkou úsilia o výchovu nového človeka.

VETNÁ PERIÓDA

František Kočiš

Keď sa hovorí o vetnej perióde alebo obvetí (ako ju nazývajú naši starší gramatici), myslí sa vždy na známy syntakticko-štylistický útvar v našej staršej literárnej i odbornej spisbe. Naši gramatici, keď hovoria o zložitejších vetných celkoch, vetnú periódu vždy vydeľujú osobitne a uvádzajú jej charakteristické znaky. S. Czambel[1] otázke zloženého súvetia venuje iba malú poznámku v § 333: „Súvetia môžu byť i mnohočlenné. Môže

[28] Dokladový slovník, ktorý začal vychádzať v Matici slovenskej — A. Jánošík — E. Jóna, *Slovník spisovného jazyka slovenského* (litera A—J), vychádzal v zošitovom vydaní od r. 1946 do r. 1949.

[1] S. Czambel, *Rukoväť spisovnej reči slovenskej*, 3. vyd., Martin 1919, 235.

byť v ňom i viac hlavných i viac pobočných viet. A ako majú po sebe nasledovať jednotlivé vety, o tom rozhoduje logický súvis. Dve súvetia, složené v jedon myšlienkový celok, menujú sa obvetím či periódou. Prvé súvetie nazýva sa predvetím a druhé závetím; oddeľujú sa od seba dvojbodkou: Ako ľahko nakriatneš prút, pokiaľ je mladý, na ktorú chceš stranu: tak ľahko môžeš želateľným smerom napraviť i dušu dieťaťa, pokiaľ je mladé!" — B. L e t z[2] vo svojej gramatike sa tiež zmieňuje o vetnej perióde: „Za osobitný druh mnohočlennej vety uznáva sa obvetie (vetná perióda). Skladá sa z dvoch častí, a to z predvetia a závetia, čo sa oddeľuje dvojbodkou a niekedy bodkočiarkou, alebo len čiarkou. Z významovej stránky prichodí tu poznamenať, že prvá časť obvetia vyslovuje obyčajne nejakú všeobecnú myšlienku (alebo pravdu) a v závetí sa obsah predvetia patrične zužuje a konkretizuje: Smutné to boli časy pre nás, keď sme boli rozdvojení a rozpadnutí, a dlhé, predlhé: treba už i nám raz spojenia a vrúcneho, opravdivého objatia. (Štúr)" — K tejto charakteristike periódy pridáva Letz ešte poznámku o interpunkcii vo vetnej perióde. Za osobitný druh zloženého súvetia pokladá vetnú periódu J. R u ž i č k a.[3] Charakterizuje ju tým istým spôsobom ako S. Czambel a B. Letz.

Podľa citovaných charakteristík možno konštatovať, že všetci gramatici vetnú periódu zhodne vymedzujú ako zložené súvetie, ktoré sa z významovej stránky delí na dve časti. Prvá časť periódy sa nazýva predvetie a obsahuje nejakú myšlienku, ktorá je v pomere k druhej časti vetnej periódy (závetiu) všeobecnejšia, je východiskom a niekedy je iba krátkym anteponentom v podobe jednoduchej vety alebo vetného základu. Druhá časť (závetie) je konkretizáciou obsahu predvetia a tak aj jadrom celej výpovede. Má teda vetná perióda súmernú a pravidelnú gramatickú stavbu. Obe časti vetnej periódy sú od seba zreteľne oddelené: najčastejšie dvojbodkou, niekedy bodkočiarkou, menej často čiarkou. Tam, kde je hranica medzi časťami, je aj výrazná pauza; ňou sa zvyšuje napätie medzi predvetím a závetím a stupňuje sa aj psychologický moment obsahu oboch častí (očakávanie, prekvapenie, uspokojenie ap.).

Logicko-syntaktické postupy a významové vzťahy medzi jednotlivými časťami vetnej periódy pripomínajú u s u d z o v a n i e na spôsob sylogizmu, v ktorom však druhá časť — stredná — chýba. V predvetí sa oznamuje alebo tvrdí niečo všeobecné a v závetí sa na základe strednej časti (ktorá sa však v mysli iba predpokladá a je celkom zrejmá) konkluduje, konkretizuje alebo špecializuje všeobecný obsah predvetia.

---

[2] B. L e t z, *Gramatika slovenského jazyka*, Bratislava 1950, 431.

[3] E. P a u l i n y — J. R u ž i č k a — J. Š t o l c, *Slovenská gramatika*, 3. vyd., Martin 1955, 382.

Kdo chce biť slobodní, musí mať pochop o sloboďe, musí žiť skutoční, višší život, musí mať akú-takú vzďelanosť: preto velkuo pole nastáva pre pasťjerov ludu, na ktoruo ich jich česť a sláva volá, abi všemožňe na osvjeťeňí ludu pracovali, žebi on prišieu k povedomú ludskosťi svojej a ňeválau sa v kaluži rozpusťilosťi a zmiselnosťi. (Dohnáni)[4]

Niekedy je i táto stredná časť uvedená, a to v predvetí.

Ňeostidnuv on k ňej, ňezanahau starodávnu vrúcnosť, a keď pozre naňho, ako si teraz i poskočí i zahvízda, i žarťík urobí: to sa jej líca jeho zdajú biť životom naplňenje, jeho celá bitnosť až do najhlbšej hlbini ducha pohnutá, jeho oko poďivním ožjarenuo svetlom. (Kalinčiak) — Ráno vstaneš, neumyješ sa: celý deň sa ti zíva. (Kukučín)

Táto súvislosť vetnej periódy s postupmi formálnej logiky je dobre pochopiteľná pri našich starších spisovateľoch, ktorým nebola neznáma aristotelovská logika a takisto i štruktúra vety v latinčine.

Postupom času sa azda spôsob sylogického stavania a spájania viet zastrel inými zreteľmi a forma vetnej periódy začala slúžiť na vyjadrovanie zložitých myšlienkových celkov, ktoré už nemali alebo len sčasti si podržali polaritu oboch významových častí.

Na začiatok uvedieme niekoľko príkladov na vetnú periódu staršieho spisovného obdobia, keď vetná perióda bola veľmi rozšíreným syntaktickým útvarom a bola i čo do svojej vnútornej štruktúry najpravidelnejšia, najklasickejšia:

Po žjadnej zemi, hádam, krem rovín nad Čjernim morom, ňetúlalo sa tolko národu jako po tejto, ktorú dňes Uhorskou voláme: kraja aňi konca ňebívalo za starodávna tlačeňici a mješaňiňe národou na tejto zemi, bo sotva že jeden národ sa do ňej prisťehuvau už sa ích aj peť inších na novo hrnulo. (Štúr) — Oddávna, vy, priatelia drahí, načúvate hlas tento, načúvajú ho aj iní, ale vám vrazil sa do duše hlboko i vy v hlbine duší svojich popadli ste významu jeho: komuže, preto, inému ako vám posvätiť písmo moje, v ktorom je, ako šípim, rozložený význam hlasu toho tak, ako i vy si vykladáte a rozumiete ho. (Štúr) — Zo všetkých strán idú žalobi na ducha pospoľitosťi, že je slabí, že ňedbá o vzďelanosť, že sa náš lud zahrabau do sebectva: nuž akože teda prebuďíme, v ktorej reči k ňemu hovoriť buďeme, keď ňje v tej, ktorú hovorí a rozumje? (Leška)

Vetná perióda sa používala aj v nasledujúcich obdobiach, pravda, už nie v takej klasickej forme. Keďže našou úlohou nie je podávať historický prehľad vývinu vetnej periódy, nebudeme sa tým zaoberať. Bude nás viac zaujímať, či sa v dnešnej alebo nedávnej umeleckej i odbornej tvorbe vyskytuje tento osobitný syntakticko-štylistický útvar.

J. Ružička hovorí, že v dnešnom spisovnom jazyku sú vetné periódy veľmi zriedkavé.[5] Dodáva však, že niekedy sa pokladá za periódu aj zložené súvetie 5. typu, najmä ak je bohatšie rozvinuté. Významový vzťah

[4] Stredná časť, na základe ktorej autor konkludoval o veľkej úlohe pastierov ľudu, podľa všetkého by obsahovala asi tento predpoklad: *keďže však predstaviteľmi vzdelanosti a pochopu o vyššom živote sú pastieri ľudu, preto...*

[5] E. Pauliny — J. Ružička — J. Štolc, *Slovenská gramatika*, 382.

medzi obidvoma časťami zloženého súvetia však musí byť aj v tom prípade zachovaný tak ako vo vetnej perióde. Ten istý náhľad vyslovuje aj F. Trávníček, ale periódu nepokladá za osobitný gramatický útvar. Hovorí, že je to útvar štylistický.[6] — Nie je to však celkom tak, lebo vetná perióda má isté gramatické danosti, ktoré ju začleňujú do určitého typu zloženého súvetia a ktoré sa pokúsime bližšie určiť. Preto J. Ružička správne hovorí, že vetná perióda je osobitným druhom zloženého súvetia.

Vráťme sa však k tomu, čo sme pôvodne sledovali, či totiž vetná perióda je dnes už veľmi zriedkavým syntaktickým útvarom.

Faktom ostáva, že v tej podobe, ako sa vyskytovala napr. u Štúra, vetná perióda je zriedkavá. Na druhej strane však stretávame sa v našej literatúre s takými vetnými útvarmi, ktoré v základe svojej syntaktickej stavby majú znaky vetnej periódy. Išlo by o tieto znaky: 1. myšlienková zložitosť; 2. významová dvojpólovosť, polarita konštitutívnych častí: predvetia a závetia; 3. pravidelná syntaktická stavba; 4. výrazná pauza na hranici medzi predvetím a závetím, ktorá spočíva na dialektickom napätí všeobecného a špecifického (konkrétneho alebo bližšie určeného).

Myšlienková zložitosť a bohatosť nie je špecifickým znakom vetnej periódy. Vyznačujú sa ňou i rozličné typy zloženého súvetia. Keď hovoríme, že vetná perióda vyjadruje jednu zložitú myšlienku, chceme naznačiť, že vetná perióda je istým typom zloženého súvetia s osobitnou vnútornou syntaktickou stavbou. Osobitosť tejto vnútornej štruktúry spočíva na významovej dvojpólovosti, polarite predvetia a závetia. Tento znak je základným a rozhodujúcim momentom pri syntaktickej stavbe vetnej periódy. — Ako sme uviedli na začiatku, tento znak vetnej periódy — ako charakteristický — spomínajú všetci naši gramatici. Jeho charakteristiku treba však doplniť. Povedalo sa, že prvá časť vetnej periódy (predvetie) je významovo veľmi všeobecná a druhá časť (závetie) je jej konkretizáciou alebo bližším vysvetlením. Funkciu závetia by sme spresnili takto: konkretizácia alebo bližšie vysvetlenie vzťahuje sa buď na obsah celého predvetia alebo len na jeho j e d e n člen.

Významová polarita predvetia a závetia sa na pláne gramatickom realizuje osobitným parataktickým alebo aj hypotaktickým vzťahom. Pomenujeme ho p o l a r i t n ý m v z ť a h o m. Tento polaritný vzťah bude v sebe zahrnovať obidva významové mody: konkretizáciu i bližšie vysvetlenie.

Dvojpólovosťou predvetia a závetia je podmienený i ďalší výrazný znak vetnej periódy — pravidelná syntaktická stavba.

Obe časti vetnej periódy sú od seba oddelené obyčajne dvojbodkou,

[6] F. T r á v n í č e k, *Mluvnice spisovné češtiny II*, Praha 1949, 116.

zriedkavejšie bodkočiarkou, čiarkou a niekedy i príznakovým interpunkčným znamienkom — bodkou. Vo vzťahu k vetnej melódii hovoríme tu o výraznej pauze s aktualizovanou polokadenciou na konci predvetia.[7]

Syntaktické útvary, ktoré sme označili ako vetnú periódu, rozčleníme do niekoľkých skupín podľa spôsobu realizácie polaritného vzťahu medzi predvetím a závetím.

I. Závetie konkretizuje alebo bližšie určuje predvetie ako celok:

1. O konkretizáciu ide obyčajne vtedy, keď predvetie je krátkym anteponentom, pozostávajúcim z jednej jednoduchej vety, niekedy z vety s neurčitým podmetom alebo len adverbiálnej platnosti.

A čo je najhoršie: z druhej strany sedla vyzerá svet ešte vľúdnejšie: vrchy neznámych mien zhŕkli sa tu proti nim v nevraživom zoskupení. (Chrobák) — Vyhral spor dvojnásobne: pomýlil Evu, ktorej dlho potrvá, kým v nešťastnej hlave pochopí, čo jej muž vpravde zmýšľa, keď sa bude za čas tváriť porazeným a zbitým. (Hečko) — Mýliš sa, Júlia: trest z nás ešte nerobí poctivcov, pretože trest je ako tma a v tme sme bez rozdielu všetci slepí. (Červeň) — Žena priviera oči: usilovala sa pochopiť kostrbatú záplavu viet, za ktorými sa mechrila veľká vidina ich života. (Urban) — Ono by to bolo: obecný chlieb jesť a na peci vylihovať. (Podjavorinská)

2. O bližšie určenie ide vtedy, keď je v predvetí už vyslovené to, čo sa v závetí podrobne vysvetľuje.

Čo sú to sakury, dozvedela som sa až od Adelky: sú to japonské čerešňové stromy, pestované pre krásne kvety. (Zúbek) — Súdruh Valašík pripomínal automat, aké stávali na staničných perónoch: hodíš doň mincu, poriadne zamykáš a vypadne vybavený spis. (Karvaš) — Veľká bola Babicova radosť, lebo toho roku sa jahnence dobre darili. Ani nedochli, ani vlci nedobiedzali, medveď sa celú jeseň neukázal a pána Tobiášov kŕdeľ sa skoro zdvojnásobil. (Horák) — Vie, po čo ide: z chotárnych rún vyťahuje šípy, aby si ešte viac okrášlil tú, ktorú mu kedysi vytrhol z rúk. (Hečko) — Nik nevie, ako vtedy starý Lepiš kalkuloval, jedni vravia, že si chcel iba vychovať z chlapca opatrovníka, iní tvrdia, že vedľa decka našiel i plný mešec dukátov. (Chrobák)

II. Závetie konkretizuje alebo bližšie určuje jeden výraz v predvetí:

1. podmet:

Vo mne však rozprával strach: vrah sa mohol zháčiť a vtiahnuť späť do dutiny. (Švantner) — Pozeral, kde sú obloky, lež oblokov nikde: známy jas vyžarovaný mestom do priestoru nepohrával sa v nich, pouličná lampa nevrhala svoje fantastické tvary na stenu. (Urban) — Ale skôr než sa to rozhodne, skôr než sa táto otázka rozrieši, stane sa čosi iného, celkom neočakávaného: les náhle zredne a po pravej strane, z horného konca svahu vzplanie

[7] Porov. V. Uhlár, *O vetnej melódii v slovenčine,* SR XXIII, 1958, 329 n. Autor sa nezaoberá melódiou takých syntaktických celkov, ako je vetná perióda, pravda, na škodu veci. Podľa jeho výkladu polokadencie a aktualizovanej polokadencie pokúsili sme sa aplikovať tento druh melódie aj na vetnú periódu.

medzi kolmými kmeňmi stromov a medzi ich vodorovnými haluzami veľký rovnoramenný kríž. (Chrobák)

2. (menný) prísudok:

Čochvíľa zbadal, že je to u nich všetko jednoduché: oni boli v stave hovoriť o tom za dve hodiny, ako slabo im šla predošlého dňa hra na kolky. (Prúdy 1909) — Jeho tvár, z ktorej odráža sa akýsi tmavofialový, nosu podobný výrastok, je ešte červenšia ako obyčajne: vidno, že je richtár rozrušený. (Podjavorinská) — Bol to i pekný i milý pán, ale jednako veľmi nafúkaný: netýkaj sa ma, a práca mu tiež nevoňala. (Jégé) — Až do Jána, až do návratu Drakovho je všetko tak, ako má byť: korienky naberajú vlahu z útrob zeme, vlaha sa mení na miazgu, miazga prúdi hore steblom, dostáva sa až k zrnu a zrno sa nalieva mliečnou šťavou. (Chrobák)

3. predmet:

Ani vo Vlčindole niet veľa rozumu, ale naše víno spôsobuje, že vieme spraviť z núdze čnosť: my keď trpíme, trpíme nábožne, tak, že to stojí zato! (Hečko) — Jej hlas, hoci nebol silný, niesol sa ďaleko v tichom súmraku ponad tably zrejúceho žita a slová piesne hovorili práve to, čo stará mať vtedy hovorila: hovorili o zelenom majoráne, ktorý nadarmo vädne na hriadke pod okny, pretože dievča nemá komu uviť z neho pierko. (Chrobák) — Tiszova a Lukácsova éra doniesla jedno veľké plus v uhorskej politike: ukázala, že niet politickej strany maďarskej, ktorá by sa otvorene postavila na základ demokratický. (Prúdy 1914)

III. Predvetie obsahuje prísudok alebo prísudkovú časť hlavnej vety, ktorej sú podradené príslušné vedľajšie vety, nachádzajúce sa v závetí. Ten člen hlavnej vety, ktorý je bližšie určovaný vedľajšou vetou v závetí, býva bezprostredne pred svojou vedľajšou vetou (niekedy aj za ňou):

Oni si nezvonkajú pre zábavu, ale zvonia celej dedine. Na obed, že je už poludnie, večer, že slnko zapadá a ráno, že slnko vstáva. (Rázusová-Martáková) — Ale vše, keď podobných ľudí vidím, pomyslím na nich. Na Pavúčku: že za deti našla náhradu vo všetkých svätých anjelikoch v kostolíčku, v piesni, modlitbe, a preto úfala sa nebu; na Pavúka: že hoci hlbšie myslel, nevedel sa zachytiť ani za vieru v Boha, ani za lásku k svetu. (Tajovský) — Ten mať naporúdzi horu, hneď by ju bol váľal na oboch: na Olivera, aby nebol na očiach jeho Evy, a na Urbana, že mu priviedol na oči Kristínu. (Hečko) — A koľko sme sa namodlili za teba, Igor. Aby si mal dobré srdce, každý večer, a aby si mal jasné myšlienky, každé ráno. (Červeň) — Deti s detnými deťmi sú spokojné: mladé, že majú doma prababičku, a staré, že ich skrúšená modlitba mala taký rýchly účinok a privábila majiteľku oráčin na oboch Podolkoch a na Dedinkách. (Hečko) — A ľudia sú už takí: subtílni, keď sa pohoršujú nad inými, ale slonokožní, keď sa niekto pohoršuje nad nimi. (A. Matuška)

IV. Vetná perióda predstavuje významový paralelizmus. Tento typ vetnej periódy sa približuje ku klasickej perióde:

A ono, ako Jakub plakal darmo, lebo syn jeho neumrel, ale po rokoch ho zavolal k sebe a ukázal sa mu vo veľkej sláve: tak i my darmo zúfame nad smrťou našich drahých — lebo oni neumreli. (Kukučín) — Lenže ako každý tvorivý duch sa vyznačuje zložitým ústrojenstvom a ťažko ho vystihnúť jednou zovšeobecňu-

júcou formulkou, aby sme ho nezjednodušili, prípadne až neokyptili — čoho sa musíme úzkostlivo chrániť — // aj vlastnosti a kvalitu jedného z našich významných tvorcov, ako sa ony prejavujú v jeho diele, musíme si kvôli väčšej konkrétnosti a presnejšiemu zhodnoteniu všimnúť a osvetliť bližšie. (Gregorec)

Významový paralelizmus použil i Jesenský v týchto veršoch:

Ty lásku hľadáš, biedny človeče?
Hoj, ona hôrnou riavou netečie,
hoj, ona hajnom vtákov neletí,
hoj, v svetle lustrov ona nesvieti,

že načrieť len a máš jej plnú dlaň,
že streliť len a padá silou rán,
že siahnuť len a máš jej svetlo v ruke
a kocháš sa v jej radosti a muke!

Záverom zhrnieme: v našej klasickej i súčasnej umeleckej a odbornej literatúre sa vyskytujú osobitné syntaktické útvary, ktoré svojou vnútornou syntaktickou stavbou pripomínajú vetnú periódu. Všetky tieto syntaktické útvary budeme opäť nazývať vetnou periódou. Podľa znakov, ktoré sme bližšie určili a vysvetlili, vydeľujeme vetnú periódu ako osobitný druh zloženého súvetia, ktoré vyjadruje jednu zložitú myšlienku, vyznačuje sa dvojpólovosťou svojich dvoch konštitutívnych častí (predvetia a závetia), medzi ktorými sa realizuje polaritný vzťah a ktoré sú od seba oddelené dvojbodkou, čiarkou a niekedy aj bodkou, čo sa vo vzťahu k vetnej melódii vyznačuje ako výrazná pauza s aktualizovanou polokadenciou na konci predvetia.

NIEKOĽKO POZNÁMOK K JAZYKOVÝM PROSTRIEDKOM ĽUDMILY PODJAVORINSKEJ

Matilda Hayeková

V tomto príspevku si všimneme niektoré javy zo slovníka prózy Ľudmily Podjavorinskej.

Nebolo by únosné pre náš cieľ, aby sme zostavili abecedný zoznam slov, ktoré Podjavorinská vo svojej próze použila, hoci by to bolo zaujímavé. Vtedy by sa dal percentuálne určiť počet slov spisovných, nárečových, cudzích a i., bolo by možné číselne uviesť, v akej miere autorka využívala ľudovú frazeológiu ap. Predbežne však ostáva zostavenie slovníkov jednotlivých našich spisovateľov iba programom do budúcnosti.

Zatiaľ poukážeme len na niektoré charakteristické črty, ktorými sa vyznačuje slovník prozaických diel Ľudmily Podjavorinskej. Všimneme si

jednotlivé slovné vrstvy, ktoré sú zastúpené v jej próze, a poukážeme na ich funkciu.

O štylisticky neutrálnych slovách, ktoré tvoria väčšinu slovnej zásoby u každého spisovateľa, teda aj u Podjavorinskej, sa nebudeme zmieňovať.

Druhou, najviac zastúpenou slovnou vrstvou v diele Podjavorinskej sú h o v o r o v é slová. Za hovorové pokladáme všetky také slová, ktoré síce denne používame a realistickí spisovatelia ich hojne využívajú na opisovanie javov každodenného života, ale ktoré by však vonkoncom neboli únosné v nejakom slávnostnom prejave, v odbornej rozprave alebo v administratívnom a knižnom štýle. Štylisticky neutrálne slová sa využívajú i v takýchto jazykových prejavoch; hovorové slová v nich však nenájdeme, hoci i hovorové slová sú spisovné. Tak napr. slovo *hromada* je spisovné; nie je nespisovné ani spojenie *hromada peňazí* vo význame veľké množstvo peňazí. Ale v knižnom štýle by toto spojenie neobstálo, každý ho pociťuje ako trochu expresívne, hovorové. Podjavorinská ho použila v takomto kontexte: *Dňom pred Všechsvätými správca vyčítal im hromadu peňazí.* (47)*

Niektoré slová, ktoré sa pociťujú ako hovorové alebo trochu zastarané, dáva Ľ. Podjavorinská do úvodzoviek. Napr. prídavné meno *parádny* poznáme vo význame „sviatočne pekný, ozdobný". Spojenia *parádne kone, parádny kočiš* pomenúvajú aktuality z minulého storočia a pokladáme ich práve tak za hovorové ako aj dnes bežné spojenie *parádna izba* (na dedine predná, pekná, v ktorej sa obyčajne nebýva). V uvedených spojeniach píše Podjavorinská slovo *parádny* bez úvodzoviek. Ale už v spojení *parádne čižmy* slovo *„parádne"* píše v úvodzovkách. Všimnime si celú vetu: *Lebo „parádne" sobášne čižmy predsa obuť nemohla.* (41) Podobne v úvodzovkách píše Podjavorinská aj výraz *„na próbu": No keď ich „na próbu" večer obul, potešil sa i čižmám.* (41) Ale už sloveso *sprobovať*, ktoré s próbou významovo súvisí, napísala bez úvodzoviek: *... kamarát obzeral čižmy, omakal kožu, sproboval rukou dnuká ...* (41) Spisovateľka zrejme dáva do úvodzoviek slová typické pre reč dedinského ľudu a takýmto spôsobom cituje pomedzi autorskou rečou výrazy z reči svojich románových postáv. — Už samo písanie niektorých slov v úvodzovkách prezrádza, že Podjavorinská mala jemný cit pre isté štylistické nuansy, že ich miestami presne vydeľovala a funkčne využívala.

V úvodzovkách píše Ľ. Podjavorinská aj čisto hovorové a krajové frazeologické zvraty, ako napr.: *stáť „pod múrom"* (40) = čakať na príležitostný zárobok: *„vykašlať si pľúca"* (28) = umrieť na suchoty. Aj v tomto prí-

* Citáty uvádzame z najnovšieho vydania Podjavorinskej noviel, ktoré vyšlo ako 25. zväzok Hviezdoslavovej knižnice: *V otroctve*, Bratislava 1954.

pade ide o citovanie niečích slov, ktoré charakterizujú dedinčana-kopaničiara.

Inokedy zas použila spisovateľka prenesený význam hovorových slov — ich ironický odtienok na humoristické prifarbenie situácie. I tieto slová a spojenia dáva do úvodzoviek, napr.: *Bratia, možno i trochu natešení, že ubudne im „kazar" z domu, odbaviti svadbu, ako sa patrí...* (34) V tejto vete znamená slovo *kazar* asi toľko ako prísne velenie, kapitán. Na inom mieste zas čítame: *Ale Štefan bol si „na oldomáš" vypil: poharkali sa tak „po manželsky".* (47) Spojenia *„na oldomáš"* i *„po manželsky"* sú v tomto kontexte využité zrejme ironicky a úvodzovky stupeň irónie ešte zvyšujú. Vo vete: *Ale nátura trochu „obyčajná"* (27) dala spisovateľka do úvodzoviek prídavné meno *obyčajná,* ktoré použila v prenesenom, ironickom význame: ordinárna, drsná. — V tom, že spisovateľka odpočúvala a vo svojom diele zachytila veľa z reči prostého kopaničiarskeho ľudu s jej štylistickými osobitosťami, treba vidieť črtu realizmu.

Jednou z charakteristických čŕt slovníka Podjavorinskej noviel je hojnosť frazeológie, ktorú autorka využíva tak na charakteristiku osôb, ako aj na dokreslenie nejakej originálnej situácie. Niektoré frazeologické spojenia sú všeobecne známe, celonárodné, druhé sú bežné len medzi vidieckym obyvateľstvom alebo v tom-ktorom kraji. Do prvej skupiny fráz, známych na celom území Slovenska, by sme z novely Žena zaradili tieto:

a) frazeologické spojenia, ktoré vznikli z aktuálneho spojenia slov použitých v celkom osobitných prenesených významoch: *sme si súdení* (25) = patríme k sebe; *trafilo sa jej šťastie* (34) = vydala sa; *lapil šťastie* (34) = dobre sa oženil; *chytiť sa na deti* (32) = vydať sa za vdovca s deťmi alebo vziať si deti na starosť; *medové dni* (37) = prvé týždne po svadbe; *ona sa ho (parobka) chytila* (31) = nadviazala s ním ľúbostný pomer; *zbláznila sa za ním* (31) = zaľúbila sa do neho; *dom je v dobrých rukách* (35) = má dobrého gazdu alebo gazdinú; *on je pánom v dome* (54) = on rozkazuje. Všetky spomenuté frázy sa týkajú témy manželstva, ktorú novela Žena rozoberá. Ale nájdu sa v nej i frázy iného druhu, napr.: *vrátiť sa z kratšej cesty* (27) = zavčasu od niečoho upustiť, alebo ak ide o milencov, rozísť sa; *ísť pod nôž* (29) = na operáciu alebo na popravu; *omaľovať niekoho* (36) = nepriaznivo opísať, ohovoriť; *žiaľ si zaliať* (38) = piť od žiaľu; *grajciara na našom bydle nemáme* (41) = vôbec niet u nás peňazí; *z ruky do úst* (47) = zarobiť len na stravu; *boh si ho povolal* (51) = zomrel; *húsť za ušami* (54) = šomrať, vyčitovať; *sen (je) v čerty* (51) = už nebude môcť spať; *mládež tancovala, až sa múry otriasali* (46) = veľmi dupotala pri tanci.

Pre názornosť uvedieme ukážky frazeológie tohto druhu aj z iných noviel Ľ. Podjavorinskej:

ponechať voľnú ruku (Nad hrobom 90) = nechať slobodne rozhodovať; *rozišla ho pálenka* (Nad hrobom 103) = rozohriala, posmelila ho; *budú na sedliakoch orať* (V otroctve 146) = budú ich prenasledovať; *(dať) oči na rázsochy* (Sokovia 159) = sliedivo, pozorne sa dívať; *ohňom by si na mňa sypal* (Sokovia 174) = to najhoršie by si mi urobil; *mala skapať od jedu* (Pod svietňom 195) = skoro umrela od zlosti; *vrana vrane oko nevykole, Cigán Cigánovi zadýma* (Pod svietňom 199) = rovnakí ľudia sa spolčujú, svoj svojmu pomáha; *veď tým nehodno krpec obliať* (Pod svietňom 200) = je to zlé, nehodnotné (o jedle alebo nápoji); *dostať sa do omáčky* (Pod svietňom 202) = do zlej situácie; *ohlába mu hlavu* (V otroctve 125) = dohovára mu.

b) Ďalej v Podjavorinskej novelách nachádzame frázy, ktoré vznikli zo skrátených expresívnych prirovnaní (so spojkou *ako*), napr.: *hlavičky vyčesané ako makovičky* (Žena 28) = pekne hladko; *je tu ako v chlieve* (Žena 30) = veľmi špinavo; *tretina (ľudí) ležala ako pobitá* (Žena 31) = v bezvedomí alebo nevládne; *tmolí sa ako strašidlo* (Žena 31) = pomaly sa pohybuje a je bledý; *kŕmi ho ako pavúka* (Žena 31) = dáva mu dobrú stravu; *zostal ako stĺp* (Žena 33) = ostal zarazený, udivený; *svetielko ako za dušičky* (Žena 53) — veľmi slabé, mihotavé; *potĺkal sa ako zlý peniaz* (Ondráš 62) = všade zavadzal, každý naň hľadel ako na zbytočného, nepotrebného; *metal sa ako červík* (Ondráš 80) = zvíjal sa na zemi od bolesti; *teplučko ani o Jáne* (Sokovia 154) = príjemne teplo, teplo ako v lete; *má kyslú tvár akoby zakúsol do plánky* (Sokovia 156) = v tvári sa mu zračí namrzenosť; *(prihrnú sa) akoby ich z vreca vysypal* (Sokovia 159) = veľa ich naraz vojde; *narobí sa ako kôň* (Pod svietňom 189) = veľa, do úmoru robí; *„Človeče, veď si ty ani tráva!"* (Pod svietňom 192) = si v tvári bledý, žltý, zelený; *tri prsty — každý ani krpec* (Pod svietňom 207) = veľmi napuchnutý, opuchnutý; *je ani lev* (V otroctve 136) = silný, mocný.

Druhú skupinu fráz tvorí frazeológia krajová. Sú to opäť jednak frázy, ktoré vznikli zo skrátených expresívnych prirovnaní, ako napr.: *rozlezie sa to svetom ani švitor* (Žena 32) = deti odídu z domu do sveta, jednak ustálené spojenia, ktoré sa vyvinuli z aktuálnych slovných spojení s prenesením významom, ako napr.: *zasvietiť fľašou* (Žena 38) = doniesť pijatiku; *chytal sa i žobráckeho remesla* (Žena 43) = aj žobral; *„črevká sušiť"* (Žena 47) = hladovať; *išlo (dieťa) „pánbožkovi húsky pásť"* (Žena 51) = zomrelo. Ako vidíme, spisovateľka, aby zdôraznila krajový charakter jednotlivých fráz, dala ich do úvodzoviek.

Povahu frazeologických spojení majú aj spisovateľkine vlastné aktuálne spojenia typu: *Temer ho z nôh zrazil tamojší život* (Žena 45); = temer ochorel z toho; *ak by sa k sklenici potkol* (Žena 52) = ak by sa opil, ak by pil.

Hojnosť fráz v autorskom texte je zrejmým dôkazom toho, ako ľudová frazeológia ovplyvnila spisovateľkinu umeleckú reč. Nájdeme ich najmä v tých partiách, kde autorka upustila od knižného štýlu, kde sa celkom vžila do hovorovej reči ľudu. A práve pomocou fráz prevzatých z ľudovej reči nadobudla autorská reč Ľ. Podjavorinskej charakter realizmu. Pomocou frazeologických spojení z ľudovej reči vytvorila Podjavorinská svoj umelecký jazyk, ktorý odráža ľudový spôsob myslenia a ľudový humor. V dialogickej reči postáv temer niet fráz, lebo autorka zachytila len stručne dialógy. V jej novelách skoro niet miesta pre monológy, kde by sa frázy viac mohli uplatniť.

V novele Žena je v porovnaní s inými novelami Podjavorinskej najviac fráz. Hádam preto, že toto dielo patrí k tým, ktoré predstavujú realistické obdobie spisovateľkinej tvorby. V súlade s obsahovou náplňou je i reč; je poprestýkaná frázami, ktoré sú charakteristické pre hovorovú reč dedinského ľudu. Frázy totiž obrazne a v skratke, často s ironickým prifarbením vystihujú jadrne realistický postreh dedinského človeka, tak ako príslovia vyjadrujú obyčajne ľudovú múdrosť a skúsenosť. — V ostatných svojich novelách spisovateľka nepoužíva toľko fráz ako v novele Žena, kde na každej tlačenej strane nájdeme jednu alebo dve frázy. Ale všetky jej práce svedčia o tom, že Podjavorinská ľudovú reč, bohatú na prirovnania a frazeológiu, dobre poznala i ovládala a ju aj umelecky využila. Množstvo fráz v novelách je odrazom spisovateľkinej zberateľskej činnosti. Veď v Slovenských pohľadoch (r. 1900, str. 540—542) uverejnila príspevok *Zvláštnejšie príslovia a porekadlá z Horných Bziniec.*

Osobitné črty má autorská reč Ľudmily Podjavorinskej. Miestami je taká, akoby ňou autorka tlmočila mienku nemenovaného pozorovateľa — dedinčana. Inde zas spisovateľka jasne vyslovuje svoju vlastnú, osobnú mienku. Niekedy hovorí v prvej osobe, inokedy podáva vec neosobne, zo stanoviska pozorovateľa. Ľudovými frázami a prirovnaniami sú prepletené najmä tie partie autorskej reči, v ktorých chce spisovateľka vyvolať dojem, že nerozpráva ona, ale objektívny dedinský pozorovateľ a tým sa usiluje o realizmus. Všimnime si napr. charakteristiku kabanického richtára Jána Krúžika, do ktorej Podjavorinská vložila dávku svojho charakteristického, dobromyseľného humoru: *Je sviatočne vyobliekaný, vlasy má, ako sa už pri takej príležitosti patrí, pekne starým sadlom namastené, a hoci je v chyži teplučko ako o Jáne, predsa natiahol na hlavu šlofaňu a klobúk, akoby sa vystrojil do hája.* (Sokovia 154)

Iného druhu je napr. takáto pasáž z autorskej reči: *Odvtedy, ak by sa bolo zapáčilo moľom, mohli protokol zjesť, nik by im nebol prekážal, a ceruza, keby bola zo železa, mohla hrdzavieť do vôle.* (Sokovia 157) Na uvedenej autorskej poznámke vidno, že v nej spisovateľka hovorí svoju

vlastnú mienku. Do tejto vety vložila svoj názor na „administratívu" dedinského richtára. Ale i toto vyjadruje Podjavorinská neosobne.

V prvej osobe píše napr. v novele Pod svietňom: *Odpusť, láskavý môj čitateľ, že ťa uvádzam zas len do toho istého ovzdušia ako na začiatku.* Potom spomína Shakespeara, robí malú exkurziu do jeho Noci svätojánskej a pokračuje: *Toto „nasledovne" ospravedlňuje i mňa... Píšuc „pod svietňom", mimovoľne musím čariť šero i tieň a vnášať doň svoje postavy.* Táto statická, typicky autorská partia vyznieva veľmi knižne. Nemá tej sviežosti, ktorá charakterizuje dva predchádzajúce citáty, kde sa Podjavorinská úplne vžila do myslenia i vyjadrovania ľudu. Niet tu ani onoho zdravého humoru, ktorý je hlavnou črtou niekoľkých jej noviel, najmä realistických, ktoré napísala v neskorších rokoch.

Ľudovú reč a ľudový humor, ktorý dedinčana neopúšťa ani v tvrdzi, verne zachytila Podjavorinská v liste Ivy Zaťkovej mužovi:

„List písaný .... Nastotisíckrát ťa pozdravujem, manžel môj, ja Iva Zaťko. A na vedomie ti dávam, že som sa šťastlive domov dostala, aj izbu som obielila i šaty oprala. Ja ťa nastotisíckrát pozdravujem a to ti hovorím, aby si sa nijakým kamarátom nedal zviesť, ani sám nešiel do krčmy. Lebo ak sa dozviem, však ja ešte nazad potrafím a obarím ich strapaté hlavy, ale i teba, manžel môj milý, Štefan Zaťko. S tým ťa ešte raz nastotisíckrát pozdravujem. Tvoja verná až do smrti manželka..." (Žena 52)

Tento list je vyjadreným odrazom ľudového myslenia i ľudovej listovej štylizácie. Sú v ňom celkom vážne každodennosti a predsa sa dá na ňom zasmiať. V sedemriadkovom liste až trikrát nájdeme pozdrav so slovom *nastotisíckrát.* Pisateľka ho používa ako úvod ku každej novej myšlienke. Prvý raz ho nájdeme pri oslovení, ku ktorému pisateľka pripája celé svoje meno. Potom nasleduje oznámenie vecí, ktoré pisateľka pokladá za dôležité. Toto je vlastne prvá, neutrálna časť listu. Po druhý raz stojí slovo *nastotisíckrát* na začiatku napomenutí a hrozieb, pri ktorých sa nadnesený pozdrav kontrastne komicky vyníma. A tretí raz používa pisateľka výraz *nastotisíckrát* v závere svojho listu. Posledná veta obsahuje slávnostnú záverečnú formulu s archaickým slovosledom: *tvoja verná až do smrti manželka.*

Ďalšiu lexikálnu vrstvu v próze Ľ. Podjavorinskej tvoria dialektizmy. Niet ich v jej diele priveľa, takže nepôsobia rušivo. Spisovateľka pomocou nich dokresľuje pozadie deja — myjavské kopanice. Nárečové slová autorka poväčšine vkladá do úst svojich postáv a pomocou nich ich charakterizuje. Nájdeme ich však i v autorskej reči, a to v takých častiach, ktoré sa podávajú ako rozprávanie nemenovaného dedinského rozprávača. Niektoré dialektizmy píše spisovateľka v úvodzovkách, čím zdôrazňuje

osobitosť týchto i pre ňu nespisovných slov v kontexte. Z nárečových slov, ktoré nájdeme v novelách Ľ. Podjavorinskej, tvoria väčšinu a) charakteristické pomenovania častí myjavského ľudového odevu, napr.: *hazucha* (V otroctve 118) = halena; *šlofaňa* (Sokovia 154 a n.) = druh čiapky; *dubenák* (Sokovia 165) = kožuch; b) názvy nástrojov, napr.: *čugaňa* (Ondráš 57, 59 a n.) = bakuľa; *granec* (V otroctve 133) = polica; *randlík* (Pod svietňom 181) = miska, kotlík; *komba* (Pod svietňom 192) = kanva; *nátoň* (Pod svietňom 195) = klát na rúbanie dreva; *palchovňa* (Pod svietňom 196) = dieža, šafeľ na máčanie šiat. Tieto nárečové pomenovania reálií výrazne dokresľujú miestny kolorit a sú zložkou autorkiných realistických postupov pri náladovom opise.

S podobným zámerom používa spisovateľka aj expresívne prifarbené slovesá, ktoré sú charakteristické pre hovorovú reč ľudu, napr.: *bľusnúť* (Žena 29) = fľochnúť; *bľuskať* (Žena 29) = zamilovane pozerať; *rozkohútiť sa* (Ondráš 79) = rozzúriť sa; *rodičiť sa* (Nad hrobom 102) = rodinkovať sa, ráčiť sa; *rozrazila ho triaška* (Nad hrobom 115) = veľmi ho roztriaslo; *vyvŕbiť si* (V otroctve 146) = vyvŕšiť sa, pomstiť sa; *napreženhnávať* (Sokovia 159) = napreklínať; *zaškarediť sa* (Sokovia 160) = zamračiť sa; *strudovatieť* (Sokovia 161) = stvrdnúť; *chyrovať* (Sokovia 167) = počuť, slýchať; *škrkať sa* (Sokovia 175) = zlostiť sa; *prebrať* (Pod svietňom 181) = viac si vypiť, opiť sa; *nadrážať sa* (Pod svietňom 188) = potkýnať sa; *zarážať sa* (Pod svietňom 193) = potĺkať sa; *opáliť* (Pod svietňom 188) = udrieť; *snoriť* (Pod svietňom 189) = hľadať, sliediť; *dežmovať* (Pod svietňom 192) = maškrtiť; *skvárіť* (Pod svietňom 198) = zmoriť. Expresívny charakter majú aj tieto od slovies odvodené adjektíva: *vyšmatlaný* (V otroctve 122) = vykrivený, vyčaptaný; *rozrarášený* (V otroctve 148) = rozjarený. Okrem nich použila Podjavorinská aj iné expresívne slová, ktoré v mnohom pripomínajú prezývky, napr.: *drobázňa* (Žena 26) = drobizg; *zjedihlava* (Ondráš 79) = darmožráč. Expresívne sú aj dialektizmy: *mitúška* (V otroctve 143) = zmätok; *parsún* (Sokovia 165) = výzor, tvár; *škrata* (Pod svietňom 199) = neplecha. Spisovateľka použila aj niekoľko celkom neutrálnych nárečových slov, ako napr.: *nezdravota* (Nad hrobom 13) = choroba; *vid* (V otroctve 141) = výzor; *grunt* (V otroctve 147) = pozemok; *fira* (Sokovia 159) = žandársky strážmajster; *opučiť sa* (Pod svietňom 196) = rozsušiť sa; *nezamerovať* (Pod svietňom 200) = neokúsiť; *priedenie* (Pod svietňom 209) = svitanie; *nálevňa* (V otroctve 147, 172) = výčap; stôl, pri ktorom sa čapuje. Nárečové sú aj spojenia: *ísť na pokoj* (Sokovia 161) = ísť spať; *šupka slamy* (Pod svietňom 191) = hrsť slamy.

Z dialektizmov použila Podjavorinská i také slovo, ktoré nemáme doložené od žiadneho iného autora (v excerptoch ÚSJ SAV); *žblúňať sa* (Pod

svietňom 195). Je to onomatopoické pomenovanie samoúčelného brodenia sa po vode.

Ďalšiu slovnú vrstvu v diele Ľ. Podjavorinskej tvoria b o h e m i z m y. U spisovateľky, ktorá sa ako samouk vzdelávala poväčšine čítaním českej literatúry, je to jav samozrejmý. Okrem toho ako dcéra evanjelického učiteľa bola Ľudmila Podjavorinská v ustavičnom styku s bibličtinou (v ktorej vo svojich novelách uvádza aj poniektoré citáty z Písma.) V diele Ľ. Podjavorinskej sa sporadicky vyskytujú takéto bohemizmy: *zrovna* (Žena 25) = práve; *ostuda* (V otroctve 119) = hanba; *vymačkať* (Sokovia 156) = vyžmýkať a i. Viac bohemizmov ako v próze, nájdeme v jej poézii z rokov mladosti.

Zvláštnosťou v tvorbe Ľ. Podjavorinskej sú c u d z i e s l o v á. Spisovateľka ich používa pomerne veľa, čo dosť kontrastuje so skutočnosťou, že písala zväčša realistické novely, napospol z dedinského prostredia a s dedinskou tematikou. Tento druh slov používa výlučne v intelektuálsky prifarbenej autorskej reči, pri opise alebo v úvahách o hrdinoch a ich konaní. (I na literatúru sa odvoláva: na Shakespeara, na Stuarta Milla a pod.) V novelách Ľudmily Podjavorinskej nájdeme takéto cudzie slová: *emancipovaná* (Pod svietňom 195), *energia* prejavujúca zrovna prebytok sily *fyzickej* (Žena 25), *energicky* pohodila hlavou (Žena 26), *fatalista* (Žena 28, 44), *fatalizmus* (Nad hrobom 87), *flegmatickejší* (Pod svietňom 209), zmiešanina *flegmy* a *sangvinizmu* (Sokovia 174), *furore, derogovať* (V otroctve 128), *ideál* (Žena 49), *idealista* (Nad hrobom 89), *inštinktívny* (Ondráš 63), *komický* (V otroctve 148), *kontrastovať* (Žena 25), *markantnosť, fakt* (Nad hrobom 84), *melancholický* (Žena 46), *moment* (Žena 46), *opozícia* (Sokovia 174), *optimistická* povaha (Žena 26), *perspektíva* (Pod svietňom 201), *pesimista* (Žena 49), *poézia* mladosti (Nad hrobom 116), *porcia* (Ondráš 60), *rang* (V otroctve 143), *reprezentovať* (Žena 48), *toaletný* spôsob (V otroctve 132), *zafilozofovať si* (Pod svietňom 197), *zaimponovať* (Žena 44).

Na ukážku uvedieme kontext, v ktorom Podjavorinská cudzie slová používa:

[Ako vieme, Rázvora vybral sa ku kmotrovi, a prišiel práve vtedy, ako pani kmotra, ešte vždy neslýchane nasršená, v manželskej dôvere vykrikovala svojmu starému spod piecky všelijaké nepríjemné veci, spomínajúc najmä jeho neopatrnosť.] Keď to všetko nevyvolalo zo stoicky chladnokrvného Jana ani slova, obrátila kartu a i bez Stuarta Milla, v zmysle emancipovaných, rozhovorila sa o poddanstve žien, dôvodiac najmä tým, že úbohá žena musí líčiť čeľuste vtedy, keď chcela by mlátiť — a len preto, že mužovi zo samej rozkoše zachcelo sa žblúňať sa s volmi v potoku. (Pod svietňom 195)

Celá táto dlhá veta obsahuje dve časti. V prvej je to veľmi knižné, inte-

lektuálske opisovanie situácie u Svrčkov. Druhá časť je polopriama reč, uvádza slová Evy Svrčkovej a je plná hovorových spojení i dialektizmov (*líčiť, čeľuste, zblúňať sa*). Tento príklad tiež jasne svedčí o tom, ako v jednej vete vedela Podjavorinská spojiť aj také štylistické protiklady, ako je knižná reč a ľudový prejav. Veď práve týmto spojením dosiahla autorka humoristický nádych, ktorý prifarbuje celú vetu. A cudzie slová, použité v ironickom význame, majú tiež funkciu: žartovne podfarbiť rodinnú šarvátku u Svrčkov.

Keď si porovnáme slovník Podjavorinskej poézie so slovníkom jej prózy, zistíme, že jazykové prostriedky sú v celej jej tvorbe v podstate jednotné: hovorová reč ľudu s dialektizmami a frazeológiou sa strieda s knižnou rečou, obsahujúcou niektoré bohemizmy a slová cudzieho pôvodu. V poézii k tomu ešte pribudnú expresívne deminutíva, poetizmy a biblicizmy, kdetu sa nájdu aj detské slová, pravda, len v poézii pre deti. Všetky tieto slovné vrstvy sú zastúpené v poézii Ľ. Podjavorinskej a v jej prvých novelách. Postupne, ako sa autorka prepracúvala k realizmu, jednotlivé zo spomenutých lexikálnych vrstiev z jej diela ustupovali. V baladách a vo svojich realistických novelách využíva najviac hovorovú reč ľudu, plnú frazeologických spojení, spolu so zastaranými slovami a s dialektizmami. — Teda nielen ideová, myšlienková náplň, ale i jazykové prostriedky odlišujú Podjavorinskej začiatočnícku romantickú tvorbu od neskoršej, realistickej, v ktorej spisovateľka prostou rečou ľudu podáva tvrdú, no peknú realitu dedinského života.

AKO TREBA SKLOŇOVAŤ VLASTNÉ MENO *GOA?*

Jozef Ružička

Oslobodzovaním jednotlivých kolónií stávajú sa ich mená, resp. mená novovznikajúcich štátov známymi aj v širokých vrstvách čitateľov novín. Aj v školách sa mená kolónií a nových štátov spomínajú pri rozličných príležitostiach. S tým súvisí potreba, aby každé takéto vlastné meno malo všetky tvary. Pritom môžu vzniknúť rozličné pochybnosti, najmä ak niet istoty, podľa akého vzoru treba dané vlastné meno skloňovať. Taký je aj prípad názvu portugalskej kolónie na západnom pobreží Prednej Indie — *Goa*. Ako sa má toto podstatné meno skloňovať?

V bežných príručkách o gramatickej stavbe spisovnej slovenčiny[1] sa jednoznačne žiada rovnako skloňovať cudzie podstatné mená ženského rodu zakončené na *-ea, -ua, -oa*. To znamená, že slovo *Goa* malo by sa skloňovať ako napr. slová *idea, kongrua, aloa*. V týchto príručkách sa však norma spisovnej slovenčiny nevystihuje celkom správne. Uvedená kodifikácia sa neopiera o všetky naše doterajšie poznatky z oblasti skloňovania podstatných mien domácich aj cudzích.

Okrem iného treba poukázať na tú skutočnosť, že Ladislav Dvonč pred niekoľkými rokmi ukázal na základe výpiskového materiálu, že podstatné mená zakončené na *-ua* a na *-oa* neskloňujú sa celkom zhodne s podstatnými menami zakončenými na *-ea*.[2] Rozdiel je práve v tvare dat. a lok. sg. Podstatné mená na *-ea* majú v dat. a lok. sg. príponu *-i* (ako to žiadajú uvedené príručky): *idei, o idei; Kórei, na Kórei* a pod. Ale podstatné mená zakončené na *-ua* alebo *-oa* majú v dat. a lok. sg. príponu *-e: (kongrua) kongrue, o kongrue; (aloa) aloe, o aloe* a pod. Toto konštato-

[1] Kolektívna *Slovenská gramatika*, 3. vyd., Martin 1955, str. 164: „Cudzie podstatné mená, ktoré sú v nom. sing. zakončené na *-ea, -oa, -ua*, majú v dat. a lok. sing. príponu *-i: orchidei, Kórei, kongrui*. V gen. plur. majú príponu *-í: ideí, kongruí*. V ostatných pádoch sa skloňujú podľa vzoru žena."

Pravidlá slovenského pravopisu, zrevidované vydanie, Bratislava 1957, str. 86: „3. Slová na *-ea, -ua, -oa* skloňujú sa takto: *idea*, 2. p. *idey*, 3. p. *idei*, 4. p. *ideu*, 6. p. *(o) idei*, 7. p. *ideou*, 1. a 4. p. mn. č. *idey*, 2. p. *ideí*, 3. p. *ideám*, 6. p. *(o) ideách*, 7. p. *ideami; Kórea*, 2. p. *Kórey*, 3. a 6. p. *Kórei*. Podobne sa skloňujú slová *Pádua, kongrua, aloa* a i."

[2] Ide o štúdiu: Ladislav Dvonč, *Skloňovanie substantív na -ea, -oa, -ua*, Slovenská reč 19, 1954, str. 142—144.

vanie akosi zapadlo. Ani novšie gramatické príručky,[3] ani zrevidované vydanie *Pravidiel slovenského pravopisu* nepozmeňujú tradičné pravidlo o skloňovaní cudzích slov zakončených na *-ea, -ua, -oa*. Chybu treba čiastočne hľadať aj v samotnom článku L. Dvonča: tu sa celá vec iba konštatuje na základe niekoľkých dokladov z novín a literatúry, ale nepodáva sa nijaký výklad alebo dôkaz o tom, prečo majú substantíva na *-ua, -oa* iné skloňovanie než substantíva na *-ea*. O takýto výklad otázky treba sa pokúsiť z hľadiska celého systému slovenského tvaroslovia.

Zdá sa, že správnu cestu v našej otázke ukázal už Samo Czambel, ktorý pri skloňovaní feminín zakončených na *-a* hovoril jednak o tvrdých a mäkkých spoluhláskach pred týmto *a*, jednak aj o tvrdých a mäkkých samohláskach pred koncovým *a*.[4] Pádové prípony sú teda v našom prípade určené charakterom samohlásky, ktorá je na konci kmeňa: zakončenie kmeňa rozhoduje o voľbe pádových prípon v celej sústave slovenského skloňovania.

Tvrdosť kmeňov zakončených na samohlásku vidíme v tom, že sa pri nich neprejavuje tendencia po vzniku *j*-ovej výplnkovej hlásky. Tak potom za tvrdé znenie pokladáme kmene na *e, o, u*, napr. *ide-a, alo-a, kongru-a*. Za mäkké treba zasa pokladať kmene zakončené v písme na *i, y*, napr. *akci-a, harpy-a*, pretože tu sa prejavuje tendencia po vzniku *j*-ovej výplnkovej hlásky (porov. výslovnosť: *akcija, harpija*, ale: *idea, aloa, kongrua*).

Podľa uvedeného pravidla všetky substantíva na *-ea, -oa, -ua* sú rovnaké — tvrdo zakončené. Preto všetky patria ku vzoru *žena*. Majú mať okrem gen. plur. pravidelné tvary s príponami: *kongru-a* (žena), *kongruy* (ženy), *kongrue* (žene), *kongruu* (ženu), *o kongrue* (o žene), *kongruou* (ženou); *kongruy* (ženy), *kongruí* (perí), *kongruám* (ženám), *kongruy* (ženy), *o kongruách* (o ženách), *kongruami* (ženami).

Tvar gen. plur. na *-í* sa vysvetľuje tým, že prípona *-í* je tu najproduktívnejšia pri zachovaní základu (kmeňa) bez zmeny.

Pri podstatných menách zakončených na *-ea* v dat. a lok. sing. pri použití pravidelnej tvrdej pádovej prípony vznikla by na morfologickom švíku skupina samohlások *ee: *ide-e*. Takáto skupina je možná na švíku len v rámci lexikálneho základu, napr. *reedícia*. Na morfologickom švíku sa takéto skupiny dvoch rovnakých samohlások odstraňujú zmenou jednej z nich, a to v rámci možností, ktoré sú dané systémom. Tak napr. v tva-

[3] Eugen Pauliny, *Krátka gramatika slovenská*, Bratislava 1960, str. 60—61. — Tu sa uvádza aj substantívum *boa* ako femininum, hoci podľa Pravidiel aj podľa *Slovníka slovenského jazyka I*, Bratislava 1959 treba ho pokladať za nesklonné neutrum.

[4] Samo Czambel, *Rukoväť spisovnej reči slovenskej*, 3. vyd., T. Sv. Martin 1919, §§ 67 a 68.

roch substantíva *buržoa* zostáva *o*-ové zakončenie kmeňa pred príponami, ktoré sa začínajú na inú samohlásku než *o: buržo-a, buržo-u, buržo-ami.* Ale pred príponami, ktoré sa začínajú na *o,* nastupuje zakončenie na *u: buržu-ovi, buržu-om, buržu-ovia, buržu-ov, buržu-och.* Taká istá disimilácia nastala aj na morfologickom švíku substantív na *-ea* v dat. a lok. sing. Smer zmeny bol tu daný nie etymologicky (ako to bolo dané v prípade *buržoa/buržuovia*), ale zákonitosťami v systéme: namiesto tvrdej prípony sa použila zodpovedajúca prípona mäkká: **idee* > *idei.*

Ak obstojí uvedený výklad, úplné tvrdé skloňovanie podľa vzoru *žena* majú substantíva na *-ua* a *-oa.* Týchto je však veľmi málo. Z apelatív sú to *kongrua* a *aloa.* Z vlastných mien sú to napr. *Perpetua, Kápua, Nicaragua* a *Samoa, Goa.*

Tvary dat. a lok. sing. sú tieto: *kongrue (o kongrue); aole (na aloe); Perpetue (o Perpetue), Kápue (o Kápue), Nicarague (v Nicarague); Samoe (na Samoe), Goe (v Goe).*[5]

Záverom chcem ešte raz zdôrazniť, že zistenie Lad. Dvonča o tvaroch substantív na *-ea, -oa, -ua* je správne a že toto zistenie bude treba rešpektovať vo všetkých príručkách o spisovnej slovenčine. Pokúsil som sa odôvodniť presnejšiu formuláciu o skloňovaní cudzích feminín majúcich samohláskový kmeň. Pousiloval som sa ďalej vysvetliť rozdiel v tvaroch dat. a lok. sing. *kongrue — idei.*

Pravda, výsledky tejto úvahy majú dosah pre formuláciu príslušných odsekov gramatiky aj *Pravidiel slovenského pravopisu* a *Slovníka slovenského jazyka.* Poučky týchto príručiek bude treba pozmeniť, resp. doplniť presnejším zistením spisovnej slovenčiny.

Vyšli sme z otázky, ako skloňovať vlastné meno *Goa.* Teraz môžeme formulovať odpoveď, ktorá síce nebude v súlade s dnešnými predpismi gramatík a iných príručiek, ale — podľa našej mienky — lepšie vystihne vnútorné zákonitosti spisovnej slovenčiny. Zemepisné vlastné meno *Goa* je ohybné podstatné meno ženského rodu a skloňuje sa pravidelne podľa tvrdého vzoru *žena:* 1. p. *Goa,* 2. p. *Goy,* 3. p. *Goe,* 4. p. *Gou,* 6. p. *o Goe,* 7. p. *Goou.*

Vyloženú zákonitosť možno zhrnúť pre normatívne príručky do takejto jednoduchej poučky:

Cudzie a prevzaté podstatné mená ženského rodu zakončené na *-ua* a *-oa* skloňujeme pravidelne podľa vzoru *žena;* napr. *kongrua, Perpetua, Kápua,*

---

[5] Doklady na tieto tvary uvádza v cit. štúdii L. Dvonč; napr. *v Pádue, Perpetue, v Kápue, v Nicarague.* — Doklad na dat. *kongrue* je aj v kartotéke ÚSJ z KŽ 1946. Je to jediný doklad na dat. Tento tvar som zisťoval u celého radu pracovníkov SAV. Výsledok bol jednoznačný vo vete *Kňazi sa zhovárali o kongrue.* — F. Hečko v románe Svätá tma používal tiež tvary dat. *Perpetue,* lok. *o Perpetue.* Ide o meno *Perpetua Klčovanická.*

Nicaragua; aloa, Samoa, Goa ... V 3. a 6. páde jedn. čísla majú tieto podstatné mená príponu *-e: kongrue (o kongrue), Perpetue (o Perpetue), Goe (v Goe)* ... V 2. páde množ. čísla majú príponu *-í: z kongruí, od Perpetuí* ...

Podobne sa skloňujú aj mená zakončené na *-ea*, napr. *idea, orchidea, Kórea* ... Tieto podstatné mená však majú v 3. a 6. páde jedn. čís'a príponu *-i: idei·(o idei), Kórei (na Kórei)* ... V 2. páde množ. čísla je aj tu prípona *-í: z idei, z oboch Kórei* ...

Navrhujem v takomto zmysle zmeniť príslušný text nielen v praktických gramatikách a učebniciach, ale aj v *Pravidlách slovenského pravopisu.*

O KRITÉRIÁ SPISOVNOSTI

Ľubomír Ďurovič

V rubrike Rozličnosti v SR 25, 1960, str. 62 bola uverejnená krátka poznámka, v ktorej autorka I. Ševcechová komentuje slovo *šútorica* z Hečkovho románu „Svätá tma". Konštatuje, že toto slovo sa síce používa iba v tejto knihe, z nárečí ho nepozná („Zostáva však otvorená otázka, či toto substantívum jestvuje v niektorom nárečí a spisovateľ ho vhodne využil, alebo, čo je menej pravdepodobné, či si ho sám utvoril"), ale je vraj správne utvorené (ako a z čoho?), má zvukomalebné hodnoty a preto „v každom prípade je to dobré slovo". Logickým uzáverom takejto argumentácie je, že autorka je ochotná uznať slovo „šútorica" za spisovné a používať ho ako synonymum slov „víchor, víchrica, povíchrica" na spestrenie štýlu v ústnych a písomných prejavoch.

Takýto názor, v mnohom symptomatický, je však veľmi nebezpečný, najmä ak ho uverejní autoritatívny časopis Slovenská reč.

Každý autor má právo vo svojom diele používať na dosiahnutie účinku i jazykové prostriedky nespisovné: môže využívať nárečové slová, slová individuálne utvorené a pod. Takýmto použitím sa však žiadne slovo ešte nestane spisovným; na to treba oveľa viac a v rôznych spisovných jazykoch sú pre uznanie slova za spisovné rôzne kritériá. V spisovnom jazyku s dlhou literárnou tradíciou je to ťažšie, v spisovných jazykoch nových, kde slovná zásoba ešte nie je dosť ustálená, ako napr. v slovenčine, je povýšenie nespisovných, najmä nárečových slov na spisovné oveľa ľahšie. Ale v žiadnom prípade sa to nedá urobiť na základe použitia v jedinom

diele jediného autora — čo by sa na to používali aké argumenty (hoci aj závažnejšie ako sú argumenty I. Ševcechovej).

Spisovným môže byť iba slovo, ktoré nositelia spisovného jazyka — v našom prípade spisovnej slovenčiny — používajú alebo aspoň ho poznajú, ktoré sa používa v dielach literárnych klasikov i dobrých súčasných spisovateľov, v súčasných, najmä kultúrnych časopisoch a v odbornej literatúre a ktoré na základe zhruba týchto kritérií uzná za spisovné autoritatívny spisovný orgán (do istej miery inak je to iba v odbornej terminológii). Pretože toto posledné kritérium, zaradenie do slovníka spisovného jazyka, u nás dosiaľ chýbalo (suplovalo sa čiastočne zaradením slova do *Pravidiel slovenského pravopisu*), je vymedzenie spisovného alebo nespisovného charakteru jednotlivých slov často veľmi labilné a to dáva široké možnosti pre „súkromné výlety" do tejto oblasti. I v posledných rokoch je u nás nemálo ľudí, ktorí podľa svojej krajovej príslušnosti alebo podľa iných viac-menej individuálnych nálad sú ochotní vyhlasovať za spisovné desiatky slov celkom neznámych väčšine našej spoločnosti, a na druhej strane horlivo prenasledujú široko používané slová iba preto, že vraj nie sú slovenského pôvodu alebo že sa u nich na dedine vraví inak („ľud tak nehovorí").

Takýto stav neželateľne rozkolísava aj tak málo ustálené hranice slovnej zásoby spisovnej slovenčiny a medzi píšúcimi nelingvistami vyvoláva nechuť a nedôveru voči akejkoľvek snahe o stabilizáciu spisovnej slovnej zásoby.

Aj poznámka I. Ševcechovej je prejavom takéhoto nesprávneho postoja k spisovnej slovenčine. Nevadí jej izolované použitie slova „šútorica", nesnaží sa zistiť, či ho vôbec niekto iný okrem Hečku používa, nehľadá, v čom by bol jeho prínos v synonymnom rade „víchor, víchrica, povíchrica", neurčuje jeho štylistickú hodnotu — ale slovo sa jej páči a preto je to „dobré slovo" a môže sa používať.

Treba však hlavne vysloviť podivenie nad tým, že poznámku I. Ševcechovej uverejnila bez akejkoľvek pripomienky práve redakcia Slovenskej reči, takže vzniká dojem, akoby sa s autorkiným názorom stotožňovala. Veď práve takéto názory sťažujú prácu na tom, čo má časopis Slovenská reč v podtitule — na kultúre slovenského jazyka.

SLOVO *ŠÚTORICA* A KRITÉRIÁ SPISOVNOSTI

Pripomienky Ľ. Ďuroviča k drobnému príspevku I. Ševcechovej o slove *šútorica* a poznámky o kritériách spisovnosti sú vo všeobecnosti správne a prijateľné, len konkrétny prípad sa trochu zveličuje.

Autorka slovo *šútorica,* ktoré sa vyskytuje v Hečkovom románe Svätá tma, naozaj len stručne komentuje, t. j. upozorňuje naň, vysvetľuje jeho význam a vyslovuje náhľad, že je to dobré slovo. Ľ. Ďurovič z toho vyvodzuje, že autorka je ochotná uznať slovo za spisovné a pokladá takýto názor za „nebezpečný". Vyhlasovaním nárečových slov za spisovné sa vraj neželateľne rozkolísavajú hranice slovnej zásoby spisovnej slovenčiny. Ľ. Ďurovič zazlieva redakcii Slovenskej reči, že takýto príspevok uverejnila bez poznámky.

Na vysvetlenie Ľ. Ďurovičovi a iným čitateľom pripomíname, že v rubrike Rozličnosti uverejňujeme drobné príspevky, v ktorých sa spresňuje, vysvetľuje a dopĺňa kodifikácia normy spisovnej slovenčiny v doterajších normatívnych príručkách alebo sa upozorňuje na niektoré nesprávnosti, chyby a zvláštnosti v jazykovej praxi so stručným odôvodnením. Návrh na zmenu platných *Pravidiel slovenského pravopisu* sa vždy podrobne odôvodňuje. Príspevok o slove *šútorica* redakcia pokladá za čisto informatívny. Slovo *šútorica* sa nestane spisovným nijakým vyhlásením, ale len zaužívaním v praxi. Ale slovnikári ho zaznamenávajú už dnes v slovníku ako nárečové slovo, ktoré použil uznávaný spisovateľ.

Redakcia uverejnením spomínaného príspevku chcela čitateľov len upozorniť na toto pomerne málo známe slovo, na jeho význam. Z vedeckej literatúry je známe, že slovo žije na Morave vo význame „fujavica" (písal o ňom V. Machek v osobitnom príspevku i vo svojom etymologickom slovníku). Redakcia dostala list aj od M. Miklianovej, rodáčky z Orešian, ktorá píše, že slovo *šútorica* je známe v jej rodisku a v okolí, že ho teda F. Hečko poznal z rodného nárečia. Pravda, Ľ. Ďurovič sám priamo toto slovo nehodnotí, kritizuje len spôsob, akým sa na slovo upozorňuje, ale predsa sa nám zdá, že na svoje zovšeobecnenie nevybral si práve najlepší príklad.

Inak problémy, ktoré Ľ. Ďurovič naznačuje, sú živé. Slovenskí lexikografi sa s nimi stretajú každodenne pri svojej práci, študujú ich a o nich diskutujú, najmä v súvislosti s prácou na *Slovníku slovenského jazyka.* Kritériá spisovnosti, ktoré uvádza Ľ. Ďurovič, sú maximalistické. Ťažko je takto hodnotiť najmä výrazy z oblasti expresívnej alebo z oblasti každodenného života, kde sa doteraz príslušníci spisovného jazyka opierajú prevažne o rodné nárečia. Týmto otázkam chceme venovať v Slovenskej reči osobitné štúdie založené na materiáli.

O probléme purizmu, ktorého dedičstvom je prenasledovanie niektorých všeobecne známych a používaných slov, ako o tom hovorí Ľ. Ďurovič, členovia redakcie Slovenskej reči už mnohokrát písali a vyjadrili jasne svoje protipuristické stanovisko. Redakcia Slovenskej reči sa chce aj k týmto otázkam vrátiť. *Red.*

O OBYVATEĽSKOM MENE OD SLOVA *CHILE*

Ladislav Dvonč

V článku *Ako bude vyzerať ďalšie vydanie Pravidiel* (Kultúrny život XV, 1960, č 34, str. 9) sa E. Mikula vyčítavo obracia na *Pravidlá slovenského pravopisu* a na *Slovník slovenského jazyka,* že nezaznačujú menej frekventované obyvateľské mená. Pýta sa, či sa obyvateľ Chile volá *Chilčan, Chilan* alebo *Chilec.* Odpoveď na túto aktuálnu otázku je nepochybne potrebná Podáme svoj návrh na riešenie problému.

V štúdii *Cudzie podstatné mená z hľadiska odvodzovania* (SR XIV, 1948/1949, 164) som uviedol podobu obyvateľského mena *Chilan* (z prekladu románu H. Wasta *Cesta lám,* prel. T. J. Kobáň, Bratislava 1948), s ktorou však vyslovil nesúhlas Š. Koperdan *(K tvoreniu substantív a adjektív z miestopisných názvov,* Jazykovedné štúdie III, Bratislava 1958, 99). Koperdan navrhuje podobu *Chiľan* (podobne aj *Visla — Visľan, Belá — Beľan, Oslo — Osľan* atď). Inak tvoril obyv. meno od názvu *Chile* Kukučín, ktorý žil v čílskom meste Punta Arenas. Z tohto prostredia je Kukučínov román Mať volá O obyvateľoch Chile má Kukučín zmienky aj v *Prechádzke po Patagónii (Črty z ciest,* Martin 1931). V Prechádzke po Patagónii používa Kukučín obyvateľské meno *Čilen* a príd. meno *čilenský* (pozri napr. v I diele na str 133 a 135). Nie je ťažké vysvetliť podobu *Čilen* (a príd. meno *čilenský*). Ide tu zrejme o odvodzovanie príponou *-an,* z ktorej sa však preberá len spoluhláska *n* a tá sa priamo pripája na meno *Čile.* Podobne je to aj vo vydaní románu Mať volá, ktoré vyšlo u G. A. Bežu v Trnave (pozri napr. v V. diele na str. 162, 136, 137.) Vyskytuje sa tu aj podoba *Čilenec* (I, 265), teda podoba, ktorá je ešte rozšírená o ďalšiu príponu *-ec.* V románe Mať volá sa však nepoužíva príd. meno *čilenský,* ale *čilský* (V., 126).

Niet sporu o tom, že podobu *Čilen* (resp. *Čilenec*) nemôžeme do spisovného jazyka prijať. Takýto spôsob tvorenia obyvateľského mena odporuje bežnému spôsobu tvorenia slov v spisovnej slovenčine, pri ktorom sa celá prípona (nie jej časť) pripája k príslušnému odvodzovaciemu základu; okrem toho pri pripájaní odvodzovacej prípony sa musí odtrhnúť koncová samohláska slova, ku ktorému sa pripája odvodzovacia prípona, napr. *finále — finalista.* Z tohto hľadiska vyhovuje podoba *Chilan* alebo *Chiľan,* kde sa prípona *-an* pripája k základu *Chil-.* Sú tu však aj nevýhody, o ktorých bude reč ďalej.

Iná je situácia vo vydaní románu Mať volá, ktoré vyšlo v Matici slovenskej v Martine r. 1943. Tu sa stretávame jednak s príd. menom *čílsky,* ktoré sa dnes jedine používa, jednak s obyvateľským podstatným menom

Čílčan (pozri napr. na 225. str. I. dielu, alebo v V. diele na str. 139). Nevieme, kto je v tomto vydaní Kukučínovho románu autorom podoby *Čílčan,* nazdávame sa však, že sa táto podoba najlepšie hodí pre spisovnú slovenčinu. Ponajprv tu odpadá spor o to, či má byť pred príponou *-an* spoluhláska *l* alebo *ľ,* ako to navrhuje Koperdan (*Chilan,* či *Chiľan*). Ďalej odpadá otázka, či sa má písať začiatočné *Ch* a krátke *i* alebo začiatočné *Č* a za ním dlhé *í*. Podoba *Čílčan* má z tohto hľadiska výhodu aj proti podobe *Chilčan,* ktorú spomína E. Mikula (poznamenávame, že sme sa s ňou nikde nestretli). Prípona *-čan* je v dnešnom spisovnom jazyku, ba vlastne vôbec v slovenčine najproduktívnejšou príponou zo všetkých obyvateľských prípon, ako to výslovne konštatuje vo svojej štúdii *Mená obyvateľov k novým miestnym názvom* E. Jóna (SR XIV, 1948/1949, 223). To tiež hovorí v prospech podoby *Čílčan.* Podoba *Chilec,* o ktorej ako možnej uvažuje E. Mikula (príp. aj *Čílec;* ani s týmito podobami sme sa nestretli), nie je podľa nás vhodná preto, lebo prípona *-ec* sa dnes málo využíva pri tvorení obyvateľských mien.

Pri tejto príležitosti dotkneme sa ešte aj názvu *Chile.* Kukučín v Prechádzke po Patagónii používa poslovenčenú podobu *Čile.* Pritom slovo chápe raz ako nesklonné podstatné meno stredného rodu (str. 104), inokedy ako pomnožné podstatné meno ženského rodu vzoru *ulica: z Číl* (str. 102). Podobne aj v Bežovom vydaní románu Mať volá: *do Číl, v Čiliach* (V, 127), *Vojna Číl* (V, 129). Tu sa stretávame aj s nesklonnou podobou *Chile* (V, 136), vo vydaní z r. 1943 s nesklonnou podobou *Čile.* Používanie slova *Chile (Čile)* ako pomnožného podstatného mena ženského rodu vzoru *ulica* ukazuje na snahu odstrániť nesklonnosť slova. Pravidlá slovenského pravopisu z r. 1940 skloňovali slovo *Chile* podľa vzoru *žena (Chile, Chily),* ale tento pokus sa neujal a Pravidlá z r. 1953 uvádzajú už slovo *Chile* ako nesklonné podstatné meno stredného rodu. Sám som v štúdii *O zdomácnených a nezdomácnených cudzích vlastných menách v spisovnej slovenčine* (SR 25, 1960, 45) navrhoval, aby sa utvoril názov *Čílsko* s príponou *-sko,* ktorou sa často tvoria názvy krajov a krajín. Nazdávam sa, že podoba *Čílsko* by najlepšie odstránila doterajšie rozpaky nad slovom *Chile.*

Navrhujeme, aby sa pre označenie obyvateľa *Chile* používala podoba obyvateľského mena *Čílčan.* Zároveň opakujeme svoj starší návrh, aby sa namiesto cudzej podoby názvu *Chile* zaviedla podoba *Čílsko* ako zdomácnená podoba tohto názvu.

DIALEKTOLOGICKÁ KONFERENCIA V BRATISLAVE

Ústav slovenského jazyka SAV usporiadal v dňoch 29. II.—1. III. 1960 dialektologickú pracovnú konferenciu za účasti slovenských a českých jazykovedcov. Riaditeľ Ústavu slovenského jazyka SAV Š. Peciar v otváracom prejave v krátkosti naznačil, že dialektologická konferencia má za cieľ prediskutovať tri základné a naliehavé okruhy problémov slovenskej dialektológie: atlas, slovník a monografie slovenských nárečí.

V prvý deň konferencie predpoludním sa riešili otázky pripravovaného *Atlasu slovenských nárečí*. Základný referát na túto tému predniesol J. Štolc. V referáte rozviedol teoretickú a metodologickú stránku atlasu. Atlas nie je definitívnym riešením nárečového výskumu, ale len dobrou pomôckou pre výklad javov. Atlas slovenského jazyka po vyhotovení má dokumentárne zachytiť dnešné geografické rozloženie nárečových javov čo najúplnejšie a prispieť takto k historickému výskumu jazyka. Atlas bude rozdelený na časť gramatickú (hláskoslovie a morfológia) a časť lexikálnu a musí zachytiť javy vo vnútorných systémových a zemepisných súvislostiach. Štolcov referát doplnila J. Pikorová podrobnou správou o skúsenostiach a výsledkoch doterajšej kartografickej práce dialektologického oddelenia s poukazom na kartografickú prácu u iných národov.

V bohatej diskusii k Atlasu slovenského jazyka prehovorili viacerí účastníci konferencie. J. Voráč poznamenal, že konečným cieľom atlasu má byť atlas nárečí, a nie jazyka vôbec. Zdôraznil aj potrebu spolupráce medzi českými a slovenskými dialektológmi. J. Chloupek kladie dôraz na výber informátorov v teréne zo staršej generácie. J. Skulina hovoril o konečnom cieli atlasu. Atlas národného jazyka má odrážať v prvom rade diferenčné javy (tvoria štruktúrne znaky nárečia). Š. Tóbik vyslovil požiadavku vydávať monografie s mapovými prílohami. E. Pauliny zasiahol do diskusie poznámkou o charaktere komentára nárečovej mapy. Atlas má mať pramenný charakter. Ďalej navrhol skoordinovať koncepciu českého a slovenského atlasu. O konkretizovaní tohto problému hovoril S. Utěšený. Myšlienku konkrétnej spolupráce českých a slovenských jazykovedcov podporoval aj Š. Peciar. K problému kartografického spracovania, komentára, generačných rozdielov a k iným hovorili P. Jančák, S. Utěšený, R. Krajčovič, J. Štibraný, J. Oravec, J. Voráč, E. Jóna a P. Ondrus. O hodnote a úplnosti nášho nárečového materiálu sa rozhovoril A. Habovštiak. Potom J. Štolc zaujal stanovisko k diskusným príspevkom a Š. Peciar zhodnotil a uzavrel diskusiu o otázkach atlasu.

Poobede sa konferencia venovala otázkam výskumu slovnej zásoby slovenských nárečí. V hlavnom referáte A. Habovštiak sa zaoberal doterajšími výsledkami tohto výskumu, podal návrh dotazníka a rozobral otázku slovníka slovenských nárečí. Ťažisko referátu spočívalo vo výskume slovnej zásoby a s tým súvisiacich otázok (zostavenie dotazníka, hustota skúmaných miest, metóda výskumu, explorátori, zbieranie).

V prvom diskusnom príspevku B. Zimovej sa hovorilo o metóde zbierania a zaraďovania slovníkového materiálu v Ústave pre jazyk český. O otázke dotazníka a výskumu hovoril E. Pauliny. Pauliny odporúčal vydať turčiansky slovník prof. V. Vážneho. K výskumu slovnej zásoby sa ďalej vyjadril Š. Peciar v tom zmysle, že za základ dotazníka pokladá plnovýznamové slová, a nie všetky slovné druhy. J. Oravec predpokladá dotazníkový výskum, ktorý má pojať slová zo základného slovného fondu a tiež pomocné slovné druhy. Otázkou priameho výskumu sa zaoberal E. Pauliny. O spôsobe zbierania slovnej zásoby sa ešte zmienili I. Kotulič a P. Ondrus. V. Michálková v diskusii položila niekoľko otázok o zbieraní materiálu a toho, čo všetko pojme nárečový slovník. Pre zakladanie vedeckej kartotéky sa vyslovili viacerí: Š. Peciar, J. Horecký, J. Voráč a P. Jančák. S. Utěšený upozornil na zaujímavé momenty pri výskume slovnej zásoby nárečí. O diferenciálnych slovníkoch hovorili J. Skulina, E. Jóna a J. Štolc. V. Blanár sa zameral na vnútorné lexikálne vzťahy slov. K. Habovštiaková poukázala na význam nárečí pre dejiny spisovného jazyka. Za zaradenie nárečových novotvarov do slovníka sa prihovárali J. Chloupek a R. Šrámek. R. Šrámek okrem toho informoval prítomných o práci na výskume lašských nárečí. Etnografi A. Pranda a M. Markuš hovorili o spolupráci etnografie s jazykovedou. Výsledky bohatej diskusie zhodnotil a zhrnul hlavný referent A. Habovštiak.

Na druhý deň sa konferencia venovala otázkam monografického spracovania slovenských nárečí. Referát predniesol F. Buffa. Referent poukázal na doterajšiu tradíciu monografického spracúvania našich nárečí. Potom sa pokúsil rozobrať otázku nárečovej monografie zo stránky metodologickej, obsahovej a z hľadiska rozsahu skúmaného nárečia. Na základe doterajších našich a českých monografií podal schému úplnej oblastnej nárečovej monografie. V závere poukázal na súčasný stav monografického spracúvania slovenských nárečí.

V úvodnom diskusnom príspevku J. Štolc odporúčal prijať ako plán vypracovanie niekoľkých stoličných monografií. Okrem toho zdôraznil potrebu skúmať nárečia priemyselných centier. A. Lamprecht pokladá za výhodnejšie robiť monografie menších celkov s úplným opisom nárečia. P. Ondrus upozornil na potrebu korigovať doterajšie teoretické východiská pri vysvetľovaní nárečových faktov. J. Skulina sa prihováral za oblastné monografie zachytávajúce väčšiu diferencovanú oblasť. Podobne aj R. Krajčovič sa vyslovil pre monografie väčších oblastí. Rovnako aj Š. Peciar podporoval túto požiadavku. Pritom sa dotkol problému metódy. G. Horák sa obšírne zaoberal monografickým výskumom. Ďalej hovoril o skúmaní nárečovej intonácie a melódie. J. Štibraný navrhoval spracovať slovnú zásobu osobitne a neuvádzať ju v nárečových monografiách. E. Pauliny v diskusnom príspevku podal celkový charakter nárečových monografií. Prihováral sa za sieť menších monografií. Drobnejšie príspevky k metóde a rozsahu nárečových monografií povedali ešte Š. Tóbik, P. Ondrus, E. Jóna, A. Lamprecht a S. Utěšený. J. Moravec hovoril o koordinovanom výskume ukrajinských a slovenských nárečí. Problému štylistickej diferencovanosti nárečí sa dotkol J. Chloupek, podrobnejšie E. Pauliny a S. Utěšený. Š. Vragaš podal podrobnú informáciu o zbierke nárečových textov v Ústave slovenského jazyka. Poukázal na jej význam, tematickú rôznorodosť a potrebu plánovitejšie ju rozširovať. Zdôraznil štúdium zvukovej stránky ľudového jazyka a potrebu vybudovať fonetické laboratórium. Diskusiu zhrnuli a zakončili J. Štolc a F. Buffa.

Rokovanie konferencie sa zakončilo prijatím uznesenia o plnení naliehavých úloh slovenskej dialektológie v najbližšom období.

Š. Vragaš

E. PAULINY, KRÁTKA GRAMATIKA SLOVENSKÁ. Bratislava 1960, strán 191, Kčs 12,30.

Už pred niekoľkými rokmi sa z rozličných strán navrhovalo, aby Slovenské pedagogické nakladateľstvo vydalo stručnú gramatiku spisovnej slovenčiny ako základný text pre vyučovanie slovenského jazyka na všeobecnovzdelávacích školách. Je potešiteľné, že sa tento dobre myslený návrh realizoval knižkou prof. E. Pauliny ho *Krátka gramatika slovenská*. Niet pochybnosti o tom, že táto príručka splní svoje poslanie a stane sa dobrým východiskom pre nové učebnice slovenčiny.

V Krátkej gramatike slovenskej sa stručnou formou podávajú základné poznatky o spisovnej slovenčine. Na niektorých miestach nachádzame nové výklady, na iných zasa formulácie, ktoré môžu vyvolať námietky rozličného druhu. Týmto miestam gramatiky treba venovať mimoriadnu pozornosť aj na stránkach Slovenskej reči. Tak pomôžeme zvýšiť úroveň vyučovania slovenčiny na našich základných všeobecnovzdelávacích školách. Podrobná recenzia okrem iného môže prispieť aj k zlepšeniu a vybrúseniu textu gramatiky v ďalších vydaniach.

Krátka gramatika slovenská vlastne ani nie je gramatikou vo vlastnom zmysle slova, lebo neobsahuje len poučenia o gramatickej stavbe slovenčiny. Je to skôr stručná základná všeobecná príručka o spisovnom jazyku čiže gramatika v širšom zmysle slova. To je zaiste správne v našom prípade, lebo ide o východiskový text pre učebnice. Isté námietky však vzbudzuje teoretické delenie náuky o jazyku, ako ho čítame na str. 6. Tu sa náuka o jazyku rozdeľuje na hláskoslovie, tvaroslovie, skladbu a významoslovie. Do tvaroslovia sa zahrnuje aj výklad o slovných druhoch a výklad o tvorení tvarov ako aj výklad o ich spájaní vo vetách. Významoslovie je náuka o významoch slov. Preto si v tomto systéme nenašli svoje miesto také dôležité jazykovedné disciplíny, ako je náuka o tvorení slov a náuka o slovnej zásobe. Tak by bolo azda lepšie nehovoriť vôbec o významosloví, ale položiť na jeho miesto náuku o slove a slovnej zásobe. Ďalej je diskutabilné, či do tvaroslovia patrí výklad o spájaní tvarov (slov) vo vete. Tým sa azda myslí syntagmatika, a tá by mala patriť do skladby. Pravda, usporiadanie látky v knižke sa nekryje s požiadavkami vyslovenými v § 7, lebo knižka má okrem úvodu a registra tieto hlavné časti: hláskoslovie s pravopisom (str. 7—38), náuku o slove (str. 39—48), slovné druhy a tvaroslovie (str. 49—130) a skladbu (str. 131—155). Zdá sa, že takéto členenie látky je kompromisom vyplývajúcim z rozporu medzi chápaním jazyka ako formy a medzi nevyhnutnosťou nejako začleniť do výkladu aj význam slova, tvaru a konštrukcie. Bolo by azda bývalo oveľa lepšie, keby sa aj v teoretickom úvode aj v rozdelení látky bolo uplatnilo napr. takéto členenie náuky o jazyku: hláskoslovie, náuka o slove a slovnej zásobe, tvaroslovie, skladba, štylistika. Toto členenie sa môže doplniť úvodom o najvšeobecnejších pojmoch, ako aj registrom termínov, slov, autorov atď. Hlavné je iba to, aby sa v základnej všeobecnej príručke súčasnej spisovnej slovenčiny rovnomerne vyčerpali všetky plány jazykového systému a aby sa výklad všetkých problémov podával v jednotnom systéme.

Treba osobitne zdôrazniť, že prof. Pauliny uvádza veľmi často aj štylistické

hodnotenie jednotlivých gramatických javov. Toto je veľmi užitočné najmä preto, lebo doteraz niet vhodnej sústavnej príručky o štylistickom rozvrstvení slovenčiny. No bolo by azda užitočné, keby sa pri výklade príznakových prostriedkov uvádzali aj nepríznakové. Keď sa napr. na str. 5 hovorí o miernom a dôraznom rozkaze, malo sa tiež uviesť, ako sa vyslovuje rozkaz alebo výzva neutrálne. Máme tu na mysli žiadaciu vetu s prísudkom v imperatíve bez osobitného dôrazu: *Sadni si.*

Isté námietky môže vyvolať aj tvrdenie, že v spisovnom jazyku niet jednotného umeleckého štýlu, ale že sú len umelecké štýly, lebo každý umelec si utvára svoj vlastný umelecký štýl (str. 6). Podobne by sa mohlo povedať, že neexistuje ani jednotný odborný jazykový štýl alebo jednotný hovorový jazykový štýl: no o ich jednotnosti prof. Pauliny nepochybuje. Pravda, je to vec diskusie. Lenže nemožno jednoducho obísť tú skutočnosť, že aj vedec — pravda, ak je dobrý štylista — má isté svojskosti: tie síce nie sú také odlišné ako svojskosti umelcov slova, ale o ich svojskosti predsa len nemožno pochybovať. Podobne nemožno pochybovať ani o tom, že reč umeleckých diel má veľa spoločných čŕt, a ich súhrn je práve podstatou umeleckého jazykového štýlu.

V prvom odseku hláskoslovia sa uvádza definícia hlásky. Hovorí sa, že hlásky sú najmenšie zvuky, ktoré vieme od seba sluchom odlíšiť a ktoré vieme ako samostatné zvuky vysloviť. Je zrejmé, že druhá časť tejto definície neobstojí v plnej miere. Azda aj pre školské ciele by bola vhodnejšia definícia: Hlásky sú najmenšie časti zvukovej stránky reči, ktoré vieme od seba sluchom odlíšiť a ktorými sa rozlišuje význam slov a tvarov. — Tak by odpadla aj ostatná veta tohto odseku (lebo čo je najmenšie, to sa už nedá ďalej deliť) a vyzdvihol by sa aj zmysel nasledujúceho odseku.

Poznámka na str. 8 o neslabičných slovách mala by sa trochu upraviť, a to azda v tom zmysle, že neslabičných slov je v slovenčine málo. Pravda, takéto slová — neslabičné predložky *s, z, v, k* — používajú sa (čiže vyskytujú sa) dosť často. Takto upravený text by len podčiarkol veľký význam slabiky, o čom sa na uvedenom mieste hovorí veľmi pekne a jasne.

Isté nepresnosti nachádzame aj vo formulácii, ako sa artikulujú samohlásky a spoluhlásky (str. 8). Treba poznamenať, že pri článkovaní samohlások upravuje sa celá ústna dutina (ale nie jazyk a pery) a že pri článkovaní spoluhlások vzduchový prúd prechádza ústnou dutinou alebo aj ústnou dutinou aj nosovou dutinou. Týmito úpravami textu zvýraznil by sa rozdiel medzi samohláskami a spoluhláskami: a to je zmysel celého § 12.

Ako je známe, v spisovnej výslovnosti sa pripúšťajú dva varianty fonémy *ä.* Je veľmi užitočné, že prof. Pauliny ustaľuje výskyt týchto variantov: výslovnosť *ä* sa pokladá za vzornú a výslovnosť *e* (resp. *a* v slovách *žriebä, žriebätko, žriebäcí*) sa pripúšťa „len v bežnom spisovnom styku". S takýmto štýlovým rozlíšením variantov treba zhruba súhlasiť, i keď možno mať námietky proti obmedzovaniu variantu *ä* na umelecký prejav. Vzornú výslovnosť by sme mali žiadať aj v školách, najmä na hodinách slovenčiny (týka sa to škôl všetkých stupňov). Ak totiž budeme učiť, že variant *ä* je príznačný pre umelecký prednes, niektorí učitelia môžu vec pochopiť aj tak, že treba žiakov učiť aj variant *e* — pre ciele bežného spisovného styku. A odtiaľ je už len krôčik k obchádzaniu variantu *ä:* dôkazom sú aj slovenčinári, ktorí si z domu doniesli variant *ä,* a stratili ho počas odborného štúdia slovenčiny. — Mohlo by sa teda žiadať, aspoň v poznámke, aby sa v škole venovala väčšia pozornosť „vzornej" výslovnosti fonémy *ä.*

Striedanie hlások je dôležitou črtou hláskovej i tvarovej stránky slovenčiny. Preto je správne, že sa striedaniu samohlások venuje dosť miesta. Škoda len, že sa popri kvantitatívnom striedaní a popri pohyblivých samohláskach neuvádza bližšie aj kvalitatívne striedanie v príbuzných slovách typu *nesiem — nosím, robiť — vyrábať, schnúť — suchý* ... Striedanie hlások má totiž širšiu platnosť ako morfologickú, hoci je nesporné, že práve v rámci morfológie treba tomuto javu venovať mimoriadnu pozornosť.

Treba vítať, že rytmické krátenie sa preberá veľmi podrobne a prísne systematicky. Aj to je mimoriadne dôležité, že sa výnimky z rytmického krátenia preberajú celkom oddelene od vlastného výkladu o rytmickom krátení. Tým sa zdôrazňuje, že v škole musíme učiť aj rytmické krátenie, a nie iba výnimky z neho. No jednu drobnosť treba uviesť: zo zoznamu výnimiek z rytmického krátenia akosi vypadli prípady činného príčastia minulého *zasiavši, usmiavši sa* ..., hoci sa tieto tvary správne uvádzajú v morfológii slovesa.

Výklad o spoluhláskach je veľmi stručný, no aj tak sú v ňom všetky dôležitejšie veci. Tak napr. treba vyzdvihnúť, že sa spoluhláska *v* správne hodnotí ako párová znelá *(v—f)* a že sa podrobne rozoberá jej výslovnosť v jednotlivých pozíciách. Iba v jednom bode sa vari nevystihuje norma spisovnej reči: žiada sa totiž obojperná výslovnosť rovnako pred všetkými sonórami. Zdá sa však správnejším napr. výklad Pravidiel slovenského pravopisu, že v prípadoch *havran, povraz* prevláda výslovnosť pernozubná. Ďalej treba ešte uviesť, že sa výslovnosti tejto spoluhlásky venuje mimoriadna pozornosť (pozri napr. až štyri poznámky na str. 19, v ktorých sa odsudzuje nesprávna výslovnosť fonémy *v*). Škoda len, že pri ostatných spoluhláskach niet takýchto poznámok. Napr. aj pri spoluhláske *ľ* by sa žiadalo, aspoň v dajakej poznámočke, jednoznačne odmietnuť a prísne kritizovať zanedbávanie správnej výslovnosti. Prof. Pauliny síce kritizuje „písmenkovú výslovnosť", ale nekritizuje zanedbávanie mäkkej výslovnosti. Jeho výklad iba konštatuje, že niektorí ľudia nerozlišujú *ľ* a *l*, lebo v niektorých nárečiach sa neodlišuje spoluhláska *l* od spoluhlásky *ľ*. Stálo by azda za poznámku, že sú aj iné príčiny: že dokonca aj škola prispieva k tomu, že sa ľudia neučia, ba že sa odúčajú správne vyslovovať.

K ostatným bodom výkladu o konsonantoch treba uviesť niekoľko drobných doplňujúcich poznámok.

Pri výklade spodobovania spoluhlások podľa znelosti správne sa poukazuje na tvary 1. os. množ. čísla imperatívu. Tu by sa žiadalo iba doplniť príklady, a to preto, aby sa ukázali všetky možnosti. Patria sem totiž nielen príklady typu *plaťme, kúpme, nosme,* ale aj príklady typu *kričme, píšme.* Toto je veľmi dôležité pre nacvičovanie správnej výslovnosti. Takisto by sa tu mal uviesť aj tvar *sme.* Je to síce jediný tvar svojho druhu, ale žiada sa zaznačiť ho, najmä preto, aby sa poukázalo zvlášť na tie body z hláskoslovia, ktoré treba v škole osobitne precvičovať.

Podobne by sa dal doplniť aj výklad o výslovnosti predložiek *s, z, k.* Tu sa totiž neuvádzajú podmienky pre vokalizáciu uvedených predložiek. To je istý nedostatok, lebo sa neusmerňuje rozkolísaný úzus. Vidieť to aj na príklade *ku vlaku:* tu bude častejšia práve nevokalizovaná podoba — *k vlaku.* Okrem toho žiada sa doplniť príklady na predložkové pády osobných zámen, aby sa výpočet prípadov stal úplným. Napr. *k vám, ku tebe* ...

Treba vítať pokus o zistenie pravidla, kedy sa v spojení *ex-* vyslovuje *x* znelo ako *gz.* No zdá sa, že táto výslovnosť je bežná nielen pred samohláskou a spolu-

hláskou *h*, ale vôbec pred znelou spoluhláskou, teda aj pred sonórami: *exlibris, exminister* a pod.

K hláskosloviu sa pripája aj kapitola o prízvuku. Hovorí sa tu o slovnom prízvuku, o vetnom prízvuku a o príklonkách. Vieme, že v otázke slovného prízvuku nie je doteraz jasno. Preto ani nemožno očakávať, že sa v stručnej príručke podarí vyriešiť všetky ťažkosti a pochybnosti. No i tak treba poznamenať, že prof. Pauliny prináša nový pohľad najmä na jednu parciálnu otázku. Ide o prízvukovanie jednoslabičných predložiek.

Prof. Pauliny vychádza zo zásady, že jednoslabičné predložky sú bezprízvučné: majú povahu proklitík (neprízvučných slov, ktoré sa prikláňajú k nasledujúcemu prízvukovanému slovu). Popiera sa tým tradičné pravidlo (doteraz veľmi prísne vyžadované najmä v škole), že jednoslabičné predložky strhávajú na seba hlavný prízvuk. Tak potom prof. Pauliny kladie dôraz na to, kedy predložka dostáva prízvuk: „... keď je dôležitá pre správne pochopenie súvislosti a keď je na nej vetný dôraz" (str. 23).

Je očividné, že celú problematiku slovného prízvuku bude treba vyriešiť na základe presného fonetického výskumu. Bez tohto výskumu možno zaznačiť viacmenej iba individuálny úzus, a to nielen v otázke prízvukovania jednoslabičných predložiek, ale aj v otázke existencie, rázu a miesta tzv. vedľajšieho slovného prízvuku.

Kapitola o pravopise je príliš stručná, takže sa v nej nepreberajú všetky pravopisné poučky do podrobností. Za celkový prínos tejto kapitoly treba pokladať úsilie rovnomerne rozviesť javy lexikálneho a gramatického pravopisu. Týka sa to najmä kapitoly o písaní joty a ypsilonu. K jednotlivým bodom výkladu žiada sa predsa len uviesť niekoľko drobnejších poznámok.

Mäkké spoluhlásky by sa mali uviesť v tomto poradí: *ď, ť, ň, ľ; ž, š, dž, č, dz, c, j* (str. 26).

Text § 44 je preťažený. Osobitne by sa dalo uviesť pravidlo o písaní joty a ypsilonu po obojakých spoluhláskach v cudzích slovách a osobitne (azda do nového paragrafu) by sa malo uviesť pravidlo o písaní joty po mäkkých spoluhláskach. Tento paragraf by bol potom na úrovni § 42, v ktorom sa hovorí o písaní ypsilonu po tvrdých spoluhláskach.

V morfologickom pravopise sa kladie dôraz na písanie jednotlivých gramatických prípon. Tu sa však na str. 30 (v bode 6) akosi obchádza vymedzenie mäkkých spoluhlások ako aj ich dôležitosť pre písanie pádových prípon prídavných mien. Mäkké prídavné mená sa totiž vymedzujú ako také, ktoré „majú v 1. páde jedn. čísla žen. rodu tvar na *-ia* a v 1. páde jedn. čísla stredného rodu tvar na *-ie* ...". To je, myslím, nedorozumenie. Mäkké prídavné mená sú totiž len tie, ktoré majú na konci kmeňa pravopisne mäkkú spoluhlásku. Druhové privlastňovacie prídavné mená typu *páví* sem nepatria, lebo pre ich morfematický sklad platia iné morfonologické zákonitosti. Jednoducho možno povedať toľko, že rozdiel tvrdé — mäkké prídavné meno platí pre akostné prídavné mená (v širokom zmysle tohto termínu), teda pre prídavné mená vzoru *dobrý* a vzoru *cudzí*, kým pre privlastňovacie prídavné mená tento rozdiel neplatí. Druhové privlastňovacie prídavné mená vzoru *páví* môžu mať pred „mäkkou príponou" aj pravopisne obojaký konsonant: *sobí, supí, lamí, soví, bobrí, kozí, psí (sobia, sobie; supia, supie; sovia, sovie ...)*. Aj touto morfonologickou vlastnosťou sa privlastňovacie mená typu *páví* odlišujú od akostných prídavných mien typu *dvojhlavý*, i keď obidva tieto typy majú spoločné to, že v nich má gramatická prípona aj derivačnú

úlohu. V derivačnom type *dvojhlavý* máme totiž aj adjektíva mäkkého skloňovania: *červenolíci, širokoplecí (širokoplecia ...)* a pod.

Výklad o písaní veľkých písmen je veľmi stručný, a preto nemôže vyčerpať všetky komplikované prípady, najmä v oblasti vlastných mien. No aj tak sa žiada uviesť niekoľko drobností. Napr. treba azda spresniť výklad o bode, že sa veľkým písmenom začína veta, ktorá stojí po dvojbodke ... (nie je to vždy tak napr. v zložitom súvetí atď.), ďalej v bode, že vnútri vety sa píše veľké písmeno na začiatku citátu ... (nie vždy, lebo to závisí od vetnej povahy citátu), a napokon v bode, že sa niektoré skratky a značkové slová píšu celé s veľkými literami ... (porov. aj uvedené príklady *PhDr., Ca, NaCl,* v ktorých sú aj malé litery).

Pri písaní predložiek ako osobitných slov, i keď ich vyslovujeme s pádom mena ako jeden celok, treba uviesť prípady typu *cezeň, predeň, zaň, preň, oňho* ... Stačilo by urobiť to v poznámke, i keď ide o vec, ktorá je dôležitá pre školskú prax.

Na konci výkladu o pravopise nachádzame poučenia o interpunkčných znamienkach. Aj tento výklad je — samozrejme — stručný. Zachytáva len základné poučky. Škoda, že spomedzi týchto znamienok akosi vypadlo znamienko tri bodky. V dôsledku toho je potom aj výklad o pomlčke trochu skreslený (naznačenie prerušenej vety). Znamienko tri bodky je samostatné interpunkčné znamienko, a preto ho neslobodno zamieňať s niekoľkými bodkami.

Veľmi jasne je formulovaný druhý odsek o výkričníku. Skutočne, výkričník sa zvyčajne nepíše na konci súvetia, ak rozkazovacia veta nie je ostatnou vetou súvetia. No tu by sa žiadalo povedať, že v takýchto vetách nejde o rozkaz alebo zákaz. Takýmito vetami sa zvyčajne vyslovuje pokyn, rada a pod. Hojné doklady možno nájsť napr. v návodoch k cvičeniam, povedzme, v učebniciach matematiky. Práve v takýchto prípadoch je neistota, ako to ukazujú napr. aj dopyty zo škôl, redakcií aj od jednotlivcov.

Pravidlá o písaní čiarky sú veľmi jasne formulované a sú obsažnejšie ako pravidlá o niektorých iných interpunkčných znamienkach. Trochu prekvapuje iba to, že sa pri prechodníku písanie čiarky posudzuje z inej roviny ako pri postponovanom prívlastku a prístavku. Ale tieto otázky ešte nie sú doriešené.

Kapitola Náuka o slove mala by v skratke podávať všetko základné o slove a o slovnej zásobe. Škoda, že táto kapitola nie je natoľko rozpracovaná ako ostatné kapitoly. Trochu prekáža aj to, že sa poučky o slove a poučky o slovnej zásobe akosi preplietajú. Bolo by lepšie podať najprv výklad o slove a až potom pristúpiť k otázkam slovnej zásoby. A v týchto okruhoch zasa postupovať podľa nejakého systému.

Treba uviesť, že sa venuje osobitná kapitola rozdeleniu substantív na všeobecné mená a na vlastné mená. Proti definícii vlastného mena dalo by sa čo-to namietnuť, ale treba uznať, že je skutočne ťažké podať nejakú vhodnejšiu definíciu, ktorá by bola prístupná chápavosti žiakov. Ale aj pre školu sa mali uviesť aj iné druhy vlastných mien, nielen osobné, národné a zemepisné mená (dôležité sú napr. vlastné mená spolkov, diel ap.). Tu sú totiž práve najväčšie ťažkosti v pravopise.

Veľa miesta sa venuje morfematickému členeniu slova. Tu sú však aj niektoré diskutabilné miesta. Narába sa pritom s pojmami koreň, kmeň, predpona, prípona a slovný základ. Rozlišujú sa tieto druhy prípon: kmeňotvorná prípona, odvodzovacia prípona, ohýbacia prípona čiže koncovka. Ohýbacia prípona je pritom alebo pádová (pri skloňovaní) alebo časovacia (pri neurčitých slovesných

tvaroch) alebo osobná (pri určitých slovesných tvaroch). To sa vykladá v § 77.

Najprv treba uviesť, že v uvedenom systéme morfém nie je stupňovacia prípona prídavných mien a prísloviek. Tá by mala byť asi na úrovni kmeňotvornej prípony slovies, i keď vieme, že sa ňou modifikuje lexikálny význam slova, a teda má čosi spoločného aj s odvodzovacou príponou. Ďalej treba zdôrazniť, že prof. Pauliny zavádza nový termín — časovacia prípona, resp. časovacia koncovka. Tu by sme potrebovali nový termín, len je otázka, ako máme chápať jeho obsah a či navrhovaný termín je dobre volený.

Doteraz sa u nás nepoužíval nijaký súhrnný termín na pomenovanie všetkých prípon neurčitých slovesných tvarov. Hovorilo sa o neurčitkovej prípone, o prípone prechodníka, o prípone činného príčastia prítomného, o prípone činného príčastia minulého, o prípone trpného príčastia a o prípone slovesného podstatného mena. Už z tohto výpočtu prípon stojacich v morfematickom sklade slovesných tvarov na jednej rovine azda jasne vyniká, že je potrebný nejaký zhrnujúci termín. Ale čo sa má vyjadriť týmto termínom? Tak sa zdá, že sa ním nemá vyjadriť gramatický vzťah slovesa k ostatným slovám (k ostatným častiam) vety. Tento gramatický vzťah sa vyslovuje alebo ďalšou príponou, ktorá nasleduje za uvedenou príponou (napr. tak je to pri príčastiach a pri podstatnom mene: *hovoriac-i, prehovorivš-í, hovoren-ý, hovoren-ie),* alebo nemorfologickým formálnym prostriedkom (primkýnaním, ako je to pri neurčitku a prechodníku). Uvedené prípony neurčitých slovesných tvarov stoja v gramatickom tvare za kmeňotvornou príponou. Z toho vyplýva, že nemajú funkciu na lexikálnom pláne. Ich funkciu treba potom hľadať jednak mimo syntagmatiky a jednak mimo lexikálneho významu slovesa. Funkciou týchto prípon je modifikovať intenciu slovesného deja, a to v rámci úloh slovesa vo vete. Tieto prípony majú teda podobnú funkciu, ako má morféma *sa* vo zvratných tvaroch nezvratných slovies. Uvedené prípony majú podľa toho gramatickú funkciu, ale nie syntagmatickú funkciu. No iba tak možno ich položiť na takú istú rovinu ako osobné prípony slovesa, ak za prípony tohto druhu budeme pokladať celú časť tvaru, ktorá nasleduje po slovesnom kmeni: *vola-la, volaj-úci, zavola-vší* ... Tak postupuje aj prof. Pauliny pri konkrétnom rozbore tvarov v paradigmatike.

Ak sa za časovanie pokladá tvorenie všetkých tvarov slovies, a nielen tvorenie určitých slovesných tvarov, tak potom možno hovoriť o časovacích príponách v širokom zmysle slova. Ale pod termínom časovacia prípona sa tak či tak bude rozumieť predovšetkým osobná prípona, pretože termínom časovanie sa v prvom rade pomenúva tvorenie určitých slovesných tvarov.

Ukazuje sa teda, že je potrebný nejaký zhrnujúci termín pre prípony neurčitých slovesných tvarov, ale že termín časovacia prípona nie je najvhodnejší. Aj prof. Pauliny používa termín časovacia prípona s istou nerozhodnosťou. Porov. vetu: „Slovesné tvary sa skladajú z koreňa, kmeňotvornej prípony a časovacej prípony." (Str. 98.) Tu sa termín časovacia prípona používa na tej istej úrovni ako pádová prípona: ako súhrnný termín pre všetky gramatické prípony slovesa vôbec.

Pravda, okrem uvedených slovesných gramatických prípon treba uvažovať aj o prípone rozkazovacieho spôsobu (napr.: *padn-i-te, tr-i-te* ...) a ďalej o samostatných gramatických morfémach (napr.: *by — hovoril by, sa — ide sa*) a takisto aj o gramatických predponách (napr.: *po- — pobežím, poletí* ...). Tieto morfémy prof. Pauliny na uvedených miestach nespomína.

Z uvedeného vysvitá, že ešte bude treba detailný rozbor gramatického tvaru,

kým sa dospeje k nejakému pevnejšiemu triedeniu morfém z jednotného hľadiska.

Veľmi správne sa ukazuje, že odvodené slová môžu stratiť povahu odvodeného slova. „Napr. pri slove *pi-v-o* si už dnes neuvedomujeme, že ide o slovo odvodené od slova *pi-ť*" (str. 46). Pravda, uvedené kritérium je dosť subjektívne. Preto môžu nastať pochybnosti pri posudzovaní jednotlivých slov. Tak napr. na str. 53 slovo *stolička* sa hodnotí ako odvodené príponou *-ička:* podľa našej mienky tu sa už vedomie odvodeného slova stratilo.

Osobitne treba vyzdvihnúť, že sa z problematiky slovnej zásoby dôkladne osvetľuje otázka základných slov (čiže tzv. základného slovného fondu). Uvádzajú sa štyri vlastnosti základných slov: 1. Sú to celonárodné slová (= poznajú ich všetci príslušníci národa). 2. Sú to ustálené slová (= majú ustálený význam). 3. Sú to slová majúce schopnosť stať sa viacvýznamovými. 4. Sú to slová, z ktorých možno odvodzovať nové pomenovania. — Je nesporné, že uvedené kritériá sú dôležité, ale nemenej dôležité je aj kritérium čerpané z vývinu jazyka: základné slová sú najčastejšie veľmi staré jednotky slovnej zásoby, sú to slová, ktoré odolávajú aj pri radikálnych zmenách slovnej zásoby a pod.

Ďalej treba pripomenúť, že prof. Pauliny nespomína úlohu slovných druhov v systéme slovnej zásoby a ani nikde nehovorí, že by slovná zásoba tvorila nejaký systém.

Vývin slovnej zásoby sa podáva ako dôsledok vývinu ľudskej spoločnosti. To je iste správne. Ukazuje sa tu obohacovanie slovnej zásoby slovenčiny o nové slová a o nové významy; na druhej strane aj strata jednotlivých pomenovaní sa dokladá zmenami v živote slovenskej spoločnosti. Tu treba iba to poznamenať, že slovenskými slovami vyjadrujeme aj skutočnosti, ktoré sú mimo života slovenskej spoločnosti. Preto napr. slovo *továrnik* ešte nemožno hodnotiť ako zastarané: slovo *továrnik* totiž nie je na tej istej úrovni ako slovo *četník.*

Ako drobnosť poznamenávame, že by bolo dobré preskupiť obsah §§ 73 a 74. Na jednej strane sú krajové a odborné slová, na druhej strane sú intelektuálne a citové slová a na tretej strane sú bežné a archaické názvy vecí. Výklad podľa uvedeného (alebo nejakého iného) systému by bol jasnejší, a vôbec — táto stránka slovnej zásoby mala by sa lepšie rozobrať. Je veľmi dôležitá pre aktívne ovládanie celej slovnej zásoby. Preto by sa mala v škole výdatne nacvičovať.

Tvaroslovie je najpodrobnejšie rozpracovaná kapitola Paulinyho gramatiky. Nie celkom odôvodnene sa táto kapitola volá „Slovné druhy a tvaroslovie". Bolo by azda užitočné vyjsť pri výklade z pojmu gramatická kategória a tým odstrániť rozpaky z toho, že celá morfológia je postavená na slovných druhoch, teda na triedach jednotiek negramatickej povahy.

Pri rozdelení gramatických tvarov na jednoduché a zložené zostala nejasnou definícia zloženého tvaru: „...tie sa vyjadrujú spojením jednoduchého tvaru s pomocným slovom (obyčajným slovesom): *písal som, budem písať, písal by som*". Tu by azda mohla byť poznámka aj o tom, ako treba chápať predložkové pády a okrem toho aj spojenia pomocných slovies s neurčitkom plnovýznamových slovies. To je totiž dôležité aj pre celkový rozbor vety.

Teória slovných druhov vychádza zo správneho hľadiska, že slovné druhy sú triedy slov vyčlenené i podľa významu i podľa gramatických vlastností. Škoda, že sa pri členení slovných druhov na väčšie skupiny uplatnilo iba hľadisko ohybnosti. Zdá sa, že gramatická forma je širší pojem než ohybnosť. A okrem toho

má istý význam aj vyčlenenie gramatických slovných druhov. Tie totiž majú jednak osobitný význam, jednak isté schopnosti spájať sa s inými slovami. Rozdelenie desiatich slovných druhov na dve skupiny po päť (päť ohybných a päť neohybných slovných druhov) má azda istý zmysel pre školskú prax, ale nie je podložené ani lexikálnym ani gramatickým významom.

Ako osobitnú vec zdôrazňujeme, že prof. Pauliny uznáva častice ako samostatný slovný druh. Pravda, ich vymedzenie je diskutabilné. S tým súvisí aj zaradenie častíc do systému slovných druhov. Prof. Pauliny chápe častice ako neohybné slová, ktorými sa uvádzajú vety (= samostatné častice). To je charakteristika častíc iba v pomere k spojkám. V diskusii o časticiach sa ukázalo, že tzv. nesamostatné častice nie sú častice, ale morfémy. Je zaujímavé, že sa medzi nesamostatné častice zaraďujú aj slová *ho, by (ideš ho!, niesol by som).* Tým sa pojem častíc ako slovného druhu trošku zatemňuje. V diskusii o časticiach sa uplatňoval aj náhľad, že častice nie sú gramatické slová takého druhu ako spojky a predložky, ale že sú to slová vlastnej pomenovacej roviny. Možno, že sa tento náhľad ukáže ako správny. No ani v tom prípade však nebude možné z nijakého hľadiska zaraďovať medzi častice doterajšie nesamostatné častice, vari okrem zdôrazňovacích jednotiek *že (-že)* a *ho.*

Tvorenie slov odvodzovaním zaraďuje prof. Pauliny do morfológie; rozmiestňuje ho do jednotlivých slovných druhov. To je, myslím, správne. Správne je aj to, že pri odvodených podstatných menách sa vychádza od celkového významu odvodených slov a až potom sa prihliada k jednotlivým príponám. Tu však je vo výklade niekoľko diskutabilných jednotlivostí. Napr. v slovách *lesník, družstevník* a pod. bolo by azda lepšie nehovoriť o prípone *-ník (les-ník . . .),* ale o prípone *-ík: lesn-ík, družstevn-ík . . .* Základom je prídavné meno. Podobne asi nie je najvhodnejšie hovoriť pri názvoch strojov o prípone *-ačka (búchačka, česačka, striekačka).* Skôr by sa tu malo hovoriť o prípone *-čka,* ktorá je nielen v uvedených slovách, ale napr. aj v slovách *chladička, žehlička* a pod. Dnes sa azda už nepociťuje prípona *-ček* v slovách *vrabček, klinček;* tieto deminutíva sa pripínajú k základným slovám *vrabec, klinec,* takže je tu také tvorenie ako v dvojici *koniec — konček.* Podobné námietky bolo by možné vysloviť aj proti výkladu druhého odseku § 89, kde sa hovorí o tvorení podstatných mien predponami. Napr. slovo *bezvládie* by sa dalo chápať aj ako také, ktorého základom je predložkový pád *bez vlády.*

Azda trochu ináč by sa mala štylizovať vstupná veta § 92: „Podstatné a prídavné mená, zámená a číslovky vyjadrujú rôznymi pádmi rôzne tvary, t. j. skloňujú sa." Je to trochu náročné vyjadrenie toho, že mená sa skloňujú.

Funkcie pádov sa uvádzajú dosť podrobne. Niečo z toho by mohlo prejsť aj do syntaxe, a to do výkladu o jednotlivých vetných členoch. Napr. výklad o tom, kedy sa používa predmet v genitíve. Iné veci tu zas chýbajú. Napr. neuvádza sa, že 7. pádom sa vyjadruje aj menný prísudok (menná časť zloženého prísudku): *jeho otec bol učiteľom.* Okrem toho sú tu aj diskutabilné veci. Napr. nie je isté, či sa 7. pád vo vete *Uzavretie mierovej zmluvy s Nemeckom ukazuje sa možným* musí pokladať za doplnok. Možno tu hovoriť aj o mennej časti zloženého prísudku (sloveso *ukazovať sa* je potom pomocné).

Skloňovanie podstatných mien je tradične dobre a podrobne spracované. No i tak treba uviesť niekoľko drobných poznámok. Tak napr. v paradigmách maskulín mali sa uviesť tvary *čaju* (gen. sg.) a *otcovia* (nom. pl.). Trochu opatrnejšie sa mala formulovať veta: „Vlastné a vôbec cudzie mená zakončené na *-i, -y, -e, -é, -ä*

sa skloňujú takto:..." Upraviť by sa mohla aj štylizácia: „Príponu *-ovia* majú slová zakončené na *-o, -h* alebo *-g* ... a niektoré iné mená ..." Tu by sa mohlo čosi uviesť o rodných a rodinných menách (sémantické, a nie fonologické určenie prípony *-ovia).* Ináč ak sa variant prípony určuje fonologicky, azda treba predsa len uviesť príklad na každú možnosť. Je to dôležité pre školskú prax. Tak pri 6. páde na *-u* mal sa uviesť nejaký príklad na *-g,* napr. *na mozgu, v mozgu.* Trošku presnejšie sa mohlo formulovať pravidlo týkajúce sa tvaru *Lipany — Lipian* (lebo tu nejde len o jednoduché predĺženie samohlásky). To isté platí aj pre tvar 1. a 4. pádu množ. čísla *tigre,* lebo tu nejde o zakončenie kmeňa na mäkkú spoluhlásku. Pri slovách *kôň, peniaz, čas* ... mohli by sa uviesť dvojtvary v gen. pl. Je to zaujímavý prípad, ako sa diferencujú dvojtvary podľa významu. A ináč, sú to známe veci.

V rámci skloňovania feminín mohlo by sa azda trochu viac pozornosti venovať skloňovaniu mien podľa vzoru *gazdiná.* Je tu totiž istý rozdiel medzi slovami typu *gazdiná* a typu *gazdinka.* Typ *gazdinká* je už, myslím, zastaraný. To isté platí aj o cudzích menách zakončených na *-ea, -oa, -ua.* Nepatrí sem *boa* (to je str. neskl.). A mená zakončené na *-oa, -ua* majú v 3. a 6. páde príponu *-e* (a nie príponu *-i,* ako sa to zvyčajne uvádza v príručkách); *v Goe, v Mantue, o kongrue* ... pokladáme za správne tvary, ako o tom hovoríme na inom mieste.

V skloňovaní substantív neutier nachádzame pekný výklad dosť komplikovaných otázok. Žiadalo by sa uviesť tu aj nejaké príklady typu *Štúrovo,* vynechať vetu „Tvary *prasatá, prasiat* sú zriedkavejšie", pouvažovať o tvare *dverce* ... Ale to sú drobnôstky.

Osobitná pozornosť sa venuje tvaru gen. pl. To je iste správne. Len by sa mohlo pripomenúť, že sa o tvaroch typu *výhier, sídiel* nemožno jednoznačne vyjadrovať takto: „Podľa Pravidiel slovenského pravopisu sú v týchto prípadoch možné aj tvary s *-ie-* ..." Úzus hovorí totiž čosi iného.

Z nesklonných cudzích substantív mohlo vystať meno *kenguru:* v novšej odbornej terminológii je už sklonné meno *kengura.* Tak je to už aj v školských učebniciach: *kengura veľká.*

Význam a tvorenie prídavných mien sa preberá skutočne podrobne. Treba súhlasiť s tým, že sa adjektíva podľa významu rozdeľujú na akostné a privlastňovacie, i keď tieto dve skupiny adjektív nie sú na jednej rovine. Pri privlastňovacích prídavných menách mali by sa aj v základných príručkách rozlišovať druhové a individuálne *(psí — psov, trpaslíči — trpaslíkov, včelí — včelín, babí — babín ...).* Pravda, druhové privlastňovacie adjektíva majú v svojom význame aj silný prvok kvality spoločný s akostnými adjektívami, takže k privlastňovacím adjektívam ich viaže často iba forma. Preto však ich synonymá typu *kravský, bravčový* ešte nemožno zaraďovať medzi privlastňovacie (ako sa to uvádza v tejto gramatike na str. 68).

Z jednotlivých derivačných typov nemal vystať produktívny a veľmi výrazný typ *dlhonohý, beznohý.*

K stupňovaniu adjektív treba uviesť poznámku, že v skutočnosti sú schopné stupňovania všetky akostné adjektíva (a nie iba niektoré akostné prídavné mená ..., str. 70). Výklad § 113 bolo by dobré doplniť poznámkou, že je rozdiel medzi významom komparatívu pri prirovnaní a bez neho (primárna a sekundárna funkcia tvaru). A potom žiada sa uviesť, že pri základnom stupni sa prirovnanie uvádza spojkami *ako, ani, sťa.*

V kapitolke o používaní adjektív bude treba rozlíšiť syntaktickú substantivizá-

ciu adjektíva *(Sýty hladnému neverí)* a to, čo sa zvyčajne volá substantivizácia adjektíva. V tomto druhom prípade ide už o plnohodnotné substantívum. Ukazuje sa to okrem iného aj v tom, že sú to jednorodové mená a že sa môžu bližšie určiť adjektívom: *unavený pocestný, výdatná desiata, najnižšie vstupné* ... Tak by sa mal upraviť výklad na str. 71.

V skloňovaní prídavných mien uvádza prof. Pauliny len tri vzory: pre akostné tvrdý vzor *pekný* a mäkký vzor *cudzí*, ale pre privlastňovacie len jeden vzor *otcov*. S tým potom súvisia všelijaké ťažkosti, ak chceme podať presné pravidlá pre skloňovanie tzv. mäkkých adjektív. Už sme na to poukázali. Ukazuje sa teda, že treba aj v rámci privlastňovacích adjektív rozlišovať dva vzory, a to vzor pre druhové adjektíva — *páví* — a vzor pre individuálne adjektíva — *otcov*. Toto ustanovenie osobitného vzoru *páví* je dôležité: kým v rámci akostných adjektív platí pravidlo o tvrdom a mäkkom skloňovaní, v rámci privlastňovacích adjektív toto pravidlo neplatí.

V rámci čísloviek bolo by azda ešte raz uvážiť, či by sa nedala zjednodušiť komplikovaná klasifikácia tohto slovného druhu. Rozčleňovacie, násobné a podielové číslovky, teda číslovky typu *pätoro, päťkrát, po päť*, mohli by sa uvádzať v rámci základných čísloviek (nanajvýš ako osobitné významové podtypy základných čísloviek). Pravda, vznikol by tým problém, čo s číslovkami typu *dvojitý, dvojnásobný*. Ale predsa by sa neprehľadná klasifikácia zjednodušila. Okrem toho treba osobitne poukázať na neistotu vo vymedzovaní rozčleňovacích čísloviek. Prof. Pauliny píše: „Rozčleňovacie číslovky majú ten istý význam ako základné číslovky, ibaže sa pri nich jasne uvedomuje každý jednotlivý predmet z počtu: *Chudáka Maca mučilo každý deň pätoro detí.*" To je diskutabilné. Takisto je veľmi zaujímavé konštatovanie: „V spojení s pomnožnými podstatnými menami sa číslovky *dvoje, troje* skloňujú. Inokedy ostávajú nesklonné. Napr.: *troje nožníc, trojim nožniciam, o trojich nožniciach* — ale: *troje detí, troje deťom, o troje deťoch.*" Toto konštatovanie je o to závažnejšie, že sa doklady tohto typu získavajú veľmi ťažko. Podobne sa hovorí aj v nových Pravidlách slovenského pravopisu.

Slovesám sa venuje v recenzovanej knižke najviac miesta, až vyše tridsať strán. Už to ukazuje, ako podrobne je spracovaná problematika slovies aj v tejto stručnej príručke.

K jednotlivým formuláciám prof. Paulinyho máme tieto pripomienky:

V úvodnej kapitolke by sa mal spomenúť rozdiel medzi osobnými a neosobnými slovesami (rozdiel medzi slovesami typu *robiť* a typu *pršať*). V tej istej kapitolke mohol by sa upraviť výrok: „Stavové slovesá sú vždy bezpredmetové." Vzniká totiž potom otázka, za aký vetný člen treba pokladať akuzatív alebo datív v prípadoch typu *smädí ma* a typu *odľahlo mi*. Zdá sa, že je to z hľadiska gramatickej výstavby vety predmet, i keď je to vetný člen, ktorý závisí od stavového slovesa.

Je správne, že sa venuje osobitná kapitola otázke pomocných slovies — § 153. Lenže pri pomocných slovesách žiada sa uviesť, že sa nimi nevyslovuje dej. Okrem iného treba ľutovať, že z tohto odseku vypadol zoznam základných spôsobových (modálnych) slovies. Bolo by to dôležité pre skladbu v súvislosti s predmetom v infinitíve.

Kapitolka o zvratných slovesách bude musieť dostať inú tvár. Bude treba rozlíšiť zvratné sloveso a zvratný tvar. Nemožno totiž napr. uvádzať osobitnú skupinu neosobných zvratných slovies s reprezentantmi *ide sa, dymí sa, hovorí sa* (ako to vidíme v § 157).

Pri rozdelení slovesných tvarov na jednoduché a zložené bolo by treba spomenúť ako zložené tvary nielen tvary s pomocným slovesom *byť*, ale aj tvary typu *išiel by* a typu *ide sa*.

Triedenie slovies na triedy a vzory sa podáva podrobne a obšírne. Je tu aj pozoruhodné riešenie celej otázky, a tak mu treba venovať na tomto mieste viac pozornosti.

Podľa podoby prítomníkovej kmeňotvornej prípony rozdeľuje prof. Pauliny všetky slovesá na sedem tried. V rámci týchto siedmich tried rozlišujú sa vzory podľa zakončenia neurčitkového kmeňa, to znamená jednak podľa podoby neurčitkovej kmeňotvornej prípony (ak sa dá vydeliť z neurčitku alebo zo základného tvaru minulého času), jednak podľa zakončenia koreňa (ak niet neurčitkovej kmeňotvornej prípony). Tak sa dochádza k 15 vzorom. Sú to tradičné vzory, ktoré sa používali už v triedení slovies podľa neurčitkovej kmeňotvornej prípony. Pri analýze neurčitkového kmeňa možno v koncepcii prof. Paulinyho vyčítať malú dôslednosť v morfematickej analýze slovies typu *trieť* a typu *minúť*. Tu by sa mohli vziať do úvahy odvodené slovesá typu *stierať* a typu *míňať*. Tým by sa získala dostatočná charakteristika týchto slovies. Okrem iného možno pochybovať o oprávnenosti samostatných dvoch vzorov *biť* a *siať*. Obidva vzory sú jednak málo početné, jednak sú neproduktívne. A okrem toho líšia sa iba tým, že slovesá typu *biť* nevykazujú alternáciu samohlásky *(i, u, a: biť — bijem, myť — myjem, čuť — čujem, sať — sajem)*, kým slovesá typu *siať* vykazujú alternáciu samohlásky *(ia — e, ia — a, ie — e: siať — sejem, priať — prajem, plieť — plejem)*. To je rozdiel, ktorý by sa nemusel brať do ohľadu pri klasifikácii slovies na vzory. Veľa znakov sa totiž nehodnotí ako klasifikačné meradlo, napr. alternácie iného druhu a pod. Bolo by aj pre školskú prax účelné spojiť tradičné vzory *biť* a *siať* do jedného vzoru *biť:* v tomto by boli potom menšie skupinky slovies, ktorých neurčitkový kmeň sa končí na *i (y), u, a, ia, ie*.

Je správne, že prof. Pauliny preberá tvary a významy tvarov vždy spolu. Škoda len, že niet v tomto výklade kapitolky o gramatickej osobe a gramatickom čísle. Tu by sa mohli zhrnúť základné poznatky o využívaní slovesných tvarov v základnej i prenesenej funkcii. Stručné poučenia v §§ 221 a 224 totiž nestačia.

Uvedený postup — zakladajúci sa na dvojtvárnosti gramatických jednotiek — niekedy zvádza zamiešať do morfologického výkladu aj veci čisto syntaktické. Tak napr. na konci § 168 nachádzame ináč správny výklad o tom, aké tvarové prostriedky máme na vyjadrenie dôrazného až drsného rozkazu alebo zákazu. To však patrí do syntaxe, a je to tam — § 212: no trochu obšírnejší výklad by tu nebol na škodu.

Azda možno pripomenúť ešte aj to, že sa základný postup pri tomto výklade vždy nedodržiava. Chýba totiž niekedy význam tvaru, ktorý sa preberá. Tak napr. pri neurčitku sa neuvádza jeho základný gramatický význam, ale iba jeho funkcie v rámci jednotlivých vetných členov. Ani v § 172 niet údaju o tom, ako sa používajú tvary typu *volal*. Podobný nedostatok nachádzame aj pri výklade činného príčastia minulého, slovesného podstatného mena a trpného rodu.

Časovanie slovies podľa tried a vzorov je systematickým zoskupením všetkých slovesných tvarov. Trošku prekvapuje, že prof. Pauliny tu už neuvádza slovesné podstatné meno, hoci ho preberá v rámci slovies v § 175! Okrem toho treba uviesť ešte niekoľko jednotlivostí.

Miesto morfematicky sporného vzorového slovesa *volať* zavádza sa morfematicky jasne členený vzor *chytať (chytať — chytiť)*. To je metodicky správne.

Slovies takéhoto zloženia je v tomto vzore totiž väčšina, i keď neslobodno zabudnúť na produktívny typ *sadkať*.

V rámci vzoru *rozumieť* mali by sa uviesť aj príklady na derivačný typ *belieť sa*. Pri vzore *biť* malo by byť azda zvratné sloveso *kľuť sa*.

Medzi príkladmi vo vzore *padnúť* nemali by chýbať zvratné slovesá derivačného typu *žltnúť sa*. I keď týchto slovies je málo, treba ich uviesť, lebo zvratnosť nie je gramatická kategória.

V zozname slovies vzoru *česať* malo by byť sloveso *kúpať:* tu sa totiž často používajú aj tvary podľa vzoru *volať — kúpajú, kúpajú sa*. Nájdeme takýto tvar aj v recenzovanej gramatike (str. 37: *„Bude pekný čas, bociany sa kúpajú," poznamenal Juro* — bez autora). Norma spisovného jazyka však tento tvar nepripúšťa ako základný.

V rámci vzoru *brať* sa uvádza správna poznámka, že v tvare *melú* je tvrdé *l*. Mohlo by sa ešte uviesť, že v imperatíve treba dávať pozor zas na mäkké *ľ: meľ, meľte*... Podobne *posteľ, posteľte*.

Aj v rámci vzoru *robiť* žiada sa uviesť niekoľko zvratných slovies, napr. *zoriť sa, večeriť sa, patriť sa*... Tú istú požiadavku treba položiť aj v súvislosti so vzormi *držať* a *vidieť*. Sú to celkom produktívne slovotvorné typy, ako napr. *rozsedieť sa, vykričať sa*.

K nepravidelným slovesám *(byť, jesť, vedieť, chcieť, ísť)* iba toľko, že by bolo dobré zaujať prísnejšie stanovisko k tvarom slovesa *byť*. V 3. os. jedn. čísla sú spisovné tieto tvary: *je, nie je, jest, jesto, niet, nieto*. Ale tvary *jesú, nejest, neni* za spisovné pokladať nemožno. Takisto nie je spisovné použitie tvaru *jesto* s plurálom mena: *V tejto hore jesto hríby*. Ba ani nominatív pri zápornom *niet* (nár. *nejest*) nezdá sa spisovným: *V tejto ulici nejest holič*.

Z bohatej problematiky prísloviek uvedieme len toľko, že prof. Pauliny osobitne uvádza aj tzv. vetné príslovky typu *dusno*. K nim pripája aj modálne vetné príslovky typu *treba*. Slová typu *mnoho, málo* sa spomínajú aj ako príslovky v § 199, aj ako číslovky v § 145. To azda nie je potrebné. No je správne, že sa slová typu *kde, tu, prečo* zaraďujú jednoznačne medzi príslovky. Za diskutabilné pokladáme zaradenie slov typu *áno — nie* medzi príslovky. Bolo by hádam lepšie hovoriť, že *zo dňa na deň, krok za krokom* nie sú príslovky, ale príslovkové výrazy.

Z problematiky predložiek spomenieme dve veci. Jednak neuvádzanie predložkových výrazov typu *spolu s, vzhľadom na*. Jednak trochu nejasnosti vo výklade, kedy nastáva vokalizácia predložiek *s, z, k, v*. Tu by bolo treba uviesť ešte aspoň tretiu okolnosť na vysvetlenie prípadov *zo vzduchu, ku skale, vo dvore*.

K výkladu spojok možno pripomenúť, že medzi priraďovacími spojkami treba rozlišovať aj stupňovacie spojky a vari aj vysvetľovacie spojky. Ide napr. o zaradenie spojok *ba, tobôž, nieto, totiž*... Ak sa pripomína, že spojku *ale* treba dávať na čelo vety (a nie na druhé miesto, ako je to niekedy v odbornom štýle), mohlo sa podobné pravidlo formulovať aj pre kladenie spojovacieho výrazu *ktorý*. Tu by však bolo treba ešte skúmať rozličné variácie slovosledu.

Citoslovcia sa správne členia na tri skupiny. Trochu úzke je konštatovanie, že len z onomatopojí sa tvoria slovesá typu *kikiríkať*. Aj z iných sa tvoria slovesá, napr. *jajkať, ochkať*. Ba aj od citosloviec typu *hybaj* sú možné slovesá.

Skladba obsahuje všetko podstatné o gramatickej stavbe slovenskej vety. Dáva sa pritom dôraz na formálnu stránku vetnej stavby. Škoda, že práve táto dôležitá stránka analýzy vety sa dokladá nevhodným grafom na str. 133. Uvedeným

grafom sa totiž skôr naznačuje delenie vety na podmetovú a prísudkovú časť, a nie spájanie slov do vetných dvojíc.

Je správne, že sa aspoň v skratke preberá aj problematika skladu (syntagmy). No je diskutabilné, či spojenie predmetu (gramatického objektu) s nadradeným slovesom je určovací sklad takého druhu, že by sloveso bolo bližšie určené podstatným menom. Tu je vari predsa len iný vzťah ako v základnom type určovacieho skladu *(vysoký les, strecha domu)*. O určovacom sklade možno hovoriť pri spojení slovesa s menom iba v type *rýchle bežať (ísť krokom)* alebo aj v type *bežať ulicou, sedieť na stoličke.*

Jednotlivým vetným členom aj výkladu pojmu vetný člen venuje sa dosť pozornosti. Tu by sa však mohlo ešte poznamenať, že vetným členom môže byť iba plnovýznamové slovo. To však súvisí s klasifikáciou slovných druhov, ako sme na to poukázali na príslušnom mieste. Pravda, doteraz niet ani u nás jednotnej teórie vetných členov. No vie sa už aj u nás, že ani podmet ani prísudok nie sú významovým základom vety, i keď gramatickým základom vety (pravda, iba dvojčlennej) dozaista sú. V tom zmysle by sa mohol upraviť text § 217.

Je správne, že sa rozlišuje dvojčlenná a jednočlenná veta. No nie je jasné, prečo sa nenarába s pojmom vetný základ. Nemožno totiž vystačiť s pojmom jednočlenná veta pri celom vetnom rozbore. Aj jednočlenná veta má gramatickú stavbu: základom tejto stavby je práve základný vetný člen — vetný základ. Je to síce veľmi konkrétny názov, ale doteraz niet lepšieho, i keď ide o pomenovanie jasne vyčleneného a potrebného gramatického pojmu.

Podobným spôsobom by bolo možno pokračovať v preberaní jednotlivých paragrafov skladby *Krátkej gramatiky slovenskej*. Ale aj tak by sa došlo k celkovému dojmu, že aj v tejto časti je všetko podstatné z dnešných bežných poznatkov o gramatickej stavbe spisovnej slovenčiny. Drobnejšie poznámky k jednotlivostiam, k formulácii niektorých parciálnych problémov, k hodnote jednotlivých príkladov, k technickej úprave dokladov atď. nemôžu nijako skresliť celkový priaznivý obraz o hodnote tejto kapitoly.

Krátkej gramatike slovenskej bolo treba venovať na stránkach Slovenskej reči viac pozornosti než iným učebným textom. Je to najmä preto, lebo táto gramatika bude mať zmysel len vtedy, keď sa jej text stane základom pre vypracovanie nových učebníc. Z tohto hľadiska sa žiada ešte poznamenať, že bude treba uvážiť aj veľa nespomínaných formulácií tejto gramatiky. To je však viac-menej už vec autorských kolektívov nových učebníc.

Zvýšenú pozornosť ku *Krátkej gramatike slovenskej* odôvodňujeme aj tým, že sa táto pekná knižka dozaista dožije ďalších vydaní. A tu bude vhodná príležitosť, aby autor aj redakcia a recenzenti uvážili formuláciu tých miest, ktoré sa ukázali ako sporné, nepresné, alebo aj chybné. Pravda, už v prvom vydaní mohlo byť menej takýchto miest, keby sa úprave textu bolo venovalo viac pozornosti a keby redakcia bola využila všetky dané možnosti na zlepšenie textu. To je chyba, ktorá sa v ďalšom vydaní dá ľahko odstrániť.

Nielen odborníci, ale aj široká verejnosť je prof. Paulinymu zaviazaná vďakou za peknú a užitočnú príručku spisovnej slovenčiny. K želaniu ďalších vydaní pripájame však prosbu, aby sa tomuto základnému textu venovalo v budúcnosti viac pozornosti z odbornej stránky, ďalej viac trpezlivosti v hľadaní najlepšej formulácie a nakoniec viac porozumenia nielen pre správnosť, ale aj pre krásu slovenského slova.

J. Ružička

STUDIA SLAVICA Academiae Scientiarum Hungaricae, Tomus V, Fasciculi 1—2, 3—4, Budapest 1959. Brož. 119 Ft.

Piaty ročník (1959) maďarskej slavistickej revue prináša viac mimoriadne cenných štúdií, týkajúcich sa slovenistiky. — V prvom zväzku E. Ürhegyiová polemizuje v štúdii *Zur Frage der slowakischen historischen Volkslieder* s niektorými vývodmi, ktoré sú v knihe R. Brtáňa a A. Melicherčíka *Historické piesne.* Podľa Úrhegyiovej poniektoré tvrdenia v publikácii zastávajú dávno prekonané stanovisko. Vyčíta autorom, že nespolupracovali s maďarskými vedcami, za pomoci ktorých by sa im bolo podarilo doriešiť miestami otvorenú problematiku. — Mimoriadne cenný prínos pre slovenistiku predstavuje štúdia F. Gregora *Die Pflanzennamen des Wörterbuches von Lechnitz.* Autor v nej rozoberá a komentuje botanické heslá z Hadbavného slovníka. — B. Sulán rozoberá etymológiu maďarského slova *batka,* ktoré pochádza zo slovanského *babka,* a dokazuje aj etymologickú súvislosť maďarského slova *róna* so stsl. *ravina.* — Š. Kniezsa píše o chronológii typov slovenských miestopisných názvov a Š. Sipos referuje o troch slovenských ľudových piesňach, ktoré objavil medzi básňami mladého Andreja Dugonicsa. Je to veľmi zaujímavý objav, len škoda, že jazyková stránka tohto slovenského príspevku je veľmi slabá.

V druhom zväzku revue je veľmi cenná podrobná štúdia E. Fügediho *Kirchliche Topographie und Siedlungsverhältnisse im Mittelalter in der Slowakei.* Autor na základe štúdia archívneho a iného historického materiálu dokazuje, že nová organizácia cirkevného zriadenia na Slovensku, ktorá sa uskutočnila na nariadenie uhorského kráľa Ladislava Svätého, nadväzovala na pôvodnú cirkevnú organizáciu z čias Veľkomoravskej ríše. — Zaujímavá je aj štúdia J. P. Balázsa o slovenskej ľudovej balade, ktorá sa našla v literárnej pozostalosti maďarského básnika Kazinczyho. B. Szőke píše o kratučkom slovenskom veršíku z XVIII. stor., ktorý sa našiel v novozámockom mestskom archíve a za druhej svetovej vojny zhorel s celým archívnym materiálom. — Podrobné a pre slovenistiku významné sú aj dve recenzie P. Királya. V jednej recenzuje Jazykovedný časopis SAV z r. 1958. Mýli sa v tom, že podáva charakteristiku slovenských jazykovedných periodík a tvrdí, že Slovenská reč sa zaoberá výlučne otázkami jazykovej správnosti. Skutočnosť je taká, že náplň Slovenskej reči v posledných rokoch značne presahovala problematiku jazykovej správnosti. V druhej recenzii P. Király rozoberá Siposovu knihu *Geschichte der slowakischen Mundarten der Huta- und Hámor-Gemeinden des Bükk-Gebirges,* ktorá je cenným príspevkom k slovenskej dialektológii.

Všetky spomenuté práce sú veľmi podnetné a iste nájdu ohlas medzi slovenskými jazykovedcami aj literárnymi vedcami.

M. Hayeková

Sokel. — V slovenčine slovo *sokel* patrí medzi tie prevzaté slová cudzieho pôvodu, ktoré prešli k nám s pomenovanou vecou pri ústnom styku. Takýchto cudzích slov najmä v remeslách bývalo veľké množstvo, preto vznikla tendencia nahrádzať ich slovami utvorenými z domácich základov. I proti výrazu *sokel* vyskytla sa námietka, že je cudzieho pôvodu. Odporúčala sa namiesto neho náhrada *podstavec* (SR VI, 348), pravda, bez dôkladného rozboru. Keď si všimneme toto slovo z každej stránky, ukáže sa nám trochu v inom svetle.

Slovo *sokel* sme prevzali pravdepodobne nemeckým prostredníctvom z francúzštiny (porov. fr. *socle*, nem. *Sockel*), ale vyskytuje sa i variant *cokel* (porov. i ruské *cokeľ*), ktorý poukazuje na taliansky pôvod (tal. *zoccolo*). Pravda, pre oba románske jazyky je základ v latinskom *soccus*, v zdrobnenom *socculus* (= topánka). V nových európskych jazykoch sa vyvinul pre *sokel* význam „podstavec, podklad" napr. sochy, stĺpu ap. U nás v tomto význame sa naozaj *sokel* zriedka vyskytuje. Ale celkom bežne sa *sokel* používa vo význame „spodná, vyčnievajúca časť steny". V takomto význame nachodíme ho v odbornej a krásnej literatúre, napr. u Plávku (Tri vody 1954): *Drevo vysušené, dávno zhotovanô, na s o k e l i skáľa prichystané dávno . . .*; v zdrobnenej podobe u Tatarku (Panna zázračnica): *(Domovník) sa ešte oprel o s o k l í k schodišťa;* v odbornej staviteľskej literatúre (Hlavaj, O murárskom remesle): *Používa sa (žula) do základov a s o k l o v;* v prácach z dejín umenia: *navrchu s o k l a zachovaná románska rímsa* (Zavarský, Slovenské kostoly románske 1943); *Tento s o k e l je pravouhle zalamovaný* (Jar. Dubnický, Ranobarokový univerzitný kostol v Trnave).

K podstatnému menu *sokel* utvorilo sa i prídavné meno *soklový*, napr.: *Múry podľa podlažia triedime: základové, pivničné, suterénové a s o k l o v é* (Hlavaj, O murárskom remesle).

V súčasnosti o sokloch sa hovorí pri stavbách JRD, ale i v technike spomína sa *porcelánový sokel, soklový sporák* atď. V týchto spojeniach v technickej terminológii sa ustaľujú názvy *päta, pätka, pätica.*

Slovo *sokel* sa skloňuje podľa vzoru „stroj" podobne ako iné cudzie slová s pohyblivým *-e-* pred *-l*, teda *sokel, sokla, o sokli,* (tie) *sokle* atď.

Možno teda zhrnúť: Slovo *sokel* vo význame „spodná, vyčnievajúca časť steny na budove" používa sa v bežnom i odbornom vyjadrovaní bez obmedzenia. V iných významoch a spojeniach namiesto *sokel* používa sa *podstavec* (sochy, stĺpa); *pätka; pätica* (žiarovky, elektrónky).

E. Jóna

O priezviskách zakončených na -ch v slovenčine. — Na strednom Slovensku sa pomerne často vyskytujú kolektívne posesíva rozličného typu podľa miestnych nárečí, napr. *Mihálech, Michálech; Lubových, Mišových; Balážoviech; Matejovie, Jakubovie; Hlavajé, Švehlé* ap. Niektoré z týchto privlastňovacích tvarov stávajú sa priezviskami.

O kolektívnych posesívach vieme, že majú zmeravené tvary, ktoré platia pre

všetky pády a čísla, sú teda nesklonné. Spomenutej požiadavke vyhovujú priezviská na *-ie (Jakubovie, Matejovie),* ktoré ostávajú neohybné, bez prípony. Túto skutočnosť zachytávajú aj *Pravidlá slovenského pravopisu* z r. 1957 (str. 67) a obdobná situácia je i v ľudovej reči.

Priezviská typu *Mihálech, Michálech, Ľubových, Mišových, Balážoviech* sa v ľudovej reči skloňujú: *Mihálecha, Mihálechovi, Mihálechom.* Vzniká úsilie priblížiť tieto mená k ostatným skloňovateľným priezviskám zakončeným na *-ch (Bolebruch, Strakovich).* Podobná situácia je v ženskom rode. Tvorí sa od mužského rodu príponou *-ová: Mihálechová, Mišovýchová, Balážoviechová, Balážoviechovej, Balážoviechovú, Balážoviechovou* atď.

Otázka je, či tieto kolektívne posesíva možno ohýbať a či možno od nich tvoriť ženské priezviská príponou *-ová* i v spisovnom jazyku. Aj keď nejde o rozšírenejší jav, treba upozorniť, že pri priezviskách na *-ch* v nárečiach i v hovorovom štýle spisovného jazyka zastiera sa súvislosť s posesívami, takže sa skloňujú ako iné priezviská na *-ch* a rovnako sa od nich tvoria ženské priezviská.

E. Tvrdoň

Rod podstatného mena klenoty. — Chceme hovoriť o rode podstatného mena *klenoty.* Pokiaľ ide o kodifikáciu, je so slovom *klenoty* všetko v poriadku. Pravidlá ho uvádzajú v sg. v mužskom rode: *klenot, -u.* Zodpovedá to všeobecnému úzu, v ktorom je povedomie mužského rodu, totiž povedomie príslušnosti tohto slova k skloňovaciemu typu *dub,* pevne zakotvené. Prečo ho teda spomíname? V praxi sa ojedinele vyskytujú prípady so ženskými tvarmi v pluráli. Stretli sme sa s tým napríklad v nápise *Výstava hodín a klenot* (v Košiciach, a to s dvojnásobne chybným tvarom gen. pl. „klenot"). Nesprávny rod sa prejavuje v nenáležitom gramatickom tvare a jeho použitie vyplýva zrejme z neznalosti singulárového tvaru.

Možno pri tejto príležitosti upozorniť na mechaniku jazykového povedomia pri rodovom chápaní a zaraďovaní podstatných mien. Ukáže sa pritom, že v chybách podobného druhu nemáme pred sebou jednoducho len elementárnu neznalosť, ale že tu ide o „zložitejšiu" neznalosť, pri ktorej sa uplatňujú aj isté poznatky o fungovaní rodových ukazovateľov.

Ukazovateľom rodu je spravidla nom. sg. Tento pád je totiž reprezentantom paradigmy, a to nielen v slovníku, ale aj v jazykovom povedomí hovoriacich. Pravda, to platí len pri tzv. silných rodových príponách, ktoré máme v nom. sg. pri vzoroch *chlap, dub, stroj, žena, ulica, mesto, srdce* a *vysvedčenie.* V ostatných prípadoch, hlavne pri vzoroch *hrdina* (s parciálnym typom na *-o: Botto* ap.), *dlaň, kosť, dievča* a v parciálnom type *dedo* vo vzore *chlap* je nom. sg. rodovo slabý. Na základe čoho si uvedomujeme rod v týchto posledných prípadoch a ako vôbec došlo k tomu, že v predchádzajúcich prípadoch je nominatív dostatočným ukazovateľom rodu?

Gramatický rod vystupuje v našom jazykovom chápaní ako povedomie formálnej jednoty v skloňovaní istých skupín podstatných mien. Tak napríklad ako mužský rod ponímame skupinu podstatných mien, ktoré v množnom čísle majú v príponách gen., dat. a lok. rodovo príznačnú samohlásku *o: -ov, -om, -och* (s výnimočnými typmi *Kapušian* a prípadmi *čias, hostí, ľudí, koní, peňazí, dní).* Teda formálna zhoda tu nie je vo všetkých pádoch. V ženskom rode je takým charakteristickým znakom dokonca len prípona inštr. sg. *-ou.* V strednom rode

ani nemáme jednotný charakteristický znak (nom. pl. *-á/-a, -ia* nie je celkom jednotný a rytmicky podmienená prípona *-a* je homonymná s funkčne mnohovýznamovou príponou *-a* v ostatných pádoch a rodoch). Neutrum je v pl. (okrem nominatívu a akuzatívu) formálne zhodné s feminínom a v sg. (hlavne v inštrumentáli, čiastočne v genitíve) s maskulínom. Mužský rod je teda formálne silnejšie vyznačený v pl., ženský rod v sg. Stredný rod nie je jednotne charakterizovaný ako celok a vydeľuje sa iba nesúhlasom s maskulínom v pluráli a s feminínom v singulári.

Každé podstatné meno sa spravidla používa vo všetkých pádoch obidvoch čísel, takže jeho prípony sa v našom povedomí asociujú v celok, v paradigmu, ktorá je rodovo charakterizovaná predovšetkým v tých príponách, ktoré sú pre daný rod príznačné, ale potom i ako celok. Toto celostné rodové povedomie sa nakoniec pripína na ten pád, ktorý z významových dôvodov stojí na čele paradigmy a reprezentuje ju, totiž na nom. sg. (nominatív = bezpríznakový pád, singulár = bezpríznakové číslo). Váha rodového rozlišovania sa takto prenáša hlavne na nom. sg. Túto úlohu však nom. sg. plní viac pôsobením asociácií s celkovým rodovým rázom paradigmy, predovšetkým však asociáciou s rodovo príznačnými príponami, než na základe vlastnej formálnej rozlíšenosti (v nom. sg. sa totiž silne uplatňuje homonymia: *chlap, dub, stroj: dlaň, kosť; hrdina: žena, ulica: dievča; dedo, Botto: mesto*). Rozličný obsah a produktívnosť jednotlivých vzorov však vyzdvihli niektoré nominatívne prípony ako rodovo príznačnejšie pre niektoré rody. Nulová prípona sa takto stala silnou rodovou príponou pre maskulína, prípona *-a* pre feminína a prípony *-o, -e, -ie* pre neutrá. S výhradou možno za rodovo silný uznať i vzor *dievča*, lebo formálne a sémanticky sa prejavuje jednoznačne ako neutrum. V týchto prípadoch teda už sama prípona nom. sg. dostatočne signalizuje rod. Vo vzoroch so slabou rodovou príponou *(hrdina, dlaň, kosť;* typ *dedo/Botto)* rodovosť nominatívu nevyplýva z formy, ale len z asociácie s celkovým rodovým rázom paradigmy.

Do tejto formálnej mechaniky rodu zasahujú ďalšie činitele. Nedotýkame sa pritom nesklonnosti, kde pri nedostatku formálnych ukazovateľov rozhodujú o rodovom zaradení významové zretele, hlavne životnosť a neživotnosť. Rodové povedomie môže byť silne ovplyvnené dvoma okolnosťami. Prvou z nich je prípad, keď východiskovou formou pomenovania je nom. pl. Druhou, keď podstatné meno je používateľovi známe len v jednom gramatickom tvare.

Prvá okolnosť súvisí so známym javom, že pri tzv. pomnožných podstatných menách je paradigma obmedzená na plurál a je reprezentovaná nom. pl. Práve v nom. pl. je však zrušený pri neživotných podstatných menách formálny protiklad medzi rodovo silnými príponami mužského a ženského rodu (plurálové *-y* a *-e* zodpovedá tak vzorom *dub* a *stroj*, ako aj vzorom *žena* a *ulica*, stredný rod má pri pomnožných naopak silné vyznačenie: *vráta, pľúca, bradlá*). Mužské a ženské pomnožné mená nemajú v nominatíve dostačujúcu rodovú charakteristiku a ich rod je zrejmý len z ostatných tvarov a z celkového rodového rázu, ktorý vyplýva z týchto tvarov a asociuje sa na bezpríznakový nominatív. Keď sú tieto ostatné tvary menej frekventované a známe, je potom celkové rodové povedomie pomnožného podstatného mena oslabené (napr. pri slovách *šaty, chodúle* ap.). Pôsobí tu prirodzene i kríženie spisovnej normy s nárečovým úzom, ale tejto veci sa tu nechceme dotýkať.

Podobný prípad však môže nastať i pri takých podstatných menách, ktoré síce nie sú pomnožné, ale pre mnohých sú známe len v pluráli. A tu sme pri našom

slove *klenoty*. V bežnej reči je miesto neho častejšie slovo *šperk*. Názov *klenoty* je častejší v pluráli, najmä v obchodnej praxi. Singulár *klenot* sa používa omnoho menej. Chybný ženský tvar gen. pl. „klenôt" (tvar gen. pl. „klenot" je — ako sme uviedli vyššie — dvojnásobne chybný) má tu jednoznačné vysvetlenie. Privodilo ho oslabené rodové povedomie nom. pl. pre neznalosť nom. sg. Možno tu pôsobila aj analógia pomnožných podstatných mien typu *hodiny*. Uvedený nesprávny tvar nám poskytol príležitosť, aby sme sa zamysleli nad jednou zo zákonitostí nášho spisovného jazyka.

F. Miko

O slovách hora, les, vrch a ich odvodeninách. — Z radov čitateľov Slovenskej reči a poslucháčov Jazykovej poradne Čs. rozhlasu prišlo už viacero dotazov na slová *hora, les, vrch* a ich odvodeniny. Dotazy svedčia o neistote vo vymedzení presného významu týchto slov, v otázke ich obsahu a rozsahu, v otázke ich štylistického použitia a terminologickej presnosti.

Pri podstatných menách *hora, les, vrch* si najprv všimneme tieto synonymické dvojice: *hora — les* a *hora — vrch*. Podstatné meno *hora* má dva základné významy, z ktorých jeden je totožný s významom podstatného mena *les* a druhý s významom podstatného mena *vrch*. Prvý význam slova *hora* je „súvislý vegetačný útvar, súvislá plocha pôdy porastená stromami". Táto definícia platí v plnom rozsahu i pre slovo *les*. Druhý význam slova *hora* je zas totožný s významom slova *vrch*, t. j. väčšia zemská vyvýšenina, kopec. Časté zamieňanie týchto dvoch synoným má iste pôvod v tom, že Slovensko je prevažne kopcovité, vrchovité a vrchy sú poväčšine bohato porastené stromami, takže predstava hory, t. j. súvislej plochy porastenej stromami sa spájala skoro vždy s predstavou kopcov, vrchov. O tom, že podstatné mená *hora* a *vrch* sú synonymné a často sa zamieňajú (najmä v množnom čísle *hory — vrchy*), svedčia i mnohé ustálené spojenia a výrazy, ako *po horách po dolách, za horami za dolami* (tu sa slovo *hory* dáva do protikladu so slovom doliny, znamená teda toľko, čo *vrch, vrchy*), *chlap ako hora* (vysoký, veľký, mohutný), *láska hory prenáša*, ďalej zemepisný názov *Ostrá hora* (teda vrch), pomenovanie obyvateľov tatranského pohraničia *horali* ap. Z tohto významu slova *hora*, ktorý je totožný s významom slova *vrch*, vyplýva i tretí, prenesený význam, t. j. veľké množstvo, kopa, hromada, napr. *hora mäsa, hora perín, hory snehu* ap.

Z hľadiska terminológie, tvorenia odvodenín, najmä terminologického rázu a z hľadiska štylistického využitia je zaujímavé porovnanie týchto troch slov. Na označenie súvislej plochy porastenej stromami sa používa v terminológii iba slovo *les*. Z neho sa tvoria mnohé odvodené termíny, ako *lesník, lesmajster, lesopark, lesostep, lesotvorný, prales, lesohospodár* a iné (výnimku tvoria pomenovania *horár, horársky, horáreň*, ktoré sú staršieho pôvodu). Ľudová a básnická reč pozná pre názov tohto vegetačného útvaru poväčšine iba podstatné meno *hora* (okrem východoslovenských nárečí, kde je bežné pomenovanie *les*). Pre terminológiu je výhodnejšie pomenovanie *les*, lebo je jednoznačné, vylučuje zámenu významov, aká by mohla nastať pri slove *hora*. V novšej dobe stále viac preniká slovo *les* namiesto *hora* (t. j. vegetačný útvar) aj v knižnej reči, v beletrii a v hovorovej reči.

Naproti tomu druhý význam slova *hora* (t. j. vrch) sa využíva v terminológii veľmi bohato na tvorenie odvodenín, napr. *horstvo, vysokohorský, horolezectvo, horotvorný, horopis, prahory, pohorie, hornatina* ap. Aj prídavné meno *horský*

sa používa najviac vo význame „nachádzajúci sa vo vrchoch, v kopcovitom teréne", na rozdiel od príd. mena *lesný*, napr. *horské jazero, horské pásmo, horské ryby* (na rozdiel od rýb nížinných), *horský les* (na rozdiel od lesa nížinného), *gorila horská* (na rozdiel od gorily lesnej) ap. Nastáva tu teda vplyvom terminológie akýsi presun, prehodnotenie významov slova *hora*. Pôvodný, základný význam slova *hora* (t. j. vegetačný útvar) ustupuje do pozadia a nahrádza sa podstatným menom *les*, kým druhý význam (t. j. vrch) sa stáva prevládajúcim a je základom tvorenia početných odvodenín, predovšetkým terminologických. Podstatné meno *vrch*, hoci je jednovýznamové (ak odhliadneme od preneseného významu), sa v terminológii využíva málo (napr. *vrchovina*, ako *Zakarpatská vrchovina, Dolnooravská vrchovina* — názvy kopcovitých, vrchovitých krajov).

Od podstatného mena *hora* sa tvorí i prídavné meno *hôrny*. Všimneme si ešte vzťah a využitie príd. mien *hôrny* a *horský*. Prídavné meno *hôrny* znamená toľko ako „patriaci k hore, pochádzajúci z hory, týkajúci sa hory, lesa". Patrí teda k prvému významu podstatného mena *hora* (t. j. vegetačný útvar). Napr. *hôrne jahody, hôrne byliny, hôrny vzduch, hôrna tráva, hôrni chlapci* (toto spojenie je pevne ustálené a znamená „zbojníci, odbojníci, jánošíkovci", ktorí žili, skrývali sa v horách). Avšak významové rozlíšenie prídavných mien *horský* a *hôrny* sa nedodržiava dôsledne. Ide skôr o rozlíšenie štylistické, lebo prídavné meno *hôrny* sa cíti viac ako básnické. V odbornej terminológii, napr. v botanike a v zoológii sa obe prídavné mená využívajú na spresnenie niektorých pojmov; porov. napr. *ostružina horská* (t. j. rastúca vo vyšších polohách, vo vrchoch) a *ostružina hôrna* (t. j. rastúca v horskom poraste, v lese). Znova však treba poznamenať, že v terminológii sa prídavné meno *hôrny* používa zriedka, nepomerne častejšie je prídavné meno *lesný*, najmä ako protiklad k prídavnému menu *horský*.

Záverom môžeme konštatovať toto: Na označenie väčšej súvislej plochy porastenej stromami máme dve synonymné pomenovania: *hora* a *les*, pričom slovo *les* sa využíva najviac v terminológii, ale novšie preniká i v beletrii a v hovorovej reči. Z dvojice synonymných prídavných mien *horský* a *hôrny* prevláda prídavné meno *horský*, kým *hôrny* sa pociťuje ako básnické. V terminológii sa — pomerne zriedka — využívajú ako protiklady. Od podstatného mena *vrch* sa v terminológii tvoria odvodeniny celkom ojedinele, hojnejšie sa tu využíva podstatné meno *hora*, ktoré je s ním synonymné.

E. Smiešková

ODPOVEDE NA LISTY

Dokumentátor a dokumentarista. — ÚDŠ z Bratislavy a iní sa pýtajú, ako sa volá človek, ktorý má na starosti dokumentáciu v ústave, podniku ap. Upozorňujú na nezhodu medzi Pravidlami z r. 1953 a ďalších, kde je zaznamenané slovo *dokumentalista,* a Slovníkom slovenského jazyka (1959), kde je heslo *dokumentarista* s významami „1. kto pracuje v dokumentácii; 2. tvorca dokumentárnych filmov."

K tomu môžeme dodať, že v praxi sa vyskytujú aj iné názvy, a to najčastejšie *dokumentátor,* zriedka (napr. v inzerátoch časopisu Práca) „dokumentár". Najprv treba vysvetliť kolísanie v podobe názvu *dokumentalista/dokumentarista.* Ide vlastne o obmenu toho istého latinského základu v prídavnom mene, kde existuje prípona s *-l- (-alis)* i s *-r- (-arius).* V prídavnom mene v slovenčine (a češtine) prevažuje *-r- (dokumentárny)* a v súvislosti s tým i v substantíve *dokumentarista,* kým napr. v ruštine je adjektívum *dokumentaľnyj.* Postup redakcie Slovníka pri zmene „dokumentalista" na *dokumentarista* je teda oprávnený. Slovo *dokumentarista* sa dnes vyskytuje dosť často vo význame „tvorca dokumentárnych filmov."

No vo význame „človek, ktorý pracuje v dokumentácii," t. j. zhromažďuje a triedi odborné zprávy z časopisov a nákresy v ústavoch, podnikoch, sa obyčajne volá *dokumentátor.* V nomenklatúre funkcií pre výskumné ústavy ústredných úradov v skupine technických a iných odborných pracovníkov spomína sa *odborný dokumentátor* alebo *patentový referent* (vykonáva odbornú a osobitne ťažkú činnosť dokumentačnú, patentovú, po prípade tiež publikačnú) a *dokumentátor* (vykonáva odbornú činnosť dokumentačnú).

Vo svojom jazykovom vedomí podobne ako v domácich aj v prevzatých slovách rozlišujeme základ slova a odvodzovaciu príponu. So slovom *dokument* (významná listina, ktorou možno niečo dokázať, doklad; významné uznesenie atď.) spájame sloveso *dokumentovať* a s týmto slovesom názov činnosti *dokumentácia* a meno osoby, ktorá vykonáva činnosť vyjadrenú slovesom — *dokumentátor,* ako je i *agitovať — agitácia — agitátor, likvidovať — likvidácia — likvidátor, exploatovať — exploatácia — exploatátor* atď. Prípona *-átor* je v tomto význame výraznejšia ako prípona *-ista, -ár* a iné. Tým si vysvetlíme, že názvy s *-ár* sa menej používajú. V praxi sa výrazy *dokumentarista* a *dokumentátor* rozlišujú významove: *dokumentarista* sa používa ako názov pre pracovníka, ktorý tvorí dokumentárne filmy (alebo inak pracuje na základe dokumentov) a *dokumentátor* ako názov pre pracovníka v dokumentácii.

V tomto zmysle bude treba opraviť i naše normatívne príručky, najmä Pravidlá slovenského pravopisu.

E. Jóna

„Biely Dom", či Biely dom? — O. L. z Banskej Bystrice: „V preklade Sinclairovho románu Petrolej, ktorý vyšiel v SPKK, sa v názve Biely Dom píše s veľkým začiatočným písmenom aj slovo dom. Je to správne?

Odpoveď: Správne to nie je. Jedna z poučiek o písaní veľkých písmen vo vlastných menách v spisovnej slovenčine hovorí, že vlastné meno, ktoré je súčasťou viacslovného názvu, ponecháva si veľké začiatočné písmeno na ktoromkoľvek mieste názvu, napr. *Južná Amerika, Komunistická strana Československa, Spisy Petra Jilemnického.* Písanie „Biely Dom" by naznačovalo, že slovo *dom* je tu vlastným menom (pretože sa píše s veľkým začiatočným písmenom). Na prvý pohľad je zrejmé, že to tak nie je. Prekladateľ teda mechanicky podľahol anglickému pravopisu, keď napísal slovo *dom* s veľkým začiatočným písmenom. To platí aj o iných prípadoch, ktoré sme si sami povšimli v niektorých prekladoch. Napr. *Tu bol Chrám Nebies v Pekine a biskup pred ním* (S. Lewis, Elmer Gantry, prel. P. Javor, Bratislava 1960, 302). — *Srdce starej panej bilo ako tamburína Armády Spásy* (R. Bradbury, Zlaté jablká slnka, prel. J. Vilikovský, Bratislava 1959, 46).

Písanie „Biely Dom", „Armáda Spásy" atď. pripomína písanie názvov *Spišské Podhradie, Nové Mesto nad Váhom,* v ktorých sa s veľkým písmenom píše každé slovo okrem predložiek bez ohľadu na to, či ide o vlastné meno alebo nie (napr. v názve *Nové Mesto nad Váhom* je síce slovo *Váh* vlastným menom, ale slovo *mesto* vlastným menom nie je). Treba pripomenúť, že takéto písanie všetkých slov okrem predložiek s veľkými začiatočnými písmenami je v spisovnej slovenčine prípustné len vo vlastných menách obcí, o čom Pravidlá slovenského pravopisu výslovne hovoria (zrevid. vyd. z r. 1957, str. 60). Písanie všetkých plnovýznamových slov s veľkým začiatočným písmenom v iných druhoch vlastných mien (a k týmto patria práve spomínané názvy) predstavuje u nás rušivé chyby. Správne je u nás jedine písanie *Biely dom, Armáda spásy* a pod.

L. Dvonč

Ešte raz poliklinika (nie „polyklinika"). — V. M. zo Zvolena: „Vyskytli sa nám ťažkosti v písaní slova poliklinika. Podľa najnovšieho vydania Pravidiel slovenského pravopisu sa má písať iba poliklinika (donedávna sme písali polyklinika). V Malom slovníku cudzích slov od M. Šalingovej z r. 1958 — zostavenom podľa Pravidiel z r. 1957 — sa však uvádza poliklinika i polyklinika s rozdielnym významom. Opytujeme sa, či písanie s y poly- je odôvodnené, pretože sa v Pravidlách neuvádza, a či je slovo polyklinika v slovenčine správne."

Odpoveď: Slovo *poliklinika* je lekársky termín a rozumieme ním zdravotné stredisko (obyčajne vo veľkom meste, spojené s lekárskou fakultou), v ambulantných ústavoch ktorého sa občianstvu poskytuje lekárske ošetrenie a kde budúci lekári získavajú odbornú prax. Bežne sa slovom *poliklinika* označuje väčší ústav národného zdravia v meste, nemocnica s viacerými oddeleniami, mestská nemocnica. Tomuto významu zodpovedá aj etymológia tohto prevzatého slova (gr. πόλις „mesto" — κλινική „liečenie", κλινή „posteľ, lôžko"). Podľa pôvodu slova je teda aj v slovenčine namieste iba písanie *poliklinika,* teda *poli-* s *i.* Takto je pravopisná podoba tohto slova normovaná v pravopisnom a gramatickom slovníku Pravidiel slovenského pravopisu, zrevid. vyd. z r. 1957, str. 19, 300.

Nenáležitá, neporozumením vzniknuvšia podoba „polyklinika", utvorená podľa slovotvorného modelu typu *polytechnika, polymorfia* ... (gr. πολύ „mnoho"), by mala označovať „kliniku pre všetky odbory", t. j. kliniku s viacerými „klinikami" — čo nezodpovedá skutočnosti. Takýto výklad je vecne pomýlený, pretože taká klinika nebýva. Klinikou sa rozumie jedno, samostatné, lôžkové, fakultnými lekármi odborne vedené oddelenie (v nemocnici), ktoré sa v praxi obyčajne delí

ešte na viac častí, pododdelení; napr. *interná klinika, chirurgická klinika* ... Preto ani v jednom výkladovom alebo pravopisnom slovníku, príp. ani vo veľkých slovníkoch cudzích slov podobu „polyklinika" nenájdeme.

Podoba „polyklinika" vo význame „fakultná nemocnica; mestská nemocnica" sa nesprávne používala písaná v *poly-* s *y* podľa Pravidiel slovenského pravopisu, vyd. z r. 1953, str. 284, oproti správnemu písaniu *poliklinika* vo všetkých ostatných vydaniach Pravidiel; k tomu pozri pripomienku R. Wundera, *Poliklinika alebo „polyklinika"?*, Slovenská reč 20, 1955, str. 372. S nesprávnym písaním tohto slova sa možno stretnúť ešte i dnes, napr.: *A predsa by sa vyšetrovania mohli urýchliť najmä na polyklinikách, kde je pokope viac odborných lekárov* (Pravda, 26. V. 1960, str. 2).

Z uvedeného je zrejmé, že v spisovnej slovenčine je náležité iba slovo *poliklinika* s jednoznačným významom „väčšia mestská nemocnica (obyčajne fakultná)". Podoba „polyklinika" neobstojí ani vecne, ani pravopisne a po grafickej úprave na *poliklinika* nepatrí do slovníka cudzích slov, určeného najmä pre školy. Týmto možno doplniť tiež posudky spomenutého *Malého slovníka cudzích slov* (Slovenská reč 24, 1959, str. 248 n., Slovenské odborné názvoslovie VIII, 1960, str. 220 n.)

A. Keder

Dispečer. — J. S. z Komárna: „Považujem za nesprávne a neodôvodnené, aby sme v niektorých prípadoch písali a hovorili dispečer, dispeč, a v iných zase dispašér, dispaš, ako sa s tým zavše stretávame."

Odpoveď: V prípadoch, kde naše jazykové vedomie nedáva spoľahlivú odpoveď na otázky spisovnej normy, siahame po normatívnych príručkách *(Slovník slovenského jazyka,* doteraz vyšiel I. diel, *Pravidlá slovenského pravopisu* 1957 ...). Termíny *dispečer* a *dispeč* sú novšieho dáta a dostali sa k nám s rýchlo sa rozvíjajúcou technikou, pričom slovo *dispečer* (angl. *dispatcher*) „pracovník koordinujúci prevádzku podniku z jedného centra" je bežné, slovo *dispeč* (angl. *dispatch)* „rýchle odoslanie, vybavenie" zriedkavejšie. Od slova *dispečer* máme podľa slovenských slovotvorných postupov prechýlené pomenovanie *dispečerka,* príd. meno *dispečerský (d. systém, d-á služba ...); dispečerizácia* „zavádzanie dispečerského systému", z tohože základu *dispečing* „operatívne riadenie podniku z jedného centra" a i.

Nenáležitú výslovnosť a nesprávne písanie cudzích a najmä zdomácnených slov, keď sú normované, a vnášanie cudzích pravopisných prvkov do spisovnej slovenčiny (porov. rus. *dispetčer,* nem. *Dispatcher,* fr. *dispacheur* ...) treba vždy pokladať za chybu.

A. Keder

Oprava

V 4.—5. čísle tohto ročníka na str. 314 posledný odsek správne má byť:

Preto dúfame, že v budúcnosti sa spolu s Pragomixom budú už propagovať nie „pomazánky", ale *nátierky,* napr. *syrová nátierka, vajcová nátierka, nátierka z údenáčov, nátierka z hovädzieho mäsa* a i.

Kurzívou sú vysádzané: 1. slová alebo časti slov, ktoré sa podrobnejšie rozoberajú z gramatického, výslovnostného, významového alebo štylistického hľadiska, 2. skratka p. (= pozri). Nesprávne tvary sú v úvodzovkách.

ä v spievaných textoch 55
abrahámoviny, pravopis 61
adjektívum *p.* prídavné meno
ambit, pôvod, význam a používanie 90
aminokyselina, kvantita 313
angína, angina pectoris, rozdiel v pravopise 320

bajzom, pôvod, význam a používanie 90
baletník, tvorenie 64
básnik — poetka, tvorenie 191—192
belasník, belaskár, belasina, pôvod, význam a používanie 91
„Biely Dom" — *Biely dom* 382—383
bohemizmy v diele Ľ. Podjavorinskej 351
brániť, pôvod, význam a používanie 91—92
budem ovládať — „budem zaniesť" budúci čas dokonavých slovies 63—64
byť v dvojčlennej vete s podmetom v genitíve 80
Burma, pravopis 44

ciepka, pôvod, význam a používanie 92
ciperie, ciperka, pôvod, význam a používanie 93
čakať — „čakať sa" 61
častica, častice: *pravda, pravdaže, div*, vznik a vývoj 34; *čidali* 92; v Paulinyho Krátkej gramatike slovenskej 368
čeština: vzťah k slovenčine podľa C. Zocha 179; bohemizmy v diele Ľ. Podjavorinskej 351; Gregor Alois, Slovník nářečí slavkovsko-bučovického, recenzia 183—185
čidali, pôvod a význam 92—93
číslovky v Paulinyho Krátkej gramatike slovenskej 372

datív v činnostných neprechodných slovesách 10
dať sa, väzby 64
degviť, pôvod, význam a používanie 94
delenie slov: tvorených predponou 174; slovesa *navštíviť* 174—176
dialektizmy v diele Ľ. Podjavorinskej 349—350
dialektológia: dialektologická konferencia, zpráva 361—363; Gregor Alois, Slovník nářečí slavkovsko-bučovického, recenzia 183—185
diera do diery 94
dispečer 384
div, častica 34
dobýlička, význam a používanie 94
dôjsť, významy 318—319
dokumentátor — dokumentarista 382
doplnok z vložkového nominatívu 35
držať niekoho v reze 145
Dubie, skloňovanie podst. mien tohto typu 126
dúha, význam 94
dúži, pôvod, význam a používanie 95

Edinburg, pravopis 48
expresíva v diele Ľ. Podjavorinskej 350—351

fonetika experimentálna v speve 54
foršpont, pôvod, význam a používanie 95
frazeológia: v diele Ľ. Podjavorinskej 346—348; frazeologické zvraty a spojenia v Slovensko-ruskom slovníku A. Isačenka a D. Kollára 60
frumbije, pôvod, význam a používanie 95
fulajtár, pôvod, význam a používanie 95—96
futúrum zložené 64

galún, pôvod a význam 96
genitív: ako samostatný, nezávislý pád 79; v pomenovaniach s významom miery 158
Ghana, pravopis 45
Goa, skloňovanie 353
gramatický rod podst. mena *Pluto* 303
gramatika, výskum jej stavby v rokoch 1945—1960, 214—236
Gregor Alois, Slovník nářečí slavkovsko-bučovického, recenzia 183—185

hálka, pôvod a význam 96
Helsinki, pravopis 48
hodiny — hodinky, význam 316—317
homonymá v Slovensko-ruskom slovníku 60
hora, význam 380—381

huncútky, pôvod, význam, a používanie 97
hvizdák, význam 97

Chile, pravopis 45

i: v priezviskách 190—191; vo vlastných menách cudzieho pôvodu 47; v podst. mene *Zürich* 48
ide sa: klasifikácia a charakteristika 15—25; využitie v jednočlennej vete 3
infinitív *p.* neurčitok
interpunkcia: vo vetnej perióde 339, 342; odsuvník v nezdomácnených cudzích slovách 47; v Orlovského syntaxi 117; v Paulinyho Krátkej gramatike slov. 367
intonácia: ako činiteľ charakterizácie oslovenia 37; s uzavieracou kadenciou v oslovení 38

Ján Mária Dobrodinský, Carl Maria Weber, skloňovanie 319
jazykoveda: česká 179, 183—185; fínska 13, 23; nemecká 13, 23; maďarská 308; ruská 181—183, 306—307; slovenská, organizácia 197—205

keď vo vedľajšej vete: vyjadrujúce výsledok 108; podstatu 109; okolnosť 110
kešeňa, pôvod a význam 98
klada, pôvod, význam a používanie 98—99
klenoty, rod 378—380
klonka, pôvod, význam a používanie 99
kľag, pôvod 99
kľúč, pôvod a používanie 99—100
knieža, gramatický rod v slovenčine 122—124
kokoška, význam a používanie 100
košútka, význam 100
kotloš, význam 100—101
kozmos — kozmický, používanie 132—134
kruch, význam a tvorenie zdrobneniny 173
kšu, význam a použitie 101
kultúra reči: zhodnotenie jej rozvoja v slovenčine od r. 1945 321—338; maďarčiny 308
kurtavý, pôvod a význam 101—102
kvantita: zmeny pri odvodzovaní slov na *-ák/-iak* 163; korennej slabiky podst. mena *okruhliak* 120, 167; podst. mien *pásak, pancierak, vnútrak, pismak* 167; podst. mena *aminokyselina* 313; podst. mien *Merkúr* a *Pluto* 303—304
kvíz, význam 320

ľ v slovenských spievaných textoch 55
les, význam 380—381
lexikografia a lexikológia v rokoch 1945—1960, 242—253
libačka, význam 102

maďarčina, konferencia o jazykovej kultúre 308
maša, pôvod a význam 102
Merkúr, kvantita 303
Mexiko, pravopis 45
miesič, tvorenie a význam 313—314
mladý zať, pôvod a význam 102—103
mlezivo, pôvod a význam 103
mníchovan — Mníchovčan, významový rozdiel 315—316
morféma voľná samostatná *sa* 6
na- slovesná predpona 80, 174
„Nabucco" — *Nabuchodonozor* 61
najprv — najsamprv 189—190
nátierka, význam 314
natrahovať, pôvod a význam 103
navidomoči, význam 104
navštíviť, delenie 174—176
nemčina, používanie bezpodmetového zvratného tvaru 13, 23
neurčitok: ako podmet 65
nikto — každý, podmet vo vete 127
nominatív: význam 25; miesto medzi pádmi 26; najvýraznejšie typy používania 27; vo vete 25; úplný 27—34; obrazný v charakteristike 27—29; v rozprávaní, opise a úvahe 28; akčný 29—34; neúplný 34—38; vložkový 34—38
norma *p.* spisovný jazyk
nosiť — „nosiť sa" 61
noša do noše, význam 94

obida, význam 104
oblotrovať, význam 104
obluk, význam 137—138
od- slovesná predpona 80
odedza, pôvod a význam 138
odsuvník v nezdomácnených cudzích slovách 47
odvodzovanie slov: podst. mena *baletník* 64; dvojice *básnik — poetka* 191—192; obyvateľské meno od slova *Chile* 359
okruh, význam a tvorenie zdrobneniny 172—173
okruhliak, kvantita v korennej slabike 120, 167
okruch, význam a tvorenie zdrobneniny 172

okruštek, význam 172—173
opis: náladový, využívajúci obrazný nominatív 28; čistý, využívajúci obrazný nominatív 28
oprsky, význam 138
Orlovský Jozef, Slovenská syntax, recenzia 112—119
ostrva, význam a pôvod 139

pancierak, kvantita 167
Parížska komúna — komúna 312
parkan, význam 139
pásak, kvantita 167
pätora, význam 139
Pauliny E., Krátka gramatika slovenská, recenzia 363—375
pauza vo vetnej perióde 339, 342
peraci stolec, význam 140
„perenka" — *ruž* 191
Peru, pravopis 45
piadlo, pôvod a význam 140
písmak, kvantita 167
pľušti mi, význam 140
Pluto, rod a kvantita 303—304
podmet: vyjadrený slovami *nikto — každý* 127; z podstatného mena v nominatíve 126; vyjadrený neurčitkom 65
podstatné meno: osobitná povaha 26; zdomácnené i nezdomácnené 38—50; pomnožné v slovníkovom spracovaní 161; typu *Dubie*, skloňovanie 126; v nominatíve podmetom 126
podvika, význam 141
poliklinika, pravopis 383—384
polleto, význam 141
pomenovania: s významom miery 157; opisné 63; značkové 63; úžitkových rastlín 160—161; stromov a ich plodov 161—162
poprieť, význam 141—142
posepkať, pôvod 142—143
Postupim, rod 124—125
potrizniť, význam 143
pôrča, pôvod a význam 143
pravda, častica 34
pravdaže, vznik a vývoj 34
pravopis: výskum a normovanie v rokoch 1945—1960, 205—213; poučky v Paulinyho Krátkej gramatike slovenskej 366—367; *i, y* v priezviskách 190—191; v menej zdomácnených slovách cudzieho pôvodu 49; *poliklinika* 383—384; *Burma* 44; *Ghana* 45; *Chile* 45; *Peru* 45; *Mexiko* 45; *Tajvan* 46; *Edinburg* 48; *siedmak, siedmačka* 121—122; *univerziáda* 310—311
predmet, definícia podľa Orlovského 125
predpona, predpony: *na-, z-, od-, pri-* pridávajúce slovesám kvantitatívny prvok 80; *na-, ná-* v slovách *navštíviť, návšteva* 174; *sverch-* v ruštine 182
prepriečiť sa, význam 143—144
pri- slovesná predpona 80
prídavné meno: v nominatíve podmetom 65; druhové privlastňovacie od podst. mena *škrečok* 187
prielaz, význam 144
prípony: *-ka* v slove *baletka* 64; *-ník* v slove *baletník* 64; *-ák/-iak* v slovách s dlhou alebo krátkou korennou slabikou 163; *-í/-ací* v tvorení druhových prídavných mien 188; *-in, -ec* v ruštine 181
príslovky: časové *najprv, najsamprv* 189—190; v Paulinyho Krátkej gramatike slovenskej 372
príslovkové určenie z vložkového nominatívu 35
prístavok v Orlovského syntaxi 115
prísť pod hejnom, pôvod, význam a používanie 96—97
prísudok z vložkového nominatívu 35
prívlastok: z vložkového nominatívu 35; jeho miesto vo vete podľa Orlovského 115
prízvuk: jednoslabičných predložiek 366; normovanie pri slovesách na *-iť* v ruštine 181
purizmus, vplyv na jazykovú kultúru 327
puška, význam 144—145
pyštek, význam 191

reč: novín 327, 330—332; rozhlasových relácií 332; v hereckom prejave 333; umeleckých diel 335—336; pôvodných 335—336; prekladov 336—337; autorská v diele Ľ. Podjavorinskej 348—349; ľudová v diele Ľ. Podjavorinskej 349
rod: p. mena *knieža* 122—124; *klenoty* 378—380; *Pluto* 303—304; *Postupim* 124—125
rozóliš, význam 145
rozprávania využívajúce obrazný nominatív 28
rozsadz, pôvod a význam 146
ruština: tvorenie pomenovaní národov 181; prípony *-in, -ec* pri tvorení pomenovaní národov 181; slová na *-nije, -ka* v ter-

minológii 182; využívanie predpony *sverch-* 182; normovanie prízvuku slovies na *-iť* 181; synonymá 181; štylisticky príznakové slová 59; vo výslovnosti študentov 181; Slovensko-ruský slovník, recenzia 59—60; Vinokur Georgij, Die russische Sprache, zpráva 306—307; Voprosy kuľtury reči II, recenzia 181—183

siedmak, siedmačka, pravopis 121—122
sklad, význam 146—147
skladba: definícia Orlovského 112—113; Orlovský Jozef, Slovenská syntax, recenzia 112—119
skloňovanie: podstatných a prídavných mien v Paulinyho Krátkej gramatike slovenskej 369—370; podst. mien typu *Dubie* 126; vlastného mena *Goa* 353; podst. mena *Pluto* 303; *Ján Mária Dobrodinský, Carl Maria Weber* 319
slang žiacky 325
slavistika: sborník Studia Slavica IV, V, zpráva 307—308, 376
slovenčina: v rokoch **1945—1960**, zpráva 129—132; učebnice v rokoch 1945—1960 286—296; Zoch Ctiboh, Slovo za slovenčinu, recenzia 177—180
Slovensko-ruský slovník, recenzia 59—60
slovesné tvary v slovenčine: bezpodmetový zvratný tvar 3—25; *budem ovládať* — „budem zaniesť" 63—64; v nemčine a fínčine 13, 23
sloveso, slovesá: klasifikácia podľa intencie slovesného deja 7—8; predmetové s väzbou *o niečom, na niečo, s niečím* 10; s datívnou rekciou 10; zvratné, charakteristika 4; nezvratné, charakteristika 4; zvratných tvarov v jednočlenných vetách 3—25; kvantitatívny významový rozdiel medzi zvratnými a nezvratnými 5; neurčitok podmetom 65; *byť p.* tam; v Paulinyho Krátkej gramatike slovenskej 372—374
slovná zásoba: názvy kapitalistického obdobia, zanikanie 130; názvy socialistického obdobia, vznik 130; vyjadrovanie pojmov pri výskume vesmíru 132—137
slovníky: spracúvanie pomenovania miery v prekladových slovníkoch 158—159, názvov úžitkových rastlín 160—161; pomnožných podst. mien 161; pomenovaní stromov a ich plodov 161—162; Slovensko-ruský slovník, recenzia 59—60; iné dvojjazyčné 249—250; Gregor Alois, Slovník nářečí slavkovsko-bučovického, recenzia 183—185
slovo, slová v slovenčine: významovo priehľadné 63; opisné 63; cudzieho pôvodu úplne zdomácnené 39; u Ľ. Podjavorinskej 351; hovorové v diele Ľ. Podjavorinskej 345—346; expresívne v diele Ľ. Podjavorinskej 350—351; dialektizmy v diele Ľ. Podjavorinskej 349—350; bohemizmy v diele Ľ. Podjavorinskej 351; štylisticky príznakové v ruštine 59
sokel, význam 374
spev: výskum metódami experimentálnej fonetiky 54—55; výslovnosť *ä* 55
spisovný jazyk: zmeny a vývoj v rokoch 1945—1960, 129—132; bernoláčtina ako stupeň vývoja 180; zo strednej slovenčiny, dôvody výberu 180; Zochov názor 179
spojka, spojky: *aby* vo vedľajšej vete nepravej, účelovej 105—106; *keď, hoci* vo vedľajších vetách 105—111; *kým* vo vedľajších vetách 109
spoluhlásky: *ľ* výslovnosť v spievaných textoch 55; *v* výslovnosť 363
sprava, pôvod a význam 147
Studia Slavica IV, zpráva 307—308
Studia Slavica V, zpráva 376
súrny prípad — neodkladný prípad, štylistický rozdiel 63
súvetie, súvetia: vzťah medzi predvetím a závetím 338—344; v Orlovského syntaxi 116
synonymá podľa A. D. Grigorievovej 181
syntax *p.* skladba
šamotina, pôvod a význam 147
šaragle, pôvod a význam 147—148
škoda, vo vetách s genitívnym podmetom 87
škrečči — škrečací, tvorenie 187—188
šteblina, pôvod a význam 148
štuly, štule, pôvod a význam 148—149
štýl, štýly: využívajúce bezpodmetový zvratný tvar 12; využívajúce obrazný nominatív 27
štylistika: výskum a rozvoj v rokoch 1945—1960; zpráva 270—286
šútorica, význam 62, 356—358
švorce, význam 149

Tajvan, pravopis 46

terminológia: rozvoj od r. 1945; zpráva 254—270; možnosti, spôsoby a príčiny rozširovania 130—131
tešlica, pôvod a význam 149
treba, vo vetách s genitívnym podmetom 86—87
trž, pôvod a význam 149—150
tvorenie slov: výskum v rokoch 1945—1960, zpráva 236—241; zdrobneniny podst. mien *okruch, okruh, kruch* 171—174; ženské podst. meno od *básnik* 191—192; pomenovanie člena baletného sboru 64; podst. mien *siedmak, siedmačka* 121—122; *škreččie, škrečacie sérum* 187—188

ulica Partizánov, pravopis 296—301
univerziáda, pravopis 310—311
utarmoniť, pôvod, význam a používanie 150
utarsovať, význam 150—151
utierka — „uterka" 315
úvaha využívajúca obrazný nominatív 28

vaňa, pôvod a význam 151
vatrál, význam 151
veľké písmená: vo vlastných menách titulov pri vyznamenaniach 309—310; *Východná Antarktída* 186—187; „Biely Dom" — *Biely dom* 382—383; *Parížska komúna* 312; *ulica Partizánov* 296—301; *abrahámoviny* — „Abrahámoviny" 61
vesmír, vesmírny, používanie 132—133, 311—312
veta, vety: dvojčlenné s nevysloveným podmetom 66—69, s určitým podmetom 66—67, so všeobecným podmetom 67—68, s neurčitým podmetom 68—69, podľa Orlovského 113; jednočlenné menné 113—114, vokatívne 114, s *ide sa* 3; vedľajšie s podmetom 65, so spojkou *keď* 105—111; rozkazovacie podľa Orlovského 113; isté uvádzacie 76—77; s pasívnou konštrukciou 69—72; so slovesom v rozkazovacom spôsobe 72—76; s podmetom v genitíve 77—87; s formálnym podmetom *to* 87—89
vetná perióda 338—344
Vinokur Georgij, Die russische Sprache, zpráva 306—307
vlastné mená: cudzieho pôvodu, písanie v slovenčine 38—53; osôb a živých bytostí 41, priezviská zakončené na *-ch* 375—376, titulov pri vyznamenaniach 309—310; zemepisné 42—49, niektorých planét 302—304; pamätných dní, významných dejinných udalostí a sviatkov 50; inštitúcií, podnikov, závodov a spolkov 51—52; rôznych akcií 52; umeleckých diel 50—51; v Slovensko-ruskom slovníku A. V. Isačenka a D. Kollára 59
vnútrak, kvantita 167
vôdor, pôvod a význam 152
Voprosy kuľtury reči II, recenzia 181—183
vrch, význam 380—381
vŕška, pôvod a význam 152
Východná Antarktída, pravopis 186—187
vyknošiť, význam 152—153
vyťažieť, význam 153
vypiargovať, pôvod a význam 153
vyplavený, význam 153—154
vyradovať, význam 154
vyredikať sa, význam 154—155
výslovnosť: výskum a normovanie v rokoch 1945—1960, 205—213; *ä* vôbec 364, v spievaných textoch 55; *ľ* v spievaných textoch 55; *v* 365; predložiek *s, z, k* 365; skupín *le, li* 335; skupiny *ex-* 365; p. mien *Merkúr, Pluto* 303; v učebniciach 323; v odborných časopisoch 323; v Slovensko-ruskom slovníku 59; ruská moskovských študentov 181
vyzrubiť, význam 155

y: vo vlastných menách cudzieho pôvodu 47; v priezviskách 190—191; v podst. mene *Zürich* 48

z- slovesná predpona 80
začať s niečím 126
„zadanie" — *úloha* 317
zájedka, význam 155
zakosíliť, pôvod a význam 156
zámeno, zámená: osobné v nominatíve podmetom 65; *to* ako formálny podmet 87—89
zaslúžilý učiteľ, pravopis 309—310
zdrobneniny podst. mien *kruch, okruh, okruch* 172—173
Zoch Ctiboh, Slovo za slovenčinu, recenzia 177—180
zriecť sa, pôvod a význam 156
Zürich, pravopis 48
žúbor, význam 156
žurba, význam 156
žúžol, pôvod 120

O. Kajanová